

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:
MIHELICS VID

DÉNES GIZELLA
HEGEDŰS LÁSZLÓ
IJJAS ANTAL
KECSKÉS PÁL
LANTOS-KISS ANTAL
MÁRKUS LÁSZLÓ
MIKESY SÁNDOR
RADÓ POLIKÁRP
SZABÓ SÁNDOR
ZEMPLÉN GYÖRGY

írásai

1965 FEBRUÁR

Ára 5 forint

TARTALOM

Oldal

<i>Kecskés Pál</i> : A lélek kérdése a mai pszichológiában	65
<i>Radó Polikárp</i> : A zsinat liturgikus konstitúciójának végrehajtása	73
<i>Hegedűs László</i> : Dunaparti emlék, Józan történet (Versek)	81
<i>Lantos-Kiss Antal</i> : Albert Schweitzer kereszténysége	83
<i>Szabó Sándor</i> : Az ötödik levél (Elbeszélés)	89
<i>Mihelics Vid</i> : Esmék és tények (A zsinat harmadik ülészakájának mérlege)	98
<i>Borbély Kamill</i> : A kis út (A szenvedés türelmes elviselése)	105

NAPLÓ

Húsz éve történt (<i>Ijjas Antal</i>) 107; Garigou-Lagrange emlékére (<i>Zemplén György</i>) 109; Az olvasó naplója (<i>Rónay György</i>) 111; Színházi krónika (<i>Doromby Károly</i>) 115; Képzőművészet (<i>Dévényi Iván — Ungváry Rudolf</i>) 117; Zenei jegyzetek (<i>Rónay László</i>) 120; Filmek világából (<i>Bittei Lajos</i>) 121; Tolna és a Hunyadiak (<i>Dénes Gizella</i>) 123; Szarka Géza elbeszélései (<i>Márkus László</i>) 125; Az „István” keresztnevről (<i>Mikesy Sándor</i>) 127; Jegyzetlapok (r. gy.) 128	107
---	-----

Felelős szerkesztő:

*Mihelics Vid*Főmunkatársak: *Doromby Károly, Pfeifer János, Radó Polikárp*Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség

A szerkesztő a hét első három napján fogad a szerkesztőségben (V., Kossuth Lajos u. 1.), lehetőleg az időpont előzetes megbeszélése alapján. Kéziratokat Budapest 5. Postafiók 195. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk-számla száma: 37.343. Külföldi előfizetések: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Ügyfélszolgálat. Index-szám: 26.921.

Megjelenik minden hónap elején

Ára: 5,— forint

A LÉLEK KÉRDÉSE A MAI PSZICHOLOGIÁBAN

A lélek létezése nemcsak világnézeti kérdés, hanem tudományos vita tárgya is. A vitára hivatott szaktudományban, a léltanban ugyan jelentős mértékben háttérbe szorította ezt a kérdést az emberismeret gyakorlati szempontja, ennek kielégítésére pedig elégségesnek mutatkozik a tapasztalati szinten maradó kutatás, mely megelégszik a jelenségek közvetlen, kísérletileg vagy megfigyeléssel igazolható okának magyarázatával. Igaz, már a tapasztalati kutatásnál is érvényesül, ha nem is mindig teljes tudatossággal, hogy a kutató milyen nézetet vall az embernek a világegyetemben elfoglalt helyére vonatkozóan. Az a kérdés azonban, hogy mi a lelki jelenségek végső alapja, a közvetlen tapasztalat tárgyát meghaladó, filozófiai távlatba nyúlik át.

Ezzel kapcsolatban nem csekély nehézséget okoz, hogy tudatunkban közvetlenül csak a jelenségeket, a lelki tartalmakat és folyamatokat figyelhetjük meg, azok alapjának megállapítása már csak további következtetéssel lehetséges, mely igazoló erejét a tapasztalati tényekkel való összeegyeztethetősége mértékében igényelheti. A lelki jelenségek végső alapjának már szorosan filozófiai jellegű kérdésében ütköznek egymással az emberi gondolkodás során kialakult irányok. Vitájuk ma is tovább folyik.

Természettudományi és szellemtudományi lélektan.

A múlt század utolsó negyedében nagy fejlődésnek indult lélektan módszerére erős hatással volt az akkor már jelentős eredményekkel dicsekedő természettudomány. Ennek tulajdonítható „a lélek nélküli lélektan” elvének a kialakulása, mely a természettudományhoz hasonlóan, csak a közvetlen tapasztalható tények, a lelki jelenségek létét ismerte el. Magyarázatukat a természettudományokhoz hasonló elemző módszerrel, a bonyolultabb jelenségnek az elemek kombinációjából való levezetésével igyekezett adni, s ezzel a természettudományokkal egyenrangú „objektív” tudományos módszert kialakítani. Ennek a szolgálatában állott a lélektani kísérlet, a lelki magatartásnak a kutató által létrehozott körülmények között történő vizsgálata, s az eredmény lehető mérészerű megállapítása. A természettudományok közül korábban a fizikai módszer hódított, mely a lelki élet végső elemeinek tekintett érzetek s felidézésük, a képzetek társulásából, mechanikus asszociációjából igyekezett a lelki élet egészét magyarázni.

Ennek a módszernek elégtelensége a biológia felé irányította a figyelmet, az élőlény környezetéhez alkalmazkodó mozgása, magatartása irányába. Így alakult ki *J. B. Watson*, *E. L. Thorndike* kísérletei nyomán az angolszász országokban elterjedt viselkedéslélektan, a behaviorizmus, mely a kísérleti állatnak és embernek főképp a csecsemőknek a környezeti változáshoz alkalmazkodó reakcióiból igyekezett azokat a lélektani szabályokat megállapítani, amelyek bizonyos környezeti feltételek mellett az ember lelki magatartását meghatározzák s tervszerű irányítását lehetővé teszik.

Ugyancsak biológiai alapon fejlődött ki, főképp *I. P. Pavlov* kutatásai nyomán, a szovjet pszichológia is. Az állandó egyformasággal ismét-

lődő reflexeken kívül Pavlov kísérletei igazolták a környezet vagy a szervezet változó feltételei mellett kialakuló feltételes reflexek létét. Keletkezésük és lefolyásuk neurofiziológiai alapját Pavlov az idegrendszer középponti szerve, az agykéreg, önszabályozó működésében találta; biológiai jelentőségüket a környezeti viszonyokat jelző s a szervezetet alkalmazkodásra készítő hatásukban látta. Elméletében az érzéketek a valóság tükrözésében az első jelzőrendszer szerepét teljesítik; az ember társas munkájával kifejlődött beszéd mint második jelző — rendszer a szavak általánosító jelentésében a fogalmak kialakítását, az absztrakció lehetőségét adja. E neurofiziológiai értelmezésen alapuló, *B. M. Tyeplov*, *Sz. L. Rubinstein* által továbbfejlesztett pszichológiát vallja a magáénak a dialektikus materializmus. Szerinte a lelki jelenségek a legmagasabbrendűen organizált élőanyagnak, az idegrendszernek sajátos módon megnyilvánulásai, melyek minőségileg különböznek az élettani alpműködések-től (szemben a régebbi, vulgárisnak minősített materiaizmussal), de csak azok működése alapján jöhetnek létre. Minden lelki jelenségnek megfelel egy meghatározott idegrendszeri folyamat vagy állapot. Attól megkülönböztethető, magánvaló lélek léte nem igazolható.

Már a századforduló táján több oldalról indult meg az a lélektani irány, amely a lelki élet magyarázatára nem találta kielégítőnek a természettudományi módszer egyoldalú alkalmazását s a nézőpont kiszélesítését kívánta. *W. Wundt* a fiziológiai lélektan elvi alapján, az asszociáció elvét kiegészítette a „teremtő szintézis” elvével, mely a lelki élet célszerű fejlődésre törekvő minőségét volt hivatva magyarázni. *W. Dilthey* a természetet elemzés révén magyarázó módszerrel szemben a tudatunkban közvetlenül tapasztalható élmények célszerű strukturális összefüggését leíró „szellemtudományi” pszichológiát sürgetett. *Fr. Brentano* is a lelki aktus önmagára vonatkoztatásával lehetővé váló belső észrevévest tartotta a természettudományi külső megfigyeléstől megkülönböztetendő lélektani módszernek. Hatása lett *E. Husserl*-re, akinek idealista ismeretelméletétől függetlenülve magát, a lelki tények megfigyelésén alapuló pontos leírását követő fenomenológiai lélektan a lelki élet széles körében jutott figyelemre méltó eredményez. *H. Bergson*-t a tudatélet tanulmányozása, a lelki jelenségek a térbeliségtől független sajátos minőségi jellege vezeti el az eredetileg követett pozitívizmustól spiritualista metafizikája kialakításához.

Eredetileg természetudományi alapon, az ösztönök vizsgálatából indult ki a lelki élet tudatalatti tényezőire világító mélylélektan, mely már *S. Freud* értelmezésében a fiziológiai működéstől különböző lelki dinamizmus hatására utal. *C. G. Jung* pedig a leghatározottabban hangsúlyozza a lelki élet eredetiségét és öntörvényszerűségét s a tudatalatti és tudati élet egyensúlyának biztosítására hivatott pszichikai Egésznek (a „Selbst”-nek) a biológiai életen túlevő szellemi Ösválósággal fennálló életkapcsolatát sejteti meg. Ennek a kapcsolatnak valóságjellegét fokozottan emeli ki *I. Caruso* és *W. Daim* Junghoz közelálló bécsi köre.

Ellentétben a természettudományi irány elemi mozzanatokból szerkesztő módszerével, az alaklélektan a lelki jelenségek legfőbb tulajdonságának az „alakot”, az egységgé szervezett egész jelleget tartja, mely a részeket is meghatározza. Hangsúlyozza, hogy a lelki élet minden történése csak az eredeti, alkotóan tevékeny, osztatlan személyi léttel vonatkozásban határozható meg kielégítően. A szintén újabban kifejlődött strukturálelektan a lelki strukturát a testi organizmustól megkülönböz-

tetendő szervezett egésznek tekinti, mely a jelenségek diszpozicionális létforrása.

A fiziológiai folyamatokból egyoldalúan le nem vezethető lelki élet eredeti jellegének igazolásához jelentős adatokat szolgáltatott az *O. Külpe* alapította würzburgi iskola, mely a kísérlet és önmegfigyelés egybekapcsolásával főként a gondolkodás és az akarati folyamatok természetét vizsgálította meg. Ezek során rámutatott a tudatalany irányító, aktív működésének jelentőségére, a jelentés-élmény, a viszonyító aktusok, a nem-szemléletes tudattartalmak szellemi jellegére.

Nem vitatja el a szellemtudományi irányú kutatás sem a lelki életnek a testi szervezettel fennálló szoros kapcsolatát. De azt nem értelmezi egyértelműen, hanem megkülönbözteti a testi szervekkel fennálló benső, oksági összefüggést, s a csak feltételként szereplő testi kapcsolatot. A lelki életnek az élőanyagnál lényegesen magasabbrendű öntevékenységének, spontaneitásának az elve a szellemtudományi lélektan irányadó szempontja.

A lélek megnyilvánulásai

Arra a kérdésre, hogy indokolt-e az anyagi testtől különböző lélek elismerése, a lelki élet közvetlenül tapasztalható tényeinek megfigyelése alapján kaphatunk választ. Ha azok az anyagi valóságtól lényegesen különböző tulajdonságokat mutatnak fel, létüket nem magyarázhatjuk csupán az anyagi valóság működésének, hatásának, megnyilvánulásának. A hatás, az okozat viszonyban áll a létesítő okkal. Semmisen hozhat létre olyan hatást, amire nincsen képessége. A sajátosan lelki jelenségek pedig lényegesen különböznek az élőanyag tulajdonságaitól, a molekuláris mozgástól, az idegműködéstől, nem vezethetők vissza a „mozgás” egyértelmű fogalmára. Ezért magyarázatuk az anyagi testtől különböző valóság közreműködésének elismerésére készlet.

Az anyag térben foglal helyet s működése is térbeli változásban nyilvánul meg. A lelki élet elemi folyamatának tekinthető érzékelésnél az érzékszerveinkre ható ingerekre keletkező idegingerület nyomán létrejövő érzetek és szemléletek, bár a tárgyak testi tulajdonságait tüntetik fel, maguk nem térbeli kiterjedésűek, térbeli mértékkel nem mérhetők. A lélektani mérések nem magukra a lelki jelenségekre vonatkoznak, hanem testi kísérő jelenségeire (idegműködés, vérkeringés, légzés, stb.), illetve az inger észrevételét jelző reakció-időre, vagy a kísérleti feladat megoldása annak statisztikai regisztrálására.

Brentano a skolasztikusok nyomán rámutatott a lelki működésnek az anyagi való részeinek egymásraható mechanikus működésétől lényegesen eltérő ama tulajdonságára, hogy minden lelki jelenség valamire irányul. Valami külső tárgyra, vagy önmagunkra való ráirányulás útján szerzett tudomásvétel tudatunk alapsajátága. A fejtett tudat nem csak jelzéseket észlel, hanem tudja, hogy tud. A jelenségeket önmagára, „én”-jére vonatkoztatja, melynek maradandóságát tapasztalja a jelenségek folytonos változása közben. Az „én” nem tartályszerűen foglalja magába és hordozza benyomásait, hanem a jelenségek lefolyására irányító módon képes hatni. Az én-tudat által alakul ki a lelki élet sajátos, egyéni, mással nehezen közölhető benső világa. Az „én” középponti jelentőségét, aktív, öntevékeny szerepét emeli ki a lélektan szellemtudományi irányja.

Már az érzéki benyomás befogadása sem történik az ingerek felvételének passzív módján. Egy szemléleti kép kialakítása nem a fényképező-

gép működéséhez hasonló felvétel, hanem az egyidejűleg ható ingerek között a figyelem iránya szerint történő válogatással, lelki aktivitással kialakuló jelenség. Egy érzéki észlelet képzeti visszaidézése sem történik az eredeti benyomással azonos sorrendben (mint a viaszlemeznél), hanem a közbeeső tagok kihagyásával, a sorrend felcserélésével, esetleg a régebbi emlékképekkel való kiegészítéssel. Mint a kísérletek igazolják, könnyebben történik az érthető, mint az értelmetlen szavak emlékezetünkbe vésése. Ez a különbség bajosan magyarázható merően agy-fiziológiai alapon.

Emlékezetében az ember nemcsak ráismer a korábbi benyomásokra, tárgyakra (amire az állat is képes), hanem azt énjétől bizonyos időbeli távlatba helyeztetten s mégis én-jére vonatkozással, mint én-jéhez tartozó élményt eleveníti fel. Az ehhez szükséges sajátos távlatbavétel (mely nem azonos a térbeli mértékkel megállapítható idővel, hanem annál rugalmasabb), az időtávlat bizonyos pontjába rögzítés, az én-hez vonatkoztatás reflexív aktusa, nem magyarázható meg merően idegszervezeti alapon, hanem az anyagi mozgásnál lényegesen különböző mozgásra, működésre képes lételvet tételez fel.

A tudatéletben nagy szerepet játszó társítás, asszociáció mechanikus értelmezése ellen szólnak azok a vizsgálatok, amelyek kiemelik a figyelemnek egy kitűzött feladathoz a kedvező társítást elősegítő, a hátrányos kapcsolatot gátló hatását. S hogy a társítás nem magyarázható tisztán az agylenyomatok között fennálló fiziológiai kapcsolatból, abból is kitűnik, hogy nemcsak érzéki benyomás, hanem logikai jelentés alapján is kialakul a társítás a tudattartalmak között.

Az emberi gondolkodás tartalmát képező fogalmak nem érzéki jelenségek, hanem az érzéki tulajdonságoktól (alak, szín, egyediség) való elvonatkozás, elvontság jellemzi őket. Az elvonás műveletét elősegítik az általános jelentést kifejező szavak, azonban nem a szó megértésével, hanem az azzal jelzett tárgy lényegének, mivoltának a felfogásával lesz teljes az elvonás. A lényeg megismerésének mértékében tisztulnak, tökéletesülnek fogalmaink, s csiszolódnak azokat kifejező szavaink. A lényeg megragadása nem érzéki természetű élmény, hanem a nem-szemléletes gondolatlemek egymáshoz vonatkoztatása, viszonyok belátása, összefüggések kritikus vizsgálata alapján kialakuló eredmény. Egyébként értelmünk nemcsak az érzéki valóságok lényegét kifejező fogalmakat alakít ki, hanem tagadás révén érzékfeletti fogalmakat is (pl. anyagtalan, osztthatatlan, halhatatlan). Az emberi elme az absztrakció és a logikai szintézis segítségével képes a tényleges adottságokból a lehetőségek világába emelkedni, s az itt talált összefüggések tapasztalati igazolásával a haladást, fejlődést, előrevinni. Az emberi cselekvés irányításául szolgálnak a szintén érzékfeletti eszmények, normák, célok. Az igaznak talált összefüggés belátása nem csak elméleti jellegű megállapítás, hanem az élet alakítása szempontjából történő értékelés is. S ez az értékelés nem csupán a biológiai létfenntartás szempontjából való hasznosságra néz, önértéke hatalmától késztetve hajol meg az igazság előtt.

Ha figyelembe vesszük a gondolkodás jellegzetes mozzanatait, nem származtathatjuk azokat tisztán az érzéki jellegű képzetek kombinációjából, bonyolultabb asszociációjából, a jelenségek merően agyfiziológiai alapjaiból. Az elemek mégoly bonyolult kombinációja sem hozhat létre olyan eredményt, amire az elemek önmagukban nem képesek. Az érzéklet s annak képzeti felidéződése egyszerű észrevétel. A gondolati továbbjutáshoz szükséges elvonás, vonatkoztatás, ítéletalkotás, következtetés,

értékelés nem-szemléletes aktusai olyan tényező közreműködését tételezik fel, mely képes az anyagi kötöttség, az érzéki korlátozottság fölé emelkedni.

Az érzéki és értelmi megismeréshez hasonló lényeges különbség tapasztalható az ösztönös és az értelmes cselekvés, az ösztön és az akarat között. Az ösztönös vágy bizonyos cselekvésre serkentő, nyomásszerű indítása mellett, az értelmileg fejlett ember a pillanatnyi vágynyilvánulás fölé emelkedő értékelésre, eszmei célokra irányuló cselekvésre képes, az ösztön ellenkező tendenciája megfékezésével, akarata uralma alá rendelésével. Az ösztön passzív jellegű készletetésével szemben nyilvánvaló az akarat öntudatos aktivitása, a faji természet ösztönös indításával szemben az öntudatos „én” önelhátrózó képességének megnyilvánulása.

Amint az akarati aktusra vonatkozó vizsgálatok rámutatnak, az akarat cselekvés különböző jellegű indítékok és az alanyi lelki struktúra összeműködésével alakul ki, olyan értelemben, hogy ebben a viszonyban megvan az „én” szabad választási, állásfoglalási lehetősége bizonyos indíték mellett, a többi elutasításával. Az ilyen természetű működés lényegesen különböző a fiziológiai törvényszerűséggel meghatározott törénéstől.

Különösen az ember erkölcsi élete ad bizonyosságot a biológiai kötöttségű élvezeti és hasznossági értékek fölé emelkedő lelki tendenciáról. A szellemi fejlettség bizonyos fokára jutott ember lelki szemei megnyílnak az érzékfeletti, szellemi értékek, az igaz, a jó, a szép, a szent iránt. Felfogásukban nemcsak önértékűségükben nyilvánuló magasabbrendűségük tudatosul; ösztönzésük, szolításuk követésével, elsajátításukkal az ember önmaga tökéletesülését, emberségre növekedését tapasztalja. A lelkiismereti élmény gyakori lélektani vizsgálata arra mutat rá, hogy a környezet kétségtelen befolyása mellett, a lelkiismereti indítás mégsem csupán alkalmazkodás a környezethez, hanem felsőbbrendű, abszolút jellegű értékszféra és értékvalóság felszólításának a követése, mely finom lelkiismeretű embernél a társadalmi ellenőrzés hiányában is jelentkezik. Ez a kapcsolat még bensőségesebben érvényesül az öntudatos és mély vallásos élményben. Ezeknek a tényeknek a magyarázata rejtély marad, ha a lelki élet csupán a testi szervezet működésének a megnyilvánulása. E feltevés mellett nem ígérhet kielégítő megoldást az a kérdés, miért törekedik egy teljességgel biológiai kötöttségű szervezet az érzéki világon való túljutásra; miért keresi az ember szellemi élete tökéletességét az anyagi kötöttségtől való felszabadulásban; miért igyekezik az anyagi valóságot szellemiségével áthatni, az anyagban a szellem felsőbbiségét kifejezésre juttatni?

Érdekesen mutat rá a lélektan a lelki élet különböző dimenzióira, rétegeire, bizonyos élmény rétegződésszerű lényeges változására. Más természetű élmény a szórakozottság állapotában felfogott, alig tudatosított érzéki benyomás, s a bizonyos célra irányuló, figyelmi összpontosulással végzett érzéki megfigyelés. Más változatú egy önkéntelenül felötülő képzeleti kép s egy tudományos vagy művészi téma körül jelentkező képzet-csoport. Lényeges különbség van az ösztönszerű hangkitörés, a közhasználatú szavak, az élményeink kifejezésére magunk által képzett szavak, a szimbólikus nyelv kifejezései között. Az alanyi állapotot kifejező érzelmek gazdag változatában is észrevehető a különbség az érzéki benyomáshoz fűződő s az arra vissza nem vezethető „magasabb” (művészi, erkölcsi, vallási) szellemi érzelmek között.

A tapasztalható élménykülönbséget a pszichológiai antropológia (E. Rothacker, N. Hartmann) az emberi lét rétegzetes felépülésével magyarázza. A rétegződés nem jelentheti azt, mintha az alacsonyabb létréteg hozná létre a képességeit meghaladó magasabb létréteget. Tekintetbe véve a rétegződési különbségek mellett is fennálló kölcsönös egymásbathatást és a lelki élet egységének a tényét, kielégítő magyarázatnak az mutatkozik, hogy egy célszerűen kifejlődő lételev fokozatosan bontakoztatja ki létartalmát, energiaképességét, s különböző rétegű működéseiben megtartja az én-tudatban tapasztalható azonosságát, egységét.

Ez a lételev a lélek. Minthogy léte az anyagi létből nem származtatható le, létmivoltát szellemi természetűnek kell tartanunk. A szellemi lét, a térben kiterjedt anyagi léttel szemben, kiterjedés nélküli, oszthatatlan, egyszerű valóság. Az „egyszerűség” nem a létmivolt ürességét, hanem inkább az oszthatatlanságban megnyilvánuló erő központosulását jelenti. A térben részeiben szétszóródó anyagi léttel szemben az önmagát birtokló, önmagáról tudó, önmagával rendelkező létmivolt a szellemi lét tulajdona. Nem lévén kiterjedése, a lélek érzéki nem tapasztalható, s a test egyik részében sem „található meg”. Oszthatatlan léterejével az egész testben jelen van s a test halála után egyszerűségénél fogva fennmaradni képes.

Szellemi képességei alapján a lélek eredetét nem magyarázhatjuk az anyagi létből, ami elégséges az állati lélek magyarázatához, mely tisztán az érzékekhez kötött, érzéki kapcsolatokon alapuló (néha mégoly „bámulatos”) működést fejt ki. Ezért tartják a szkolasztikusok az állati lelket az anyagi lét lehetőségéből („ex potentia materiae”) eredőnek. Az emberi lelket már Aristoteles valami isteni eredetű valóságnak tartotta, mely nem a nemzés útján, hanem „kívülről” jön a testbe, a keresztény gondolkodás pedig a lelket Isten teremtő tevékenységének tulajdonította.

Test és lélek

A testtől különböző lelki valóság elismerése mellett, még különbözőképpen lehet a lélek létmódját értelmezni. Az aktualizmus elmélete csak a lelki aktusok, tevékenységek, állapotok egymást követő, egymásba kapcsolódó sorát ismeri el, elutasítva a sort fenntartó, a tevékenységeket hordozó lelki valóság létét. Ennek az értelmezésnek azonban ellentmond tudatunk tapasztalata, amelyben a tudatalany, az „én” tevékenységeivel, aktusaival viszonyban állónak tudja magát. Nem a gondolkodás, az akarási, az érzés az „én”, hanem az „én” gondolkodik, akar, érez. Az „én” nem úszik mintegy az aktusok hátán, hanem azok változása közben önmaga megmaradását tapasztalja, korábbi aktusait a magáéinak tudja, aktusai közt különböztetni képes, nem ritkán aktusai (pl. ellentétes vágyai) ütközését éli át. Az „én”-nek aktusaival szemben nyilvánuló viszonylagos különbözősége nem engedi meg azok egymásutániségével, összességével való azonosítást, hanem az „én”-nek mint az aktusok megmaradó hordozójának, birtokosának az elismerését követeli.

Test és lélek lényeges különbségét fenntartva, a testi és lelki működések párhuzamos lefolyását vallja a pszicho-fizikai parallelizmus elmélete. Azonban e magyarázat meddő voltára mutat már az tény is, hogy korántsem ismerjük az idegfolyamatot olyan behatóan, hogy egyes mozanatainak pontos pszichikai viszonypárját megállapíthatnók. De az éntudat, a szellemi tartalmak egymáshoz viszonyítása, a nyilvánvalóság be-

látása, egy szellemi probléma felvetése, egy akarati elhatározás s egyéb sajtászerűen szellemi aktusnak hiábavaló az agyműködésben megállapítható ellenpárját kutatni. Az elvben feltételezett együttműködés lehetőségét csak valami közös (anyagi vagy szellemi) létalap összehangoló működésével lehetne igazolni, amivel a lényegesnek állított különbözőség máris problémátikussá válik.

Lelki életünk elemi ténye, hogy „én”-ünket aktusaink azonos, marandó alanyaként fogjuk fel. Közösségi élményeinkben sem szűnik meg az én-tudat, azokban magunkat másokhoz tartozóknak éljük át, énünk, egyéni felelősségünk fenmaradásának a tudatával. Bizonyos kóros lelki állapotok (a személyiség-hasadás esetei) az én-re vonatkoztatás zavarát mutatják, nem az én-tudat teljes hiányát. Énünkben nem csak az aktusok váltakozását tapasztaljuk, cselekvéseinkben elevenen éljük át, hogy aktusainak létesítői is vagyunk. A lelki élet kielégítő magyarázatához az azt létesítő és hordozó lelki valóság elismerésének szükségességét éppúgy hangsúlyozza az alaklélektani irányt követő *Fr. Sander* (a német pszichológusok 1957. évi kongresszusán), mint a würzburgi iskolához tartozó *W. Arnold* (*Person, Charakter, Persönlichkeit*, 1957). Hasonló megállapítások történtek az 1961. évi francia filozófiai kongresszus pszichológiai szakosztályának értekezletein.

A filozófiai gondolkodás a változások közben megmaradó, önmagában fennálló valóságot „szubstanciának”, magánvalónak nevezi. Egyéb meghatározás elégtelensége mellett ezt a létmódot kell tulajdonítanunk a léleknek is. A lélek működéseinek létesítője, alanya és hordozója. Wundt-tal némelyek a lélek szubstanciás értelmezését összeegyeztethetetlennek tartják a lelki élet folytonos mozgásban, változásban álló tényével. Úgy gondolják, hogy a szubsztanciás lét valami élettelen, merev változatlan-sággal egyértelmű. Azonban különböző természetű szubstanciák léteznek. Az élő szubstanciának, amilyen a lélek is, tulajdonsága a működés, a változás. A szubstancia fogalomban kifejeződő megmaradás nem egyértelmű az abszolút változatlan-sággal. A megmaradás a szubstancia önmagával való lényegi azonosságát tételezi fel, nem zárja ki járulékszerű változását. Az emberi lélek élményei révén gazdagodik, változik. De ez nem jár a tudatalany, az „én” szubstanciájának megváltozásával, hanem járulékos módosulását jelenti. Még nagy lelki változás esetén is az ember megtartja korábbi énje maradványait. Énje átalakulása mellett nem változik át egy másik szubsztanciává. Egy lélek magában hordozza egész történetét.

Régi probléma a szubstanciás értelmezés keretében a testi és a lelki szubstancia egymáshoz való viszonyának a kérdése. Platon a kettőt élesen szembeállította egymással, a testet a lélek börtönének, büntetészerű, ideiglenes tartózkodási helyének tartotta. Ez a túlzó dualizmus mindmáig talál követőkre (például a lélekvándorlás tanában). Eszerint test és lélek két önálló szubstancia lenne, melyek együttműködése átmeneti egymáshoz tartásukból értelmezhető. Ám ez az értelmezés ellentétben áll a tudat-élet egységének tapasztalatával, a testi és lelki működések és állapotok egységes alanyának a tényével.

Aristoteles, akinek metafizikája realiztikusabb Platonénál a test és lélek kapcsolatára vonatkozóan a természeti lényekről általában állított anyagforma viszonynak megfelelő belső létegyiség elvét tartotta. Szerinte az anyagi elvnek az anyagfeletti forma szervező ereje adja meg sajátos létmivoltát. Elmélete ma is elfogadásra és továbbfejlesztésre talál azoknál a biológusoknál és pszichológusoknál, akik merőben a fizikai és ké-

miai elemek hatásából nem látják kielégítően megmagyarázhatónak az élőlény szervezeti egységét és célszerűen irányított működését.

Aristoteles elméletét találják a legmegfelelőbbnek a neotomista bölcselek a mai lélektani megállapítások világánál is. Köztük A. Gemelli, J. Lindworsky, J. Fröbes, A. Willwoll a lélektani kutatás terén is elismérést szerezett. Eszerint az értelmezés szerint testnek és léleknek mint két egymáshoz rendelt szubstanciának belső létegyesége alkotja az embert. A lélek mint formai lételv átható és bennműködő erejével szervezi meg a test tengőéleti egységét, működik a testtel szerves egységben érzéki működéseiben, míg szellemi működéseit önállóan fejti ki, bár ezekben is feltételszerű függésben marad a testtől. (Agyszerülés esetén a gondolkodást kísérő képzetműködés gátlása zavarólag hat a gondolkodásra is.)

A testi-lelki létegyeség alapján magyarázza ez az elmélet a tapasztalatban található kölcsönhatást a test és a lélek erői és állapotai között. A léleknek a testi szervekkel való együttműködésében, eszközszerű használatukhoz szükséges alkalmazkodásában kereshetjük bizonyos lelki tulajdonságok átöröklésének lehetőségét, elsősorban azokét, amelyek szorosabban a testhez kötöttek (pl. a vérmérséklet), s amelyek kifejlődését a szülők nevelő hatása is elősegíti anélkül, hogy egyéb hatás lehetősége mellett azt kizárólagossággal meghatározná. A lélek viszont rezdüléseit, élményeit önkéntelenül kifejezésre juttatja a test mozgásában, ami a jellemtni (karakterológiai) megállapítások alapját képezi. A testi érzékek közvetítésével szerzi meg elemi ismereteit a lélek s ébrednek fel ösztönös vágyai. Viszont az értelmileg fejlett lélek tökéletesíti érzéki szemléletét is s akarataival uralkodni képes ösztönein. A test egészségi állapota, fáradt vagy pihent volta érzeteti hatását a lelki működésekre. Viszont a lélek is szellemi, erkölcsi képességeivel erősítő vagy gyengítő hatással lehet a testi erőkre. Az aristotelesi elmélet igazolásaképpen a neves francia fiziológus, P. Chauchard, míg egyrészt figyelemreméltóan szemlélteti a fiziológiai adottságok jelentőségét a lelki életre, másrészt meggyőzően mutat rá a következetes erkölcsi életnek az agy előnyös működési beállítódására való hatására (*Physiologie des moeurs*, 1958; *Biologie et Morale*, 1959). A testi-lelki létegyeség következtében az ember még legmagasabb szellemi tevékenységében sem függetlenítheti magát testi szervezeteének feltételeitől, de szorosan vett testi működései is, a modern természet-tudományi antropológia. (A. Gehlen, A. Portmann) megállapításai szerint, jelentősen különböznek a legmagasabb fejlettségű állatétitől.

Aquinói Szent Tamás az embert a természet és a szellemi lét határ-mesgyéjén álló lényként jellemzi. Ebben a léthelyzetben van az ember lelki életének nagysága és korlátozottsága. Szellemi képességével alakítja a természetet, de szellemi lelkét vagy Istent nem ismerheti meg közvetlen szemlélettel, mint a természet lényeit, hanem hatásaiknak tapasztalata alapján alakít ki a lélekről vagy Istenről emberileg kialakítható fogalmat. Akarata szabadságával az ember felülemelkedik az ösztönön, de szabadsága nem korlátlan, hanem a természeti erők, szervezeti adottságai, a társadalmi környezet korlátozó hatása alá esik. Az ember erkölcsi kötelességének érzi, hogy eszmei értékek követésével embersége tökéletesedésén munkálkodik, de ebben a törekvésében állandó éberségre van szüksége az alacsonyabbrendű erők lehúzó hatásával szemben. A keresztény gondolkodás szerint az ember földi életében vándorúton jár az örökkévalóság felé, ahol lelki élete kiteljesedik. De emberi mivolta ott is megmarad s lelke a testtel való újraegyesülést várja az Isten végítéletével megdicsőülő világban.

A ZSINAT LITURGIKUS KONSTITUCIÓJÁNAK VÉGREHAJTÁSA

A zsinat első számú konstitúciója liturgikus jellegű és már az elmúlt év folyamán hírt adtunk róla.¹ Eljött az idő, hogy a végrehajtás megkezdődjék, bár hangsúlyozni kell: ez a végrehajtás még korántsem végleges. Nem készült még el az új breviárium, valamint a szintén gyökeresen megváltoztatandó Rituálé, a Pontifikálénak pedig még csak a fele jelent meg az új, megváltoztatott kiadásban. A liturgikus konstitúció azonban sok artikulust tartalmaz, amely már végrehajtható. Mint tudjuk, VI. Pál pápa 1964. január 25-én alapított egy Liturgikus Tanácsot a konstitúció végrehajtására. Ez az erősen episzkopális jellegű tanács valóban nemzetközi, a 42 tag 24 nemzetből van kiválasztva. A tanács elnöke a gyakorlati liturgia nagy előmozdítója tollával és leginkább pasztorális irányú intézkedéseivel a bolognai érsek, *Lercaro* bíboros, titkára pedig *Annibale Bugnini* professzor, a zsinati liturgikus előkészítő bizottság titkára. Hogy mennyire serényen dolgoztak a január végén történt kinevezés óta, abból látható, hogy 1964. szeptember 26-iki kelettel már kiadták a Szent Liturgia Konstitúciójának helyes elrendelésére szóló Végrehajtási Utasítást (*Instructio ad executionem Constitutionis de sacra liturgia recte ordinandam*). A kelet után azonban, sajnos mindig túlságosan sok idő telik el, amíg valóban az illetékes főpásztorok és szakemberek kezébe kerül. Így volt itt is. Az *Osservatore Romano* az Instrukció latin és olasz szövegét csak 1964. október 18-án közölte, és a zsinaton jelenlévő atyáknak is kiosztották. A hivatalos szöveg csak jóval később került kézbe: az *Acta Apostolicae Sedis* 1964. november 10-iki száma közölte (p. 877—900), a dátum azonban fiktív, mert valójában január elején jelent meg ez a szám. Így azután megint kissé kevés idő áll rendelkezésre, hogy mindennütt bevezessék. A dokumentumot *Lercaro* bíboros a Liturgikus Tanács elnöke nyújtotta át a pápának, aki szeptember 26-án azt mindenben jóváhagyta és átadta *Larraona* bíborosnak, a Rítuskongregáció prefektusának. A két bíboros neve szignálja az Instrukciót.

Kilencvenkilenc pontból áll ez a végrehajtási utasítás, amelyet saját szavai szerint adtak ki, „hogy a Konstitúció magyarázatánál eloszlassa a kételyeket, a püspöki karok tisztét a liturgia körül világosabban meghatározza, és némely elvet, mely a Konstitúcióban csupán általános fogalmazást nyert, szorosabban kifejtsen, végül pedig, hogy néhány dolgot, amely a liturgikus könyvek újrendezése előtt is már gyakorlatba vehető, megengedjen, vagy elrendeljen” (Instrukció nr. 3).

Az öt fejezet közül az első általános normákat közöl (nr. 9—47). Csak arról adunk tájékoztatást, ami a nagyközönséget érdekelheti. Itt van mindenekelőtt a „Miért” kérdése: mire valók ezek a változások? Különösen a magyar hívek között nem is kevés található, aki szkeptikusan áll a változások előtt, különösen ott, ahol saját inicitívára történnek ilyenek. „... Majdnem minden héten valmi újításról kell értesülnünk. Néhány éve a nagybőjti szertartásokat változtatták meg, azután a szentségek kiszolgáltatását, s ki tudja mi várható még,” — mondja a *Vigilia* egyik olvasója. A remekbeszabott válasz *Csanád* Béla tollából kellően

megmagyarázza a helyes attitűdöt: a híveknek meg kell látnia a lényegét, hogy az egyház szándéka nem más, mint a keresztyényeket jobban bekapcsolni a misztériumokba és a krisztusi életbe.² Az Instrukció is erre a lehetséges ellenvetésre felel, midőn kijelenti, hogy a liturgikus konstitúció azért változtatja meg az istentisztelet-formáit és szövegeit, hogy azok a hívek okulására lehessenek, a lelkipásztori működést elősegítsék és a liturgiát legfőbb, legfontosabb dologgá és a lelkiélet forrásává tegyék (nr. 5).

Bőven ismerteti az Instrukció az egyházmegyei és országos liturgikus bizottságok feladatát, ügyrendjét, munkamódszerét (n. 20—31 és n. 44—47). Legfőbb szerv az egyházi területi hatóságnak, azaz egy ország püspöki karának liturgikus bizottsága. Ez amennyire lehet, a püspöki kar tagjaiból álljon, de mindenképpen legalább egy-két püspök legyen benne, és legyen benne néhány a liturgiában és lelkipáztorkodásban járatos pap is, néhányszor egy évben tartsanak ülést. Idézhetem idevágóan egy magyar lelkipásztor véleményét: „Szervezzenek benne egy titkárságot, amely nem áll többől, mint öt-hat emberből. Ezeket ne az egyházmegyéek delegálják, hanem nevezze ki a Püspöki Kar, hozzáértőkből.” Több gyakorló lelkipásztor beküldött írásbeli véleményét is idézzük még a következőkben.

A területi (országos) püspöki karnak lehet csak és kell végrehajtani a számára előírt változtatásokat (n. 10).

A reformok készséges vállalásához szükséges, hogy mind a papság, mind a hívek legyenek előkészítve rájuk, hogy belássák az értelmét, miért történnek azok s hogy a hívők részvételének aktivizálása a cél (n. 14—19). Egy kiváló paptársam ezt írja a hívők „liturgizálásáról”: „Túltengtek a magánajtatosságok és a jámbor társulatok. A laikus elem szerepe a karitászra és az egyházi teherviselésre korlátozódott, katolikus akciója egyesületesi jellegét viselte, lelkesége individualista, helyzete erősen szubordinált, mintha még mindig kiskorú lenne.”

A miserend változásai

Miserendnek nevezzük a Tridenti zsinat óta a szentmise egész szertartási rendjét, úgy, ahogyan az a zsinat rendelkezése folytán az Apostoli Széktől kiadott *Római Misekönyv* tartalmazta egészen 1962-ig. Némi változtatást hozott az 1962-ben megjelent új mintakiadás (*editio typica*) amely után minden más cég által kiadott misekönyvet nyomtatni kell. A liturgikus konstitúció végrehajtási Instrukciója azonban már jóval mélyebben nyúl bele a négyszáz év óta teljesen változatlan miserendbe. „Míg a teljes miserendet meg nem újítják, addig is már a következőket kell megtartani” — mondja az Instrukció bevezetőben. Ez az egy pont (n. 48), terjedelmes szövegében rendeli el az életbe lépő változtatásokat.

A mise változó részeinek (introitus éneke, graduálé, offertorium és az áldozás énekei) elmondását a pap elhagyja, ha ezeket az énekkar (skóla) vagy a nép énekli, természetesen bármilyen nyelven. Ugyanígy az Ordinárium énekeit (Glória, Credo, Kyrie, Sanctus-Benedictus, Agnus Dei) a néppel vagy a skólával együtt énekelheti akkor is, ha népnyelven történik ez. Már azelőtt megtörtént az új intézkedés, hogy ha a mise szentleckéjét és evangéliumát más énekli, azt a pap maga nem olvassa. Az Instrukció új rendelkezése tehát tökéletesen megszüntette a szimultán

kettősséget: azt, hogy ugyanazt a szöveget, akár olvasmány, akár ének legyen, egyszerre ketten végzik. (n. 32. 33).

Változás történik a lépcsőimában is: a 42. Zsoltár (*Judica*) elmarad ezentúl minden misében, eleddig csak a Szenvedés idejében és a halottas-misékben hagyták el. E rendelkezéssel kétségtelenül rövidebb lesz a lépcsőimádság és a mindig újrarendelt zsoltárral nem borítják homályba minden misének saját, külön bevezető zsoltárát: az introitust (= bevezető ének). Az Instrukció itt a rubricisztikában is meghonosította a lépcsőima (Staffelgebet, prières au bas de l'autel) latinra fordított népies elnevezését („*preces ad pedem altaris*”), ami elég szokatlan.

Változás történt egy különleges imádságnál, melyet latinul „*secreta*”, azaz titkos, esetleg „csendes” névvel fordíthatnánk. A felajánlás legvégén elmondott s az összes felajánlási imádságok között legősibb ima ez. Ennek az imának „csendes” értelmezése azért lett szokásos, mert valóban már a VIII. századtól kezdve nem fennhangon, hanem halkán kell mondani. Eredeti neve *oratio super oblata*, vagyis „imádság a felajánlott adományok fölött”, ezt a nevet az Instrukció is vagylagosan említi. Hogy ennek az ősi imának elrejtett volta megszűnjék, ezentúl olvasott misében fennhangon kell recitálni, énekes misében pedig a szokásos módon énekelni kell. Az orgonának tehát már a prefáció megkezdése előtt el kell hallgatnia.

Jelentős újítás található a szentmise áldozati imájának, a Kánonnak végén. A Kánont egy ősrégi és nagyon szép rítus zárja le. Egyrészt visszafelé tekint ez a szertartás: a mise legszentebb része befejeződött a szent áldozat, a Kálvária véres áldozata megújult és itt van vértelen módon titokzat leple alatt az oltáron. Dicsőíteni és magasztalni kell. Másrészt előre is pillant e rítus: ezután rögtön megkezdődik az egyesülés, a kommunió, magyar nyelven az „áldozás”. Ez a Jánus-arcú rítus a záródoxologia, dicsőítés. „Óáltala, övele és öbenne legyen a tiéd, mindenható Atyaisten a Szentlélekkel egyetemben minden tisztelet és dicsőség mindörökön örökké.” Valamikor ezt a mély és szép istendicsőítést énekelve, fennhangon mondták és a nép rázúgta: „Amen” — így van, így legyen. A pap felmutatta a kelyhet, benne Krisztus szent vérért és fölötte tartva a szent ostyát mintegy megmutatta: íme, ez a szent áldozat eredménye, Krisztus teste és Krisztus vére. Egyúttal ez a gesztus meghívás is volt: hamarosan, pár perc múlva lépjétek az oltárhoz, és vegyétek, amit Krisztus számunkra készített. A IX. század óta szokássá lett a Kánon összes imádságait halk hangon mondani, ezzel együtt a gyönyörű záródoxologia is a láthatatlanságba és hallhatatlanságba süllyedt. Most az egyház, a liturgikus mozgalom eredményeként, újra közkinccsé akarta tenni. Ezért elrendeli, hogy minden misében fennhangon kell mondani (az olvasott misékben), az énekes misékben pedig énekelni. A gótikus korban öt keresztet vetett. Most a kelyhet kissé fölemelve tartja és úgy mondja vagy éneklí a szöveget, a per omnia saecula saeculorum — mindörökön örökké szavakkal együtt. Az egész nép felelje rá „Amen!”, így van, hisszük és elfogadjuk, Krisztus teste és vére, a szent áldozat itt van közöttünk. Ha a pap a néppel szemközt misézik — ez külföldön viharebesen terjed — akkor látni is lehet ezt az ősi Úrfölmutatást.

Az erre adott „Amen” felelet után az áldozópap tüstént elkezdí a szentáldozáshoz tartozó asztali imádságot, a Miatyánkot. Már néhány év óta megengedett volt, hogy ezt az imát a hívek együtt mondják a pappal, úgy, ahogyan azt keleti (görög) szertartású testvéreink mindig is végezték. Az Instrukció az engedélyt kiterjeszti: eddig csak latinul volt szabad

a Miatyánkot (*Pater noster*) együtt mondani a pappal. Mostantól ellenben, ha a területi püspöki kar úgy határozza, lehet nemzeti nyelven is akár együtt mondani, akár együtt énekelni a pappal a Miatyánkot. Ennek az imának utolsó kérését kibővítő záradékot (*embolizmus*) ezentúl a papnak hangosan kell recitálnia vagy énekelnie.

A mise vége jelentékenyen megrövidül. Elmarad ugyanis az ún. utolsó evangélium, amely csak a középkor vége felé vált szokássá. A mise végén mondta eddig a pap Szent János evangéliumának kezdetét („Kezdetben vala az Ige...”) és közben az eléje térdelők fejére tette az evangéliumos könyvet, ezzel mintegy áldást adva. Hogy az utolsó evangélium az igazi evangélium jelentőségét ne csökkentse, március 7-től elmarad ez a rítus. Ugyanigy ettől az időtől kezdve végleg megszűnik az ún. Leó-féle imádság. Éppen nyolcvan esztendeig mondták olvasott misék után az oltár lépcsőjén térdelve ezt az imádságot. XIII. Leó pápa rendelte el 1884-ben, az egyház szorongatott helyzetére való tekintettel, amíg ez az állapot tart. Úgy tetszik, mintha ezt a mozzanatot egyházunk feje most nem óhajtáná hangsúlyozni.

A közösségi vonást az Instrukció, akár csak az alapkonstitúció, mindenütt szem előtt tartja. Ezért teremtette meg a „néppel együtt bemutatott misék” (*missae cum populo celebratae*) fogalmát (n. 49). Minthogy az egyháznak nyilvánvaló és számtalan ízben kijelentett szándéka az, hogy a misét érthetővé tegye a nép számára, korántsem kell ezeken csak vásár- és ünnepnapra miséket érteni, az Instrukció ugyanis semmiféle megszorítást nem tesz ezen a téren. Egy falusi plébános kérdi levelében, hogyha a pap temetési misét mond, és ott van a rokonság egy nagy része, akkor ez számíthat-e ilyen misének. Világos, hogy igen, mert mint mondtuk, az egyház nem tesz semmiféle megszorítást, hanem éppen ellenkezőleg a mise érthetőségét akarja. Ha tehát egy kápolnában vagy templomban csak néhányan vannak a pap miséjén és más misét nem zavarnak, azoknak épp úgy lehet élni a megadott privilégiumokkal, mint amikor „hivatalos” mise van.

Éppen a megérthetőség miatt mozdítja elő az egyház új törvényhozása az oltár láthatóságát. Az Instrukció egy régebbi törvény enyhítésével kimondja ugyanis, hogy a nép felé forduló oltár használata akkor is megengedett, ha azon tabernákulum van, ez, hogy a láthatatlanságot fokozza, legyen alkalmasan kicsiny (n. 95). Hiszen már *Montini* bíboros, a mai VI. Pál pápa, megmondotta, hogy „vannak monumentális főoltárok, de homályos apszisok távolában el vannak temetve.” Szavai szerint az ilyen oltárok helyett ideiglenes oltárokat kell felállítani, ahol mindent látni lehet.³ A Vatikáni zsinaton is a monumentális Bernini-féle főoltár elé állítottak a templom aulájával szembe forduló oltárt és napnap után így miséztek, követendő példát akarván adni az egész világnak.

Igeszolgálat

Az Ige szolgálata (*celebratio verbi*) néven jelölte a liturgikus a misének tanító részét, amelyben az Isten szól a néphez a bibliai olvasmányokon keresztül, a nép vezetője, a pap magyarázza és kifejti az Isten igéjét, az egész közösség pedig az imádság és az ének hangján szól az Istenhez. Nem tagadható: erősen elhanyagolt területet kell újra meghódítani. Ezért az igeszolgálatot bele kell építeni a misébe. Az olvasmányok nemzeti nyelven hangzanak el, és minden misében, amelyben

a nép résztvesz, vasár- és ünnepnapokon homiliát is kell mondani. A homília az evangélium után tartandó, tárgya a „bibliai olvasmányokból veendő, legyen azoknak magyarázata, vagy valamilyen okból kiragadott szempont, használható más szöveg is a misének szövegéből, lehet szólni az ünnepi misztériumról, amelyet megülnek, vagy a hallgatók különleges szükségleteiről” (n. 54). Mindenfajta misén így kell lennie akár konventmise, akár énekes vagy főpapi mise legyen az (ugyanott).

Szabad természetesen ilyen homiliát a mise közben hétköznapiakon is (feriákon) tartani, különösen ádvent és a negyvennap idején és általában olyankor, mikor a hívek tömegesebben jelennek meg (n. 53). Tehát semmiféle korlátozás nincs, csak mindig feltételezik a napi mise olvasmányait.

Vannak azonban az ún. „bibliaórák” vagy szentírási katekézisek. Ezekre vonatkozóan gyakorlati, ha kissé forradalmi kérdést vet föl egy Isten háta mögötti, hegyvidéki plébános: „Nálunk (nemcsak ott, mindenütt: R. P.) létkérdés, hogy a szentmise tanító része újra azzá legyen. Abszurd dolog az, hogy például temlomi katekézist tartsunk fél óráig és utána részt vesznek még egy félórás misén. Lehetetlen dolog, hogy ha valaki bibliaórát akar tartani, a szentmisétől külön választva kell tartania, különben túl hosszúra nyúlik.” Eddig helyes a vélekedés, így beleépíthető a misébe az igeszolgálat. De egyelőre a jelen lehetőségein túllép ugyanaz a paptársam, mikor követeli: „Engedjék meg, legalább hétköznapi, hogy ahol a szentírást folyamatosan magyarázzák, ott rövid bűnvallomással és könyörögéssel ez lehessen a szentmise tanítórésze. És ekkor utána folytatódhassék az áldozati résszel a mise, anélkül, hogy el kelljen mondani a hivatalos előmisét”. Gondolatnak nem rossz, püspökkari kereteken belül nem valósítható meg, csak magasabb szintű engedéllyel.

Ugyanekkor persze szó van arról is, hogy mindehhez magyar szöveg is kell. Ágas-bogas kérdés mindenütt, hiszen mindenhol többféle szentírásfordítás, sőt misekönyvfordítás forog közkezen. Világviszonylatban az a helyzet, hogy – egyelőre – minden eddigi jóváhagyott fordítás használható, de kétség kívül nem ez az ideális állapot. Valóban a lelkipásztorkodó papság is mintha egységre hajlanék ezen a téren. Erdővidéken élő pap írja erről: „Tessék csak megnézni a Szent István-tól kiadott szentíráásban ádvent 2. vasárnapjának szentleckéjét. Szeretném látni azt az embert, aki első hallásra megérti. Ugyanaz a szöveg a perikopáskönyvben is. Már egy fokkal jobb a Békés–Dalos-féle fordítás. Még jobb az A. C. vasárnapi misekönyve – ami állítólag tilos, mert nem hú.” Sok más megnyilvánulásból tudom, hogy papságunk, akár csak híveink is áhítoznak egy egységes bibliafordításra. Nem kell mondanom, hogy manap már senki sincsen, aki ezt a fordítást archaikus nyelven óhajtáná. Sokak kívánságát fejezi ki az a fiatal pap, aki ezt írta: „Minél előbb adassanak ki egy mai nyelvű újszövetséget, amit a papság liturgikus célokra is használhat és a hívek kezébe is adhatunk.”

Az Igeszolgálat helye is az új Instrukció szerint kifejezi majd, hogy a nép részére történik a szent szavak olvasása. Az Instrukció ugyanis alternatívákat ad, hol lehet a szent olvasmányok olvasása. (n. 51–52). A néppel közösen bemutatott miséken az olvasmányokat, a szentleckét és az evangéliumot a nép felé fordulva kell olvasni, vagy énekelni. Ha nemzeti nyelven olvassák őket szabad énekes misékben is csupán felolvasni a szövegeket, éneklés nélkül. A mindenkori feltétel tehát: min-

dig a nép felé fordulva történjék az olvasás. Hogy milyen helyen, arra nézve az intézkedés: lehet az oltárnál is olvasni, ha maga a misét mondó pap végzi az olvasást. Lehet azonkívül mindig az áldoztatórácsnál (kancellusnál), vagy pedig az ambón az olvasást elvégezni. Kétségtelen, hogy az ambó tágon értendő, egyszerűen szószéknek. Ha ott végzi a pap az igeszolgálatot, ott olvassa a szentleckét, elmondja a graduálét, vagy ha éneklük, magyarul vagy latinul, velük tart. Utána fölolvassa az evangéliumot, elvégezve a *Munda cor*-t, az oltár felé fordulva és mélyen meghajolva (n. 52. d).

A misével kapcsolatosan meg kell emlékeznünk az énekről is. Tág lehetőségek nyílnak itt: a népnek lehet nemzeti nyelven énekelni a Propriumot vagyis a mise váltakozó énekrészeit és az Ordináriumot. Ez az utóbbi ki is van már adva, a *Magyar Ordinárium* azonban, tapasztalatom szerint, nem találkozik minden gyakorlati lelkipásztor tesszésével és tudomásom szerint vannak, akik újon dolgoznak. Egyet-magam is abszolút érvényű igazságnak tartok, amit egy lelkipásztor levelében ír: „A Szent vagy Uram” magyar népének kiirtása főbenjáró bűn lenne. Tehát meg kell találni a módot, hogy ezek is beleépíttessenek az új liturgikus rendbe... természetesen azzal a szigorú követelménnyel, hogy a miserésznek megfelelőek legyenek.”

A hívek imádságát vagy az „egyetemes imádságot” a homilia és a felajánlás között lehet bevezetni, ha az illetékes püspöki kar ezt jónak látja (n. 56). Egyelőre nálunk ezzel még nem foglalkoznak.

Egyéb liturgikus újítások

Az eddig ismertetett változások a misére vonatkozóan az Instrukció II. fejezetében található (48–60). A III. fejezet a szentségekkel és szentelményekkel foglalkozik (n. 61–77). A keresztségre vonatkozólag elrendeli, hogy a szükségkeresztségben részesülteknél a szertartások pótlásánál el kell hagyni az exorcizmusokat, az ördögűzéseket, mert ezek már semmiképpen sem aktuálisak. Hiszen a szükségkeresztségben részesültek a keresztség lényegét a vízzel való leöntést a szentségi szavakkal együtt már megkapták s így már részesültek a szentétevő kegyelemben, nincs tehát szükség immár exorcizmusra (n. 62–63).

A bérmálás kiszolgáltatására nézve a liturgikus konstitúció óhajtja, hogy lehetőleg mise keretében történjék. Az Instrukció szabályozza ennek a módját. (n. 64–67). Ha a bérmáló püspök mondja a misét, akkor a szentséget a miseruhában szolgáltatja ki. Ha más mondja a misét, akkor illik, hogy a püspök részt vegyen azon, a bérmáláshoz illő liturgikus öltözékben. A misét az evangélium és a homilia után felfüggesztik és ekkor történik meg a bérmálás kiszolgáltatása. A mise szövege lehet a Szentlélekről szóló II. osztályú votivmise. A bérmálás formájánál a püspök csupán egyszer vet keresztet a bérmálandóra.

A betegek ellátásának liturgiájában azt rendeli el az Instrukció, hogy a gyónás után és a betegek kenete előtt kell a beteget a pápai áldásban részesíteni (n. 68).

A házasságra nézve újítás, hogy az ún. tiltott időkben is, ha a főpásztor engedélyt ad, vehető a jegyesek votivmiséjének szövege. A nász-misést lehetőleg ugyanaz végezze, aki az esketést. Ha a misét más mondja,

az evangélium és a homília után azt félbeszakítja és csak akkor folytatja, ha az esketés szertartása már megtörtént. A nászmisében lévő ünnepélyes áldást tiltott időben is el kell ezentúl végezni és akkor is, ha a házasságok egyike vagy akár mindakettő már másodszer házassodik. Ha nászmise nélkül történik a házasság kiszolgáltatása, akkor ez a sorrend tartandó: rövid buzdító beszéd — a nászmise szentleckéjének és evangéliumának népnyelven történő olvasása — homília — a házasságkötés ritusa — végül a nászszó (n. 70–75).

Figyelemre méltó engedmény, hogy karácsonykor azok a hívők, akik az éjféli misén már áldoztak, karácsony napján bármely misében még egyszer megáldozhatnak. Ugyanígy tehet, aki a húsvét éjszakai miséjében áldozott már (n. 60).

A szentelményekre nézve is vannak újítások. Fontos lelkipásztori óhaj valósult meg azzal, hogy az áldások fenntartása gyakorlatilag szinte megszűnt. Az alapelv ez: „Minden áldás, amely a Római rituáléban eleddig fenn volt tartva (tit. IX. 9., 10., 11. fejezet), bármely pap által kiszolgáltatható” (n. 77). Ez azt jelenti például, hogy egyedül a keresztút megáldása van a püspököknek fenntartva, de ő is delegálhat erre más papot. Egyébként minden pap megáldhat és búcsúkkal láthat el: mindenfajta skapulárét, cingulumot, imafüzért, különösen a szentolvasót, érmeket, például az ún. Szűz Mária csodás érmét, a betegek használatára szolgáló bárminő vizet stb. Továbbra is csak a püspökök részére fenntartott áldások: a harangé, a templom alapkövéé, a templomé, a temetőé és az antimenziumé. Ez utóbbi egy újonnan bevezetett nagyon hasznos oltárkö-pótlék, amelyet tábori miséken használnak; egy vászonabrosz, amelynek alsó jobb sarkába ereklyéket varrtak be. Ezenfelül csak három pápai áldás van még fenntartva (Rit. Rom. IX., 10. fejezet, 1–3); általánosan minden újmisést adhat egyszer pápai áldást ezentúl. Aki az újmisést résztvevő, gyónt és áldozott és a pápa szándékára imádkozott, újmiséstől kapott pápai áldásra teljes búcsúban részesül.

Meg kell említenünk néhány egyszerűsítést. A hamu megáldása hamvazó szerdán és a gyertyaszentelés február 2-án, annyiban egyszerűsödött meg, hogy misekönyvben lévő több könyörgésből a pap tetszés szerint csak egyet köteles elmondani (n. 76). Másik egyszerűsítés, hogy a reneszánsz és barokk időkben szokássá vált, manap már avittnak ható cerimóniákból is lefarag az Instrukció. Így például a kórus tagjai között szokásos tiszteletadás (*salutatio*) csak az istentisztelet elején és annak végén marad meg. A kórus tagjai közül csupán a püspöknek jár külön tömjénezés, a többi tagot egybevéve hármast füstölés illeti csak. A kézcsókok ezentúl elmaradnak, ha a pap vagy főpap valamit átnyújt: a főpap gyűrűjének csókolása áldozáskor, vagy amikor a pap átnyújtja a szentelt gyertyát, vagy barkát, a nagymisében a füstölőt stb. (n. 36). A szubdiákonus ezentúl a nagymisében már nem tartja vélumba burkolt kézzel a paténát, hanem a paténa az oltáron marad (n. 48. d). Nagy egyszerűsítésre ad módot az Instrukció, amennyiben megengedi a püspöknek, hogy szabad az énekes misét áldozópapok módjára mondania, diákonusokkal vagy anélkül (n. 48. l.). Nagy jelentőségű dolog ez: a barokkos, mérhetetlenül hosszú öltöztetés vetkőztetés elmaradása húsz perccel rövidítheti a misét. A trónust használja természetesen a püspök ilyen esetben is, amikor a presbiter a sediliát veszi igénybe. Megengedett dolog az áldozópapnak a nagymisést csak diákonussal mondani, aki ilyenkor a szubdiákonus szerepét is betölti (n. 48. j.).

A népnyelv használata

Ezen a téren — úgy gondolom — hihetetlen eredményekre jutotunk. A misében, akár olvasott, akár énekes legyen, ha a nép részvételével mondják, a területi püspöki kar engedélyezi a Szentszék hozzájárulása után a nemzeti nyelv használatát az olvasmányoknál, a „hívők imádságánál”, a Kyrie, Glória, Credo, Sanctus-Benedictus és az Agnus Dei énekénél vagy recitálásánál, azután a változó énekrészek esetében is: az introitus, graduálé, offertorium és communio énekeinél, valamint az összes felszólításoknál és üdvözléseknél (*Dominus vobiscum* stb.). Nemzeti nyelven mondható vagy énekelhető az *Ecce agnus Dei*, *Domine non sum dignus*, *Corpus Christi* az áldoztatásnál és a Miatyánk is, a rákövetkező embolizmussal együtt (n. 57). Egyedül a Szentszéknek áll módjában megengednie a mise más részeiben a népnyelv használatát, amelyeket a pap egyedül mond (n. 58).

A szentségek liturgiájában a legmesszebb menő engedékenységet tapasztaljuk. A területi püspöki kar a Szentszék hozzájárulásával megengedheti a népnyelv használatát mindenben, még a szentségek lényeges formájának mondásánál is (n. 61). Egyetlen kivétel csupán az egyházi rend szentségénél van: a különböző fokozatokat ezentúl is latinul szolgáltatják ki. Meg van azonban engedve az ordinációk elején a buzdító beszédek a nép nyelven szentelni, a püspökszentelésnél a vizsgálatot. Hasonló módon minden szentelményt, a temetést is lehet nemzeti nyelven végezni, a fentebbi megkötések mellett.

Fontos intézkedés még az, hogy az idegenben lévők is használhatják saját nemzetük nyelvét a liturgiában a helyi főpásztor engedélyével, mégpedig saját népüknek engedélyezett nyelven és módon (n. 41). A francia rituálé használható például ily módon Budapesten francia hívő esküvőjén vagy temetésén, a magyar *Collectio rituum* Ausztráliában stb.

Ha ezek után még aggályoskodunk, miért van szükség a liturgia reformjára, legjobban *Joseph Gélinau* szavával felelhetünk.⁵ Az egyház a modern világban a diaszpora állapotában van: a társadalom, a munka, a szabadidő, a kultúra világa elszekularizálódott. A megkeresztelt ember vasárnapon találkozik Istennel, a liturgia jelein keresztül. Tehát élet-halál kérdése, hogy a misztériumok ünneplése elegendő világosságot közvetít-e számára, hogy ellenállóképes marad-e egy szekularizálódott környezet közepette, ahol a lelki megfulladás veszedelme környezi őt. Ezt pedig csak egy egyszerűsített és közérthető liturgia teheti meg.⁶

JEGYZETEK. 1 A liturgia megújításának elrendelése a zsinaton. Vigilia 1963, 267—279. 2 Csanád Béla, Kls út, Vigilia 1964, 556—557. 3 Radó Polikárp, VI. Pál, a liturgikus megújításról, Vigilia 1963, 749—751. 4 S. Poenitentiarie decr. 1964. nov. 5 (lásd: Acta Apost. Sedis 1964, 959). 5 J. Gélinau, Die Reform der Liturgie (franciából fordítva), in: Wort und Wahrheit 1964, 169—183; eredetije: Etudes 1964, 8—26. 6 Újabb irodalom híján hivatkozhatunk a következőkre: F. Antonelli—R. Falsini, Costituzione Conciliare sulla sacra liturgia. Introduzione, testo latino-italiano, commento, Roma 1964. — Constitutio de sacra liturgia, in: Ephemerides Liturgicae 1964, 185—419, tizenkilenc szerző kommentárjával.

HEGEDŰS LÁSZLÓ VERSEI

DUNAPARTI EMLÉK

A hajó indult. S öt órán keresztül.
A Margit-hídtól egész Esztergomig
valami gyerekes láz, derült mámor
kisért el, mint ki először utazik.
A fedélzeten ültem asszonyommal
s a tűnő partot néztem. Nem tengeren
a Duna lassú vizén ringatóztunk.
De soha szebbet! Ámultam szüntelen.

Sziget, Óbuda. Jobbról komoly gyáarak,
villák a hegyoldalon. És parti fák.
Ott erdős hegyvidék, itt halmok néhol.
Mesének tűnt a ketté osztott világ.
A parthoz közel egy sárga lovacska
térdig a vízben s ivott. Pucér gyerek.
Dobásnyira, a lejtős utcavégen
ünneplőt öltött, kíváncsi emberek.

Szép, dombos falu. Némán lelkesedtem.
Kanyargó folyam sötét bércek között.
S míg Vác falait fénybe, ködbe hagytuk,
Visegrád romja búsult a táj fölött.
Falukra emlékszem. S a halk Ipolyra,
hol sarokként a két határ összefut.
Sátrak a homokban. Már szlovák partról
intettek üdvözetet lányok, fiúk.

Meredő hegyfal. Széles kanyar fénylett.
S ahol a hegység dombokká szelídül,
egyszerre feltűnt a dóm kupolája,
egy egész tájat uralva messzirül.
Szőlőt érlelő lanka. Lenn a réten
utánunk néző, pihenő ifjú pár.
Majd partra léptünk. ~ roppant fák tövébe
utánunk lopta boldog fényét a nyár.

Kis halászcserda, ahol halat ettünk.
Majd képeket néztünk, régi képeket.
Zeg-zugos utcák, öreg Viziváros.
Kőtábla jelzi, hol egykor elesett
Balassi Bálint szegény. Elfogódva
mentem a hegynek s néztem a völgybe szét.
S dombok ölében lenn a kedves várost
örként vigyázták tornyok és jegenyék...

JÓZAN TÖRTÉNET

*Kísért a múzsa, olykor szüntelen,
hozzám szegődött úton-útszelen.*

*Nem hagyott nyugton, míg a gondolat
nem formálódott verssé. A szavak*

*úgy rajosták be táruló agyam,
akár a kast zajongó méh-roham.*

*S ceruzát fogtam néha a napon,
szántás közben, míg pihent fogatom.*

*Iskola-pádban, amíg a tanár
magyarázott s kinn zöldült a határ.*

*Trágyás szekéren, poros fák megett,
keverővályún, hogyha este lett.*

*Lejtős Dunaparton, míg messzi lent
hajó úszott s a szazad megpihent.*

*Billeentyűk fölött, míg az orgona
elnémult percre s vágy mart, mostoha.*

*Könyves-pult mellett. S három év során
a rázódo Hév lett írőszobám.*

*Szeszélyes angyal. S olykor cserbehágy
mint nemrég, hogy kiűzött-vont a vágy*

*sütkérczni az erdő szélire —
s nem találtam szavakat semmire.*

*Pedig olyan jó volt az enyhe fény
s hogy ég borult, akác hajolt fölém,*

*lombos, virágos, álmat őriző.
Csak hevertem ott. S elszállt az idő.*

*Egyszerűen csak boldog voltam, akkép,
mint a csösz; ki vigyázva tehenét,*

*ült az út füves partján csendesen,
tűnődve a vonuló fellegen.*

*Kicsit bántott: a múzsa lám kivet
s vagyok csupán, miként a többiek.*

*Majd látva, hogy komolyan elborul
s esik is már, kiléptem józanul.*

*Nekivágtam egy háznak az úton
örülve, hogy ennyivel megúszom...*

ALBERT SCHWEITZER KERESZTÉNYSÉGE

Öt évvel ezelőtt, a Vigilia 1960. januári számában, ismertettem *Albert Schweitzer* életművét. Szóltam korunk e nagy egyéniségének emberbaráti munkájáról, az afrikai nép körében végzett félévszázados orvosi tevékenységéről, bemutattam a kimagasló Bach-kutatót, és orgonaművészt, a könyveivel tüneményes sikert aratott író, a világbéke Nobel-díjas harcosát. Mondtam, hogy szívesen meritünk buzditást életpéldájából, hiszen – mint évekkel előtte egy közvéleménykutatás bizonyította – kortársaira gyakorolt szellemi hatása Leonardo da Vinci és Goethe méreteire emlékeztet. Schweitzer életművéből akkor azokat az általános értékeket emeltem ki, amelyekben egyetértünk vele. Szándékosan mellőztem a katolikus felfogással ellentétes teológiai könyveit, és épp hogy érintettem a körülmények folytán félbeszakadt és ezért befejezetlennek tekinthető bölcséleti munkásságát, amely fölött különben is eljárt az idő. Most, Albert Schweitzer kilencvenedik születésnapja alkalmából, gondolatvilágis tökéletesebb megértése céljából indokoltnak látom néhány kiegészítés közzétételét.

Az utóbbi években, különösen mióta Schweitzer az atombombakísérletek beszüntetése, a nagyhatalmak közötti tárgyalások és az atomcsend érdekében bátran síkraszállt, feltűnően megsűrűsödtek a személye és munkája ellen indított támadások. A vádakat immár elmarasztaló ítélet formájában összegezi *Gerald McKnight* abban a könyvében, amely *Verdict on Schweitzer* címmel Londonban jelent meg. Részben olyan vádakat is felvonultat, amelyek Schweitzer alkotásainak nemismeréséből vagy céltalozatos félremagyarázásából származnak. Ezek tarthatatlanságát bárki felismerheti, aki Schweitzer pályafutását komolyan tanulmányozta. Viszont amint minden támadásnak szokott valami alapja lenni, a bírálók ebben az esetben is találtak kikezdehető felületet és sebezhető pontokat. Ami bennünket itt leginkább érdekelhet, az az állítás, hogy Schweitzer nem keresztény. Meglepően hangzik ez, mert Schweitzer rajongó hívei sokszor éppen a kereszténységet helyezik első vonalba. Lássuk tehát, hogyan is állunk ezzel a bonyolult és kényes kérdéssel.

A „következetes eszkatológia” elmélete

Schweitzer elzászi származású; liberális felfogású evangélikus lelkes fia. Vegyesvallású községben nevelkedett, ahol katolikusok és protestánsok közös templomban felváltva tartották istentiszteletüket. Albert a strassburgi egyetemre kerülve hittudományi és bölcséleti doktorátust szerzett, majd lelkészi beosztást kapott, 1902-ben pedig a protestáns hittudományi kar tanára lett. Az elzászi protestáns egyháznak még ma sincs dogmatikusan meghatározott hitvallása. Teológiai tanárai így teljesen szabadok mind a kutatásban, mind az előadásban. Az inkább zwingliánus, mint lutheri vonalat követő Schweitzer azonban a messiásság és szenvedés titkáról írt értekezésében már olyan nézeteket pengetett, amelyek miatt a kar egyes professzorai helytelenítették a fiatal tudós megfigyelését.

1906-ban jelent meg nagy műve, amelyben a Jézus életére vonatkozó szakirodalmat dolgozta fel, *Reimarustól Wredeig* terjedően. Témájához könyvhegyeket olvasott végig. Tudott dolog azonban, hogy a Jézus-kutatás legnevesebb képviselői kevés kivétellel olyanok voltak, akik valami okból már előzőleg elvesztették keresztény hitüket. Bizonyosra vehetjük, hogy Schweitzer tiszta szándékkal kereste a történelmi Jézus alakját, úgy látszik azonban, hogy azok az írók, akiket kutatásában kalauzul választott, apránként az ő hitét is megrendítették. Könyve végén, amikor a saját felfogásának kifejtésére kerül a sor, az életét később is végigkísérő teológiai elméletével áll elő, a „következetes eszkatológia” elméletével, amely szerint Jézus Isten országának érkezését közvetlenül küszöbönállónak mondta, ami azonban nem valósult meg, tehát Jézus tévedett. Schweitzernek utóbbi állítása — mondanom sem kell — Jézus istenségének burkolt, bennfoglalt tagadását tartalmazza. Ha ugyanis Jézus tévedett, akkor nem tekinthetjük Isten Fiának, a mi Megváltónknak. Mint-hogy pedig a keresztény hit alapvető tétele a Jézus Krisztus istenfiúságába vetett hit, Schweitzer elmélete valóban kereszténytelen, s így személyes hitének kereszténysége is kétségessé válik.

Közbevetőleg megjegyezve, *Rudolf Schnackenburg* katolikus hittudós a *Theologische Jahrbuch* 1962-es évfolyamában figyelemre méltó tanulmányt tett közzé „Jézus-kutatás és Krisztus-hit” címmel. Ebben a „következetes eszkatológia” elméletét meghaladottnak minősíti, ugyanakkor kifejti, hogy az elmélethez kiindulópontot szolgáltató szentírási hely — Jézus küldöbeszéde Máté 10. fejezetében — tulajdonképpen írói összeállítás, ahonnan a mondatok összefüggéséből semmiféle messzemenő következtetést levonni nem lehet. Értekezését ekként fejezi be: „A jelenlegi kapcsolat a Jézus-kutatás és Krisztus-hit közt körülbelül a természettudomány és az istenhitt közötti viszonyhoz hasonlítható. A mai természettudományi ismeretek legtöbbje nem áll szemben az istenhittel, sőt a hívő embernek bizonyára erősítést és támaszt szolgáltat hívő világképéhez; közvetlenül azonban a természettudomány nem vezet a hithez. Az előző századokhoz képest már nagy haladást jelent, hogy nem vet akadályt a hit útjába. Hasonlót figyelhetünk meg a Jézus-kutatásban is, ha a racionalizmus idejére visszapiillantunk. Ma a Jézus-kutatás a Krisztus-hit számára nem akadály, minthogy eloszlott a hiedelem, hogy olyan történelmi Jézust sikerült napvilágra hozni, aki a hit Krisztusának ellentmond. Szaporodnak a jelei annak, hogy a kutatás az evangéliumnak alapul szolgáló Jézus-képet minden lényeges vonásában megbízhatónak tanúsítja. Ily értelemben joggal beszélhetünk találkozásról.”

Schweitzer sokfelé megütközést keltett könyvével. Viszont lelkes hívei is akadtak, akik írását más nyelvekre is lefordították. Angliai és svájci protestáns teológiai karok tiszteletbeli doktorukká választották. Míg könyve körül az érdeklődés egyre bővült, Schweitzer teológiai tanári működésével párhuzamosan — különleges engedéllyel — beiratkozott az orvostudományi karra, azzal az elhatározással, hogy lelkészi és tanári pályafutását abba fogja hagyni. Úgy érezte, hogy nem maradhat papjelöltek nevelője. Hivatásának ismerte fel viszont, hogy az eszményi hősnek, jellemnagságnak látott Jézust a szeretet cselekedeteivel, orvosi és emberbaráti munkájával szolgálja.

Afrikában írt teológiai munkája, amelyben Szent Pál apostol misztikáját tárgyalja, már ezt a megváltozott Schweitzert mutatja. Meglehetősen fárasztó és zavaros olvasmány ez. Schweitzer szerint Jézus tanításá-

nak lényege a szeretet, amelynek tettekben kell megnyilvánulnia. Ha ehhez hozzátesszük még filozófiai vezéreszméjét, az élet „hódolatos tiszteletét”, amelyet a szeretet legtökéletesebb megnyilatkozásának hirdet, akkor körülbelül előttünk is áll az elgondolása szerinti kereszténység. Egy magas színvonalú tanulmánykötetben, amely a természettudomány nemzetközi tekintélyeinek tanúságtételét tartalmazza Istenről, Schweitzer értékezése így végződik: „Az élet tiszteletbentartása által leszünk alapvető, mély és éltető módon vallásosakká.”

Az előadottakból levonhatjuk azt a megállapítást, hogy *Lambarene* orvos-remetéje hittételekből függetlenített, saját szerkesztésű hitben és vallásféleségben él, amelyben sok keresztény vonás található és gyakran történik hivatkozás Jézusra. De kereszténységnek mondható-e Schweitzer világfelfogása?

Ellentétes vélemények

Albert Schweitzer szavaival és tetteivel kereszténynek vallja magát. Misszionáriusjelölteknek tartott előadásorozatát így kezdte: „Önök is, én is, az evangéliumot akarjuk hirdetni a világnak.” Évekkel ezelőtt, amikor az a hír terjedt el róla, hogy unitárius hitre tért, e sorok írója levélben megkérdezte az ősz tudóst, hogy igaz-e a vallásváltoztatás híre, s egyszersmind feltette a kérdést, hisz-e Jézus istenségében. Hamarosan megérkezett az udvarias, az utóbbi kérdésre azonban csak közvetett feleletet adó válasz: „Köszönöm kedves levelét. Mélyen meghat, hogy Ön imádkozik értem... Nagyra értékelném, ha magyar életrajzomat Ön írná meg... Tudom, sok barátom van országukban... Arról, hogy az unitárius egyházba átléptem volna, semmit sem tudok. Én most is az elzászi protestáns egyházhoz tartozom, amelyben nevelkedtem, amelynek tíz éven át igehirdetője voltam a strassburgi Miklós-templomban, s amelyet mint teológiai tanár az egyetemen is szolgáltam...”

Az Egyházak Világtanácsa 1962-ben Új-Delhiben tartott ülésén határozottabban megfogalmazta azt az egyszer már közösségi hitelvül elismert tételt, hogy a Világtanácsban képviselt egyházak vallják a Szentháromságot és a Jézus Krisztusban, az Isten Fiában való hit által megszerzhető megigazulást. Így azután különösképpen kíváncsiak lehetünk arra, hogy protestáns testvéreink miképp vélekednek Schweitzer kereszténységéről. Nem kétséges, hogy csodálói és rajongói igazi és példás kereszténynek tekintik őt, különösen az úgynevezett „szabad egyházak” követői. Mások viszont hevesen támadják. Nagy feltűnést keltett az Ökuménikus Tanács gyűlésén *Ige Bola* tengerentúli missziós-titkár kijelentése: „Albert Schweitzer nem keresztény! Munkájánál mérhetetlenül többet tesznek a kereszténység terjesztéséért és az afrikai nép felemeléséért a missziók csendes és névtelen munkásai.” (Meg kell jegyeznem, hogy Schweitzer maga is ezt mondja a missziók általa nagyon is tisztelt hit-hirdetőiről és dolgozó testvéreiről.) Angliában akadt túlbuzgó prédikátor, aki a templomi szószékről is úgy nyilatkozott, hogy Schweitzer nem nevezhető kereszténynek. A hivatalos evangélikus egyház azonban más magatartást tanúsít és óvakodik mindenféle félkezéstől.

Katolikus részről hasonlóképp tartózkodás vezet a véleménynyilvánítókat. Az ökuménizmus korában élünk, amikor a keresztény egyházak közeledését munkáljuk, s amikor nemcsak görögkeleti és protestáns test-

véréinkkel, hanem a kereszténységen kívül állókkal, még a meggyőződéses ateistákkal is a találkozás és párbeszéd lehetőségét keressük. Időszerű és okos eljárás volna-e ilyen légkörben nemkereszténynek mondani egy nagy embert, akinek ajkáról sok néger először hallotta életében Jézus szent nevét, aki naponta imádkozik, Bibliát olvas és a felebaráti szeretet áldozatos munkáját végzi?

Hermann Lais a korszerű hitvédelem problémáiról írt kitűnő könyvében megszívlelésre méltó és eligazításnak tekinthető szempontokat vet fel, amikor tárgyalja, kit, mikor és meddig nevezhetünk kereszténynek. Előre bocsátja, hogy ez a kérdés, akárcsak az egyháztagság kérdése is, még a *Mystici Corporis* enciklika után sem áll egész világosan és teljesen tisztázottan előttünk. Ezért megoszlanak a vélemények. Általános fel fogás szerint kereszténynek nevezünk azt a megkeresztelt embert, aki hisz Jézus Krisztus intenségében, őt mesterének tekinti és követi. Sokan vallják a régi elvet, mely szerint az egyszer megkeresztelt ember örökre keresztény marad. (*Semel Christianus semper Christianus*). A „keresztény” megjelölés azonban viszonylagos és több értelemben használható. Lais felveti a következő szempontokat: mi történik akkor, ha valaki annyira eltávolodik a kereszténységtől, hogy emberileg szólva elveszti jogcímét a keresztény jelzőre? kereszténynek nevezhető-e az a megkeresztelt ember, aki nem hisz Krisztus istenségében? ... „Elszomorító tapasztalatok mutatják — úgymond —, hogy még gyakorló keresztényeink szívében is százféle titkos eretnekséggel számolhatunk. Vannak korunkban a hitüktől bensőleg eltávolodott testvéreink, akik az egyházhöz tartoznak ugyan, de a valóságban kereszténység nélküli keresztények ... Ugyanakkor viszont vannak olyanok is, akik nem jutottak el a kereszténységhez, nem is tartoznak az egyházhöz, lelki értelemben mégis különb keresztények lehetnek és Krisztushoz közelebb állhatnak, mint akárhány megkeresztelt egyháztag, aki kereszténységét semmire sem értékelve ott marad az egyház keretében.”

Katolikus hittudósok válaszai

Talán ilyen megfontolások is sugallják azt a szívélyes magatartást, amely az utóbbi időkben katolikus kiválóságok részéről megnyilvánul Schweitzer irányában. Legutóbbi európai tartózkodása idején első látogatói közt volt egy bíboros, valamint Strassburg püspöke is. Mindenféle vallási kérdés mellőzésével teljes tiszteletadásban részesítették azt a férfiút, akivel nagyon sok dologban egyetértünk, s akit életművének egésze alapján korunk egyik legnagyobbjának tarthatunk. A katolikus fel fogás szemléltetésére álljon itt néhány nyilatkozat. Kérdést intéztem külföldi és hazai hittudósokhoz, és az emberszeretet olyan neves tanúsítóihoz, akik Schweitzert közelről ismerik.

A már említett Rudolf Schnackenburg würzburgi egyetemi tanár ezt felelte: „1. Tény, hogy Schweitzer teológiai kutatásai során nehézségekre bukkant. Egyik fő képviselője az úgynevezett eszkatologizmusnak, vagyis annak a felfogásnak, hogy Jézus az Isten országa elérékezését a legközelebbi jövőre jövendőlte, tehát — történelmileg nézve — tévedett. Később még egy művet jelentetett meg Pál apostol misztikájáról, s abban hirdeti, hogy a kereszténységet csupán Pál apostol eszkatológikus misztikája tette életképes vallássá. 2. A teológiáról az orvostudományra való átál-

lása összefüggésben lehet teológiai nehézségeivel. 3. A katolikus teológia Schweitzert nem fogadhatja el teológusnak. Nem a dogmatikus kereszténységet követi. Jézus istenségét, amelyről tudomásom szerint nem nyilatkozott, aligha vallaná. Egy evangélikus lexikonban olvastam róla: Istenfogalma tudatos lebegés a theizmus és pantheizmus között. 4. Személye feddhetetlenségét, emberszeretetét és tett-etikáját el kell ismernünk. Sok ember számára világszerte az emberbarát és békeapostol eszményi alakja.”

Georg Siegmund fuldai professzor, kiváló író rövidesen így nyilatkozik: „Albert Schweitzer a liberális protestáns teológia idejéből származik és bizonyos agnoszticizmusból nem tud kilépni. Ezt hiba volna személyileg neki felhánytorgatni. Mindenestre művét a mi oldalunkról is nagyon pozitíven ítélik meg. Még ha az egyházon kívül áll is, művével az egyházra mutat.”

Szörényi Andor, a budapesti Hittudományi Akadémia professzora ezeket mondja: „Ami Schweitzer hitbéli felfogását és álláspontját illeti, azt tökéletesen megvilágítja könyve: *Das Messianitäts- und Leidensgeheimnis*. Nem kell külön biblikus vagy dogmatikus képzettség ahhoz, hogy az ember megállapítsa: Schweitzer kifejtései semmiképpen sem egyeztethetők össze Jézus Krisztus istenségével. Ő „krisztushívó” a maga módján, Istent nyíltan megvallja, de „kereszténysége” egy végeredményben az istenhit alapján álló és Krisztusban nagy prófétát, vértanút látó új humanizmus, amelyben van egy kis evangélium, egy kis filozófia, nagyfokú emberszeretet, s ennek központi eszméje Schweitzer elgondolásában az „Ehrfurcht vor dem Leben”, mely szerinte általánosabb és alaposabb, mint a szeretet. (Lásd *Die Natur das Wunder Gottes* című könyvben Albert Schweitzer értekezését.) A magam részéről könyve alapján s az idézett értekezés elolvasása után csak annyit mondhatok: Schweitzer egyénisége, tudományos profilja tele van ellentmondásokkal. Sok eszmét kever egybe nem egyszer, melyek egymás mellett nem férnek meg. Hogy jószándékú, az nem kétséges, de ő ezekkel az elképzelésekkel sem unitárius, sem elzászi protestáns... Ő egyszerűen saját vallását követi, mely a számtalan protestáns egyház közül valószínűleg egyiknek kivitalos hitvallásával sem egyeztethető össze...”

Hítből fakadó humanizmus

Ezek után idézem három kiváló katolikus pap véleményét, akik nem hittudományi szempontból értékelik Schweitzer művét, hanem magát az embert mutatják be úgy, ahogy többszöri találkozásukkor megismerhették.

A Pireneusokban levő Notre-Dame de Garaison szerzetesházának főnöke, *Castagnède* atya azzal kezdi, hogy rendházuk az első világháború idején internálótábor volt, s itt volt őrizetben annak idején Albert Schweitzer is, feleségével együtt. Schweitzer később is többször meglátogatta őket. A leveléhez fényképet is mellékelte írója. A kép egyik ilyen látogatása alkalmából készült Schweitzerről és a szerzetesek társaságában ábrázolja. „1952-ben július 24-én érkezett. Mindent akart látni: a kápolnát, ahol összeszedetten imádkozott; orvosi rendelőszobáját, ahol akkoriban a betegeket vizsgálta; a temetőt, ahol imádkozni kívánt egykori barátai sírjánál. Orgonánkon egyházi műveket játszott, elsősorban Bachot.

Azóta háromszor is ellátogatott hozzánk. Minden alkalommal együtt ebédelt az asztalnál negyven páterünkkel. 1954-ben autón elvittük Lourdesba, ahol hangversenyt rögtönzött a Rózsafűzér-bazilika *Cavaillé-Coll* gyártású hatalmas orgonáján. A grottához is kívánt menni, s ott a kíséretében lévő két protestáns ápolónőjével együtt hosszasan imádkozott. 'Szereitek katolikus templomba lépni — jelentette ki. Kórházamban katolikusokat is, papokat és szerzeteseket is kezelek.' Valóban szeret minket, mi is nagyon szeretjük őt. Jóllehet tudja, hogy teológiai doktor vagyok és a római Gergely-egyetemen tanultam, protestáns vagy katolikus tanokról sohasem beszélünk. Nagyon jóságos és szeretetreméltó lélek."

Pierre abbé, a nagyhirű francia szociális apostol meglátogatta Schweitzer lambarenei kórháztelepét, s a kórházhoz tartozó, de attól elkülönített leprások falujában szentmisét mondott. „Egyesek megkockáztatják azt az állítást, — írja az abbé —, hogy a Doktornak nincs hite. Nem ismerem az életében olyan mozzanatokat, amelyek alátámasztanák ezt az állítást. Ellenben biztosan állíthatom, hogy Schweitzer a hitben él. Elég látni és hallani őt, amint esténként, vacsora után munkaközössége esti imáját vezeti. Bár magam is ilyen lángoló szeretetet hordoznék magamban a mi Urunk után, s azt a gyermeki tisztalelkűséget, amely imádkozását jellemzi! Mint minden nagy embernek, neki is vannak magasztalói és bírálói. Nincs hiba nélkül; de igaz, hogy Isten és a felebarát szeretete vezeti minden cselekedetében. Ezek pedig az életében megmutatózó kegyelem jelei!"

A béke Nobel-díjas domonkos atya, *Dominique Pire*, az Európa-falvak létesítője, a belgiumi Béke-egyetem és a palkisztáni Béke-sziget alapítója ugyancsak felkereste Schweitzert európai tartózkodása idején günsbachi házában. *Pire* jól sikerült fényképet is mellékelte leveléhez. A kép barátságos beszélgetés közben ábrázolja a fatönkön ülő bozontos hajú öregurat és a fehér ruhás szerzetest. „Találkoztam Schweitzerrel... Egyeneslelkű és példás szívjóságú embert ismertem meg benne. Nem ítélkezhetek lelke fölött, de minden annak a feltételezésére sarkall, hogy teljesen hű ahhoz, amit igazságnak felismert és mélységesen hisz Istenben, Jézusban. Íme, néhány mondat a vele folytatott társalgásból: „A mai időkben törekednünk kell Krisztus szellemének minél mélyebb megismerésére... Bízunk kell Istenben... Ami az atombombát illeti, tegyük fel a kérdést: Mit szól ehhez az Úr?... Nem szabad alaptalan zajt csapni az ellenfél ellen, nem szabad félremagyarázni szándékait.' Ilyen embertől sohasem vonnám meg becsülésemet, sem barátságomat, sőt nagyrabecsülöm az ő barátságát.” Válaszát *Dominique Pire* ezzel fejezi be: „Köszönöm levele őszinteségét. Ne szűnjék meg az életben védelmezni az igazságot és mindazokat is, akik abban élnek!"

Albert Schweitzer kereszténységének kérdése tehát továbbra is nyílt kérdés marad. A vélemények megoszlanak. Ítéletet formálni róla nem a mi feladatunk, és nem a *Verdict* írójának feladata. Maga *Schweitzer* hallgatással felel a támadásokra. Csupán két bírói fórum számít előtte: a saját lelkiismerete és a nagy Itélő, aki előtt nemsokára meg fog jelenni.

Befejezésül egy imádságot iktatok ide, amelyet *Schweitzer* keresztény tisztelői évek óta imádkoznak érte: „Úr Jézus, éltesd erőben és munkaképességben szolgádat, *Albert* testvérünket, s add, hogy még sok jót tehessen szenvedő embertársai javára. Jutalmazd meg őt kegyelmeddel, hogy aki egész életében az igazságot kereste, felismerje, hogy Te vagy az Út, az Élet és az Igazság, és hinni tudjon abban, hogy Te vagy Krisztus, az élő Isten Fia, a mi Megváltónk."

I.

Ha felmegyek Pestre, időnként meglátogatom volt osztálytársaimat, ezek közül is legszívesebben Imrét. Ilyenkor elfelejtjük egy kis időre, hogy ő orvos, én pedig lelkész vagyok. Újra középiskolás diákoknak érezzük magunkat s forró, fiatalos hullámok járnak át bennünket. Legutóbbi találkozásunk azonban nem volt örvendetes. Sápadtan állt előszobája ajtajában, amikor becsöngettem.

— Kovács Józsi öngyilkos lett. Nem hallottad? — nézett rám hidegen, mintha közöttünk feküdnék osztálytársunk teteme.

— Hihetetlen — roskadtam le egy székre s döbbenet néztem barátomra.

— Lent voltam a temetésén — jelentette ki, s keze megremegett, ahogy a cigarettája hamuját a tartóba szórta.

Jeges csend ült közénk. Valamelyik szobából áthallatszott a vízvezeték áramlása; monoton zsvajv hatolt be az útca felől. Mindketten Jóskára gondoltunk: apró, szürke szemei, kócos göndör haja, magas alakja lebegett előttünk.

— Mikor láttad utoljára? — kérdezte Imre.

— Vagy két éve. A Boráros-téren szaladtunk össze. Bementünk egy feketére.

— Nem vettél észre valami különösét?

Erőltettem az emlékezést, hogy felelni tudjak:

— Nyár volt. Tarka ingkabátban, túristaszatyorral hadonászott mellettem. Ismerted mozdulatait... Fáradtnak látszott, talán az italtól. A feketéjéhez is egy deci rumot kért. Ez még a pincérnek is feltűnt.

— Miről beszéltek?

Tovább kutattam emlékezetemben s közben egyre jobban átéreztem a borzalmat, hogy osztálytársunk öngyilkos lett. Miről is volt szó?

— Eleinte bolondozott — mondtam. — Tudod, mennyire szerette utánozni tanárainkat. Amikor a tervei felől érdeklődtem, elkomolyodott, apró szemeit riadtan kapkodta. Valamit beszélt a vidéki magányáról és hogy Pestre óhajt jönni.

— Házasságáról nem szólt?

Nemet intettem.

— Talán amiatt? — tekintettem Imrére, aki közben feketét adott. Most tűnt csak fel barátom állapota; arca megnyúlt, szemüvege mögött beesetten, sötét udvarral árnyékoltan ültek szemei: fáradtság, álmatlanság okozhatta. Nőiesen fehér bőre majd egybeolvadt sűrű, fehérszőke hajával.

— Bonyolultabb eset — válaszolta.

Hiába kavargattam, nem ízelt a feketé. Enyhe klórszag csapta meg orromat. Valahol rádiót bömböltettek, a szaxofon hangja búján ringatózott. Imre fürkészőn nézett rám s megkérdezte: mi az egyházunk fel fogása az öngyilkosságról?

Megremegettem. Felkeltem az asztaltól és az ablakba álltam. Fáztam, noha nyár volt, a hőmérő higanyszála 30 fok körül mozgott. Lenéztem a negyedik emeletről és megriasztott a mélység. Alattam éppen tricikli húzott el, utasa nevetgélő gyermekekkel lármázott.

— Tudhatod jól — mondtam Imrének, aki még mindig az egyházunk álláspontjáról faggatott. Autó suhant el alattam, Trabant Combi csapott hátsó részén megremegetett a fény, s arra gondoltam: mindenki más benne ülhet, kiintegzethet, csak ő nem. De miért? — tolakodott elő

újra a kérdés. Imre is mellettem állt, így álltunk egyszer egymás mellett a „gimiben” a fizikai szertár ablakában, amíg a tanárunkat vártuk. Emlékszem, izgultunk, mert a hangvillát addig feszítettük, amíg az egyik ága eltört. Mindjárt eldugtuk a szekrény legsötétebb sarkába.

– Felesége itt él a Mester utcában – intett oldalra barátom, de nem nézett rám. – Gyere el holnap, mindent elmondok. Tudod mindjárt itthon lesznek. Előttük nem akarok erről beszélni.

Letörtén léptem ki a forróságtól vibráló utcára. Kedvem lett volna azonnal hazatápn, de nem tehettem. Mindent meg akartam tudni Jóskáról. Bemenekültem egy zsúfolt presszóba, jól esett a sokaság. Senki sem érdekelt, mégis mindenkinek örültem. Csupán azért, hogy vannak. Egymással beszélgetnek, vitáznak, nevetnek, terveznek, egyszerűen: – élnek! A kávé is jól esett. Míg ittam, agyam lázas sietséggel fogott el minden hangot. „Újabb fallal akarják magukat elzárni. Ma már ez lehetetlen” – öblös férfihang. „Egy fizetésből ma nem lehet kijönni” – máshonnan. „Tolnay alakítása a Vágy villamosában remek volt..”

Zavarosan álltak össze tudatom peremén a gondolatok, ha nem is az értelem logikáján szűrődtek át, belül feloldódtak s kellemes képpé tévődtek össze: az életet éreztem lüktetni bennük. Ami a maga sokszínűségében évezredek át tovahömpölyög, amiből Jóska önkényesen kilépett. Kiittam kávémat és megindultam szállásom felé. Másnap a megbeszélrt időpontban találkoztunk Imre lakásán.

– Már vártalak – csukta be mögöttem izgatottan az ajtót. – Könnyebb lesz, ha kibeszélhetem magamat.

Íróasztaláról papírhalmazt markolt. Kíváncsian tekintettem rá.

– Mindjárt megérted – helyezte elém jegyzeteit. – Szombaton lesz egy hónapja, hogy a postás feltűnő vastag ajánlott levelet hozott. Jóskától kaptam. Amint feltéptem, öt címzett levél hullott asztalomra. Az első levelet nekem szánta. Ez állt benne:

„Kedves Imrém,

hosszú barátságunk nem engedheti, hogy ne vegyek Tőled búcsút, amikor merész lépésre szánom el magamat. Még nem tudom: lesz-e elég bátorságom hozzá? Ha értesülsz halálom híreről, megkérlek: add postára az itt mellékelt leveleket. Búcsúsorok akarnak lenni, ha egyáltalán volna értelmük.

Az ember sokszor előbb megéri arra, hogy meghaljon, mielőtt a halál eljönne érte: ilyenkor legyen elég bátorsága ahhoz, hogy levonja a konzekvenciát. Másképp csak bajt okoz másoknak is életével.

Kívánom, hogy őrizd meg a velem való szép emlékeidet, a rúttakat – mint ezt is! – mielőbb felejtst el. Ölel:

Jóska.”

Imre szárazon, kitarított hangon olvasta el a levelet, hogy elejét ve-gye elérékenyülésének.

– Kiknek szóltak a többi levelek? – ocsudtam fel a rám nehezedő fájdalomból.

– Feleségének, anyósának és két ismeretlennek.

– És te?

– Mielőtt postáztam volna, megszegve a levéltitkot, kiírtam mind-egyik közleményét. Gondoltam: hátha megtudok belőlük valamit. Csupán párszavas búcsúszó áll mindegyikben. Mindössze az ötödik árul el vala-mit. Abban találtam utóiratot, ami sokat mond annak, aki végigjárja

az illetőket, amint én tettem.

Csitítóan nézett türelmetlen arcomra.

— Nem vágok elébe. Elmondom sorjába az egész utamat: levéltől-levélig. Kezdem a feleségével.

II.

Vasárnap reggel már vonaton ültem s mentem N. községbe, abban a reményben, hogy még életben találok Jóskát és sikerül eltérítenem szándékától. Egész úton nyugtalan voltam, szerettem volna siettetni a mozdonyt, bántam, hogy nem fogadtam taxit. Már azelőtt is voltam Jóskánál — szüleim is ezen a vonalon laktak; csak jóval közelebb — s niem a legjobb benyomásaim voltak erről a látogatásról. Délelőtt érkeztem, az is vasárnapra esett. Otthon találtam őket. Volt földesúri kastélyban kaptak két szobát, konyhát. Műemléképület, kései klasszikus stílus, háttérben nagy gyümölcsös, ami az állami gazdaságé; kellemes látvány. A többi épületrész raktár-helyiségül szolgált. Tudod, hogy Jóska a gazdaságban főkönyvelő volt. Icát, a feleségét nem ismerted?

— Csak fényképről. Szépnek találtam.

Nos, amikor elsőízben voltam náluk — folytatta Imre — Jóskát eléggé illuminált állapotban találtam. Ica bemutatkozásom után kifakadt:

— Mindíg ilyen a barátja. Állandóan iszik.

Jóska szemei fénylettek az italtól, bosszankodást fojtott el felesége szavaival s zavartan kísért a szobába.

— Ica túloz — magyarázgatta. — Tudod, hétközben sok a munkám, nagy a felelősség. Meg a cimborák is „trinkolnak”, nem vonhatom ki magamat én sem. Az ember alkalmazkodjék a környezetéhez.

Restelkedett, amikor szétnéztem szobájukban.

— Még sok minden kellene. De nem érzem magam itt véglegesítve. Szeretnék felkerülni Pestre. Sehogy sem találok magamat.

— De Józsikám, én úgy tudom: mindig vidékre vágytál — feleltem. Csalódottan legyintett.

— Magam sem tudom: mi lenne számomra jó?

Elkísért a faluba. Csinos házak között vittek apró zeg-zugos utcák, színes vakolatok, nagy ikerablakok nyelték a napfényt. A főutca hangos volt a fiataloktól. Lelkesedve magyaráztam valamit a falusi élet fejlődéséről friss benyomásaim alapján.

— Bizony, sokat fejlődött a falu. Ez itt hajdan legelő volt. De menünk haza, hátha valami jó ebéddel vár már Ica...

A felesége valóban a tűzhely körül foglalatoskodott. Látszott: csak ritkán főz — hétközben a gazdaság konyhájáról éltek —, óvatos mozdulatokkal metélte a levesnek való tésztát.

— Hogy tetszik a falunk? Persze, magának idegen lehet itt minden — biggyesztette le ajkát.

Elnéztem az asszonyt. Volt a külsejében valami a Mikszáth novellaalakokból: magatartása, mesterkélt modern mozgása groteszkül hatott. Egy kicsit arra a fonák dologra emlékeztetett, mintha a mezei virágot japánkertbe helyeznék. Önkénytelenül is feltettem a kérdést:

— Kitől szeret olvasni?

Ica zavarba jött, úgy tett, mintha nem hallaná a kérdésemet s ki-
osont a konyhából. Egyszer ezt szóvátettem Jóska előtt, amikor Pesten találkoztunk.

Sajnos, a feleségem nem műveli magát — jelentette ki Jóska. — Dekoratív jelenség. Csak a társaság, a jó megjelenés és a tánc érdekli. Az a

társaság a malac viceivel. No meg a ruha...

Arcán csalódottság ült. Úgy éreztem túlozza a dolgokat. Ica szép asszony volt s talán még a műveltségbeli hiányosságait is meg lehetett volna bocsátani — feltéve, ha ezt pótolni igyekszik! —, de befejezettnek hitte magát. Sem modorbeli, sem háziasszonyi tökélyre nem igyekezett.

— Ha mérges, káromkodik, mint egy kocsis — mondta máskor Jóska.

— Miniszteri fizetést kívánna — ezt is panaszolta.

Egyszer a sok kifakadását megleégedve, megkérdeztem:

— Nos, ha így vagytok, miért nem váltok el?

— Nincs hozzá bátorságom. Úgy érzem: nélküle sem tudnék már új életet kezdeni — vallotta szomorúan.

Sehogyan sem értettem. Talán ő sem. Akkoriban már teljesen az itálnak élt. Többször járt Pesten s csak azért nem jött fel hozzám, mert ittasan szegyeit velem találkozni.

— Beszélj már arról: mi volt, amikor megérkezted? — vágtam én türelmetlenül közbe.

Tudhatod, hogy későn érkeztem. Merev, görcsös állapotban feküdt, mindjárt megállapítottam a mérgezés szimptomáit. A rekamié előtt ravatalozták fel. A szobában kettesben voltunk Icával. A kíváncsiskodókat elküldtük.

— Maga szerint mi okozhatta? — néztem a riadt tekintetű asszonyra. Odaült mellém a rekamiéra, arca félelmet tükrözött.

Riadtan fogta meg a kezem.

— Itt van a búcsúlevele magának — mutattam az aktatáskámra. De valamit el kell áruljak. Elolvastam.

— Akkor maga tudja! Igerje meg: nem szól senkinek.

— Megbízhat bennem — válaszoltam, bár a levélben semmi sem volt a búcsúzason kívül. Feszülten figyeltem vallomására.

— Tudja, Jóskát igazán sosem szerettem. Tetszeni tetszett, főként, hogy tanult ember...

Hirtelen felugrott és a kombináltszekrényhez lépett. Erős pálinkát hozott.

— Igyunk, mert nem bírom másképp.

Ittam a barátom ravatala mellett. Megborzongtam. Ica másodszor is töltött, de csak ő ivott. Majd harmadszor is.

— Mellette rászoktam — intett a holttestre.

— Inkább mást tanult volna meg.

Felkacagott, de ráeszmélt ennek egyetlen voltára. Hátradőlt a rekamién és eszelősen rám meresztette szemeit.

— Csak őt sajnálja? — Szemei deliriumosan fénylettek. Újra töltött magának. Megfogtam a kezét.

— Ne igyon többet — könyörögtem.

— Kell... kell! — makacskodott és felhajtotta az erős pálinkát. — Ez lett a vége — mutatott a ravatalra. Nem éltünk jól s itthagyt...

— Csak annyit áruljon el: mi volt maguk közt?

Megtántorodott. Odament a ravatalhoz s könnyezett.

— Tudja azt a levélből úgyis. Észrevett a traktorossal — mondta, mintegy magának.

Leverten hagytam el a szobát, kimentem a gyümölcsösbe s leültem egy fa árnyékában. Vártam, mikor fakadok sírva, de nem jött könny a szemembe, csak a fűszálakat tépdestem.

A temetés még aznap volt. Munkatársai göröngyöket vetettek utána a sírba; özvegye ott állt édesanyja mellett és szorgalmasan törölte sze-

meit feketeszegélyes zsebkendőjével. Én is odamentem a többiek után részvétet nyilvánítani és kezébe csúsztattam a búcsúlevelet. Házuk előtt találkat kértem édesanyjától. Azt mondta: a reggeli vonattal ő is felutazik Pestre és együtt mehetünk. Bólintottam s elmentem egy gazdasági dolgozóval az éjszakai szállásomra.

III.

Másnap, kora reggel, N. állomáson találkoztam Fodornéval, Jóska anyósával. Melegszerű, törékeny asszonyka volt. Lánya tőle örökölhette szépségét, mert kora dacára: az esztendők nem tudták letarolni bájosságát. Kendője alól merészen kandikáltak ki sötét fűrtjei, itt-ott ezüstös szálakkal. Ica mellette állt s szótlánul elnézett felettem.

— Milyen tervei vannak? — kérdeztem tőle, amikor anyja eltűnt jeget váltani.

— Anya felmegy helyet készíteni Pesten az unokabátyáméknál. Aztán valami állást válllok — mondta hanyagul, miközben kavicsokat rugdosott körömcipőjével. — Elvégre valahogyan csak le kell élni az életet — nézett rám sértődötten.

— Igaza van. Csak el ne rontson senkit — csúszott ki a számon.

Megorrolt. Hátat fordított és többé egy szava sem volt hozzám. De a vonat vastag füstöt hagyva maga után, megérkezett. Csendes kupét sikerült találnunk, beszélgetésre alkalmasat.

— Hogyan szólíthatom? — kérdeztem Jóska anyósától.

— Mária néninek — mondta s elővette táskájából a gyászszegélyes zsebkendőjét.

— Igen sajnálom szegény vőmet — csuklott el a hangja.

Kutatóan néztem. Könnyei őszintén hatottak, tekintete a gyász forrásából bánatozta arcát.

— Hallottam, doktor úr jó barátja volt. Szegény Jóska...

Sokáig hallgatott; több gyászos emlék találkozhatott szívében. Ilyenkor lelketlenség kérdezősködni. Kinéztem az ablakon. Szokásos hazai kép futott el a sürgönyoszlopok között: magasra futó kalászosok, tengeri és cukorrépatáblák, fent szőlőkarók tuskéltettek a dombok hajlatán. Eluntam a képek suhanását, az asszonyra néztem. Elfogta tekintetemet.

— Látom, Mária néni szerette a barátomat.

Bólintott, majd így szólt:

— Hosszú ideje, hogy özvegyen élek. Csak ez a kislányom maradt. S azt hittem, boldog lesz, mert Jóska komoly ember volt. Tetszik tudni — folytatta szemeit törölgetve —, nehéz volt az én életem. Férjem elveszett a háborúban, egyedül gazdálkodtam, de a napszám sokat elvitt. Kislányomat mégis megkíméltem s örültem, hogy jól férjhez adhattam. Legalább is azt hittem, szeretni fogják egymást...

— Nem tetszett sejtteni valami bajt?

Elhárítóan intett.

— Sokszor hónapokig nem kaptam tőlük egy sort sem. Gondoltam: boldogok. Nekem pedig van elég munkám.

— De látogatóban csak volt? S akkor sem tűnt fel semmi?

— Inkább őket vártam. Nekem nehéz kimozdulni ilyen messzire. Legutóbb láttam már, hogy nem egyeznek.

— Mikor? — csaptam le hirtelen.

Riadtan tekintett vizsgálóbírói arcomra s időbe telt, míg megnyugodott.

— Mikor is? Október elején. Akkor van náluk búcsú.

– S mit tetszett látni?

Az emlékek újabb könnyeket csaltak szemébe.

– Icuskám gyalázta a vőmet. Megbánta, hogy férjhez ment. Azt mondta: mindig iszik, nem viszi őt magával sehova. Józskával, amikor beszéltem, legyintett. „Mi örömünk lehet, mama?” – kérdezte. Olyan szomorúan állt előttem, hogy megsajnáltam. Gyerek kellene már, feleltem. Unoka...

– S erre?

– Ica kinevetett. Azt mondta: éppen elég egy férj is nyúgnak. Így beszélt az én kislányom – sirdogált ismét Mária néni. Önző volt, mindig csak magával törődött – panaszkodott, mintha megfélemedeznék, hogy mellette vagyok. Most is engem küld fel Pestre, hogy helyet kerítsek neki az unokabátyjánál.

– Mást nem mondhat Mária néni?

Nemet intett. Közben a vonatunk is befutott a Délibe, szedtük a holminkat s mielőtt elváltunk, átadtam a búcsúlevelet.

– Borzasztó, hogy ez történt vele. A jó Isten legyen irgalmas...

Mentem a legközelebbi címre. A nyolcadik kerületbe szólt a levél: Karikás Erzsébetnek. Itt szokott megszállni, ha Pesten járt – ennyit hallottam csupán. Nos, hátha valamit megtudhatok tőle?

IV.

Türelmetlen csengetésekre siető lépteket hallottam, majd az ajtórensen idegesen tekintett ki egy őszes hajú, magas, molett asszony. Bemutatkozásom után kertelés nélkül előhozta Jóska halálát.

– Borzasztó, hogy ez lett a vége – jajdult fel, mint aki már tudott róla. Nehezen jutott szóhoz:

– Jóskának az édesanyja volt a mindene. Szegény, ha tudná...

Később a következőket is elmondta: Jóskát korán elhagyta az apja, aki jóhírű mérnök volt abban az időben. Nyugatra ment s nyomtalanul eltűnt. Emma, Jóska édesanyja, rajongásig szerette gyermekét s fia is beteges érzékenységgel kapcsolódott hozzá. Alig járt nélküle valahova is.

– Erzsike néni milyen kapcsolatban állt velük? – kérdeztem.

– Emma unaktestvérem volt anyai részről. Volt idő, hogy sürűn találkoztunk. Csak velük jártam össze. Szegénykém, ha tudná – rázza újra a zokogás. – Ne haragudjon, doktor úr, nehéz beletörödni ebbe a katasztrófába.

Néztem magam elé. Közben eszembe jutott: felhívhatnám innen feleségemet és a kórházat, értesíteni őket hollétemről.

– Csak tessék – adott engedélyt s már tárcsáztam is.

Amikor visszaültem a fotelba, úgy éreztem: esztendőket öregedett szememláltára az asszony.

– Azelőtt gyakrabban beszélt Jóska a doktor úrról – jegyezte meg.

– Jó barátok voltunk.

– Meggondolatlanul kötött házasságot. Lakik itt a házban egy kislány nagyon szerette Jóskát. Gyakran feljött, ha nálam találta. Egyszer kihallgattam beszélgetésüket – árulta el bizalmasan. A lány képzőművészeti főiskolás. Jóska is eredetileg odakészült, de a közgazdaságira vették fel. Szépen rajzolt, festett, grafikából néhányat nekem adott megőrzésre. Ott vannak – intett szemével a szekrény irányába. – Művészeti kérdésekről beszélgettek. Majd később, a búcsúzásnál, Jóska megfogta a lány kezét: „Jó lehet magának, Adrien. Nem siklott még ki az élete.” – „A magáé talán igen?” – csodálkozott a lány. – „Nem érdemes róla beszélni.” – „És

ha újra kezdené?” — „Ahhoz hit kellene. Nincs már hitem sem a tehetségemben, sem semmiben. Kívánom, legyen boldog” — fordított hátat a lánynak.

— Nem vehette észre a konyha ajtajából, hogy ott álltam s mindent hallhattam.

— Mikor történt ez a beszélgetés?

— Alig egy hónapja.

— És?

— Bementem hozzá és megkérdeztem: „Jócókám, tetszik-e neked Adrien?” — „Miért kérdi Betti néni?” — gyanított valamit. — „Hát hogy olyan értelmes, szép kislány. Úgy látom: ő szeret téged. Gondold meg fiacskám, elromlott a házasságod.”

— Izgatottan kelt fel, mérgesen szaladt fel-le a szobában és pörölt: „Ha elromlott, elromlott. Miért rontunk el mindenkit. Ertse meg Betti néni, örülség lenne minden kísérlet. Én már képtelen vagyok arra, hogy más legyek. Művészet? — legyintett. Elég művészet hétről-hétre leélni az életet.”

— Majd mi történt?

— A szokásos. Elment a városba és késő éjszaka érkezett vissza ittasan. Ilyenkor magyarázkodott, fogadkozott, míg el nem aludt. De a lányról nem beszéltünk többet. Sokat sírtam miatta. Örültem egyidőbe, amikor arról beszélt: felköltözne Pestre s eleinte nálam lakna, míg sikerül lakáshoz jutniuk. Nem is értem: miért történt ez így? Mondjon valamit róla, — könyörgött.

Elmondtam, amit eddig megtudtam. Sajnos, az egész falu tudott boldogtalanságukról. S az asszony nem is leplezte a traktorossal való viszonyát. Jóska is tudhatott róla. Legalább is így hallottam attól az embertől, akinél éjszakai szállást kaptam tegnap.

— Istenem, de borzasztó! Hogy lehet egy nő ilyen közönséges — tépkedte ujjait Erzsi néni s hangtalanul zokogott. — Szegénykém, miért nem hagyta ott azt a bestiát.

— Elöttem is érthetetlen. Pusztán akarategyengeséggel nem magyarázhatom meg. Bár Jóska is ludas volt — szoltam őszintén. De mi vitte végül is a nikotinos pohárhoz, azt nehéz lenne elmondani.

Az idő elhúzódott, úgy láttam Erzsi néni, aki bánattól roskadtan ült a fölébe hajló filodendron mérgezőld levelei alatt, már nem sokat mondhat Jóskáról. Átadtam a búcsúlevelet, amit magához ölelt s támolyogva kísért ki a keskeny előszobába.

— Ígérje meg, hogy még meglátogat — nehezedett vállamra.

— Nem tetszik tudni: ki ez a Nemezes Antal? Neki is írt — mutattam a címzett borítékra. Kiszepsten lakik.

— Dehogynem. A Biccentő... — elnézést kérően nézett rám — már mi így hívtuk Jócókámmal. Náluk lakott egy évig, amikor Kiszepsten dolgozott, hogy ne kelljen annyit villamosoznia.

Elköszöntem s megindultam a Szentkirályi utcán az 52-es megállóhoz.

V.

Apró villalakások előtt haladtam el, tenyérynyi virágoskertek fordultak felém, míg megelétem a címzett helyet. Magas léckerítés zárta el házukat, végig kellett mennem a kerten, ahova üvegverenda ugrott ki. Hangoz köszönésemre vékonyka kis ember bicegett elém, minden lépésnél kínos arcot vágva, mint általában a csípőficamosok. Közlésem után üveges

szemekkel meredt a távolba, mint aki nem értette miről van szó. Besegítettem a szobába, ahol a sarokban kifejezésnélküli szemekkel maga elé rcskadtt világtalan embert találtam. Nyilván a testvére lehetett. Hiszen ezek nyomorékok — döböntem meg. Miféle kapcsolata lehetett Jóskának velük? — csodálkoztam s egy cseppet sem éreztem jól magam ennyi fogyatékoság láttán.

— Vendégünk van, Ádi — szólt a mellettem bicegő ember a sarokba. Testvére megragadta a fehérbotot és megindult irányunkba. — Kovács úr meghalt. A Józsika... öngyilkos lett.

A vak megtántorodott, belemarkolt az elébe került szék karfájába s remegő ajakkal ismételte testvére szavait. Félszegen ültem középük. Praxi-somban megszoktam a különböző betegségeket, de magánházban mégis csak más. Végigjártam tekintetem: egyszerű bútorok, aránylag tisztaság, rend mindenütt. Az ablak előtt, ahol ültem, alacsony szerszamosasztalka állt, még a hosszan benyúló ablakmélyedésben is szerszamosorakoztak. Középtűt könyv, rajta szétnyitott szemüveg.

— Hogyan történhetett!? — jajongott a vak.

Megsajnáltam a szerencsétleneket, hogy beteges magányukba így börtörem.

— Végigjárom mindazokat, akik a barátomról tudnak valamit. Úgy hallottam egy évet maguknál töltött. Milyennek ismerték meg? — szerettem volna mielőbb tülesni a látogatáson, mivel fáradt is voltam. Mit is tudhatok meg tőlük? — gondoltam keserűen.

Tóni tért előbb magához. Leültette bátyját a szerszamosasztalka másik oldalára, velem szembe, s gyengéden megsímogatta. Az reszkető fej-jel hallgatott, csak a botot szorongatta.

— Mire kíváncsi a doktor úr? — fordult felém az öccse.

— Mindenre: hogy élt maguknál, mit csinált szabadidejében, egyszóval milyen kapcsolatban voltak?

— Hogyan élt? — puposodott össze a székén. — Mint lakó, nagyon rendes volt. Pedig féltünk kiadni neki a szobát, mert a fiatalokkal póruljártunk már. Legtöbbjük megvetett, lenézett minket, hogy ilyenek vagyunk — biccentett keserűen. — Volt olyan is, aki fizetés nélkül odébb-állt. De Józsika — később így szólította magát — még segített is néha nekünk. Eleinte ugyan későn járt haza, sokat olvasott még éjszaka is. Egyszer megbetegedett — valami influenza-járvány lehetett —, magas láza makacsul tartott s én ápoltam. Akkortól gyakran bejött hozzánk s elbeszélgetett. Édesanyját sokszor megsiratta. „Nincs már senkim” — mondogatta.

A vak hirtelen felemelkedett s felénk tapogatott a levegőben. Engem keresett rekedtes hangjával:

— Doktor úr... én is öngyilkos akartam lenni. De a jó Isten megakadályozott szándékomban. Ez akkor történt, amikor a klinikán megtudtam, hogy nem tudják megmenteni a látásomat. Tetszik tudni, mit csináltam? — csuklott el a hangja s megtántorodott.

— Ádikám, vigyázz! — karolt bele fivére.

— Nikotint szereztem be egy kis üveggel, hogy még az éjjel megiszom. Mit ér már az én életem vakon... Amikor hazaértem, öcsém már feküdt. Vártam, míg elalszik. De ő megszólalt: „Ádikám, úgy fáj a lábam. Segíts beborogatni. Sehogy sem vagyok...” Ahogy ezt kimondta, Isten világosságot gyújtott lelkemben. Hogy hagyhatnám magára az én testvéremet... — zokogott öccsére támaszkodva. — Másnap elmondtam neki: mi volt szándékomban. Odatettük a nikotinos üveget az imádságos

könyvünk mellé, hogy figyelmeztessen minket: mitől szabadított meg az Isten – mutatott az ablak irányában.

Gyors pillantást vettem az üvegre. Üres volt. Egyszerre megbor-zadtam.

– Még benne van a nikotin? – kérdeztem.

– Nem nyúltunk hozzá – mondta mit sem sejtve a fiatalabbik test-vér.

– Mikor volt maguknál legutóbb Józsika?

Tanakodtak egymás között.

– Tán egy hónapja sincs. A körzeti orvosunk előző nap járt nálunk s azóta sem jött. Pedig havonta mindig belátogat – mondták meggyőzően.

A nikotin innen ered – állapítottam meg. Hajamba markoltam vadul s elképzelttem Jóskát, amint e levert hangulatú szobában odaosonhatott a szerszámok közt lapuló üveghez, hogy kiöntse tartalmát.

– És miről beszélgettek akkor? Emlékeznek még rá? – mozdultam feléjük, mert már a csend közénk fagyott.

– Nehéz lenne elmondani... – gondolkozott Tóni. – Mert olyan fu-rákat mondott. Hogy irigyel minket, mert mi egészségesek vagyunk és ő beteg. Mit is mondott? – keresett emlékezetében. – Igen. Lelki-fehér-vérűségről magyarázott valamit hosszasan, de mi nem értettük meg. Elég sokáig időzött, délután jött s már fénylettek az utcai lámpák, amikor el-köszönt.

A vak újra felemelkedett:

– Tőlem azt kérdezte búcsúzóul: „No Ádi bácsi, tudja-e már használni az utcán is a fehérbotot?”

Nem hallgattam már tovább rájuk. Elővettem a levelet s odatettem az asztalra. Gyorsan búcsút vettem tőlük s rohantam a villamos-megálló-hoz. Csak a kocsiban tértem vissza a lelki aléltáságból, amikor a nyitott peron védőrácsának támaszkodva belém kapdosott a hűvös szellő...

– Ez volt az ötödik levél? – biztattam kérdésemmel Imrét.

Fáradtan bóbíntott, mint aki most érkezett meg a hosszú útról, olyan kimerültnek látszott.

– És mi volt benne? Az utóirat, amit említettél?

Elővett egy papírszeletkét s tagoltan mondta: „Igazán az a nyomó-rék, aki már senkit sem tud szeretni.” Keze megremegett, talán a súlyos igazságtól. Idegesen kelt fel az asztaltól s hirtelen megkérdezte:

– Miért hallgatsz? Nem értetted az utóiratot? Ebben vád van! Vád – kiáltott keserűen. – Gyógyulást kerestt nálam is, másnál is s nem vet-tük észre azt a bomlasztó folyamatot, ami benne végbement. Egy-egy találkozás kimerült a mai filmek, könyvek megvitatásában, színházjegyek, tréfás s apró szemrehányások sorozata volt az egész barátságunk, de a lényeges kimaradt a kapcsolatunkból...

– Mire gondolsz?

– Soha nem jutottam tovább a felszinnél – dőlt újra a fotelba. Ma-gára hagytam a fullasztó gondban...

Az órájára tekintett. Csengő szólalt az előszobában.

– Ők jönnek. Most ne folytassuk, majd máskor – kísért ki egyúttal engem is, aki már távoztam, csak futólag üdvözölte feleségét s kisfiát. A lépcsőházban még utánam szaladt s kérdően suttozta:

– Mondd hát nem tudunk igazában barátok lenni?

Válaszom meg sem várva tűnt el a becsapódó ajtó mögött.

Mint előző két beszámolómban kiemeltem, nem tudnánk a valóságnak megfelelő képet és véleményt formálni a zsinat harmadik ülészakáról, ha csupán a kézzelfogható eredményeket, az egyházi szövegkonstitúciót és az ökumenizmusra, illetve a keleti katolikus egyházakra vonatkozó dekrétumokat vennők figyelembe. Ismerünk kell ehhez azokat az eseményeket és jelenségeket is, amelyek megszüntették vagy befolyásolták a tárgyalások menetét.

Már bevezetőben meg kell mondanom, hogy rossz légkörben és nyomott hangulatban indult, és még rosszabb légkörben és még nyomottabb hangulatban ért véget ez az ülészak. Nem találunk egyetlen tekintélyes katolikus lapot vagy folyóiratot, amely hangsúlyosan meg ne állapítaná ezt. Ami a kezdetet illeti, a püspököket hamar kimerítette a munka folyvást gyorsuló üteme. „Ne higgyék, hogy bírní fogjuk ezt a tempót” — panaszkolta fől *Heenan* westminsteri érsek egy sajtókonferencián. A megfigyelőket elkedvetlenítette az egyházi szövegkonstitúciós hetedik és nyolcadik fejezete, az újságírókat a pápa megnyitó beszéde, amely nem egyezett várakozásukkal. A keletiek úgy ítélték, hogy a latin gondolkodás megint egyoldalúan érvényesült az új előterjesztésekben, az afrikai, ázsiai és délamerikai főpásztorok a 13. székma gyakorlati kérdéseit szerették volna mielőbb vitatni, az északamerikai püspökök amiatt aggódtak — s nem ok nélkül —, hogy a nyilatkozat a vallásszabadságról ezúttal sem fog megszületni. A motívumok nagyon különböző természetűek voltak, de ugyanazzal a következménnyel jártak: úgyszólván senki sem volt derűs és bizakodó. *Otto B. Roegele*, a neves katolikus publicista írta akkoriban: „A harmadik ülészakra sötét árnyak telepedtek, s nem lenne sem őszinte sem okos, ha ezt titkolni vagy kicsinyelni akarnók” Ami pedig a befejezést illeti, idézhetem *Robert Roquette*, az *Études* kiváló teológus-tudósítójának cikkéből: „Főlöszleges lenne leplezni, hogy a zsinat utolsó napjai mélyélesen megrendítették az atyák túlnyomó többségét, ami gyakran heves formá-

ban jutott kifejezésre.” A freiburgi *Der Christliche Sonntag* szerkesztőségi kommentárja szerint: „Aki tanuja lehetett az ünnepélyes zárulásnak, kivétel nélkül észlelhette és megerősítheti: nem volt ott vidám, örvendező hangulat. Az igazság az, hogy a zsinat harmadik ülészaka vegyes, igen megosztott érzelmek között ért véget. Bár a három zsinati okmány tartalmának fontossága miatt hálaadó himnuszot kellett volna énekelni, teljességgel hiányzott az, amit megelégedettségnek nevezhetünk.” Még ennél is tovább megy *Franz Hillig* a *Stimmen der Zeit* által közölt tanulmányában, amikor a sajtóvisszhangokat elemezve megállapítja, hogy „általános elégedetlenség nyilvánult meg mind az utolsó nap eseményeivel, mind a pápa záróbeszédével”.

Hadd iktassam ide azt a napló-részletet is, amelyet *Mario von Galli*, a svájci *Orientierung* főszerkesztője — ő is jezsuita, akárcsak *Rouquette* és *Hillig* — tett közzé folyóiratában: „November 21. Utolszor hagyja el 2000 püspök ebben az ülészakban a Péterdómot. Mellettem sietnek el. Vajon sugárzóan boldog, vagy felhővel borított az arcuk? Nem szabad a valóságot jámbor hazugságokkal meghamisítani. Legtöbbjüknek arca meghatározhatatlan. Bizonyos azonban, hogy nem közömbösséget fejez ki — inkább gondot és aggodalmat. Egyesek szemmel láthatóan igen örvendeznek, köztük *Ottaviani*, *Carli*, *Staffa*. Úgy érzik, hogy győztek, s ez ad szárnyat lépteiknek. Mellettük még visszafojtott megelégedettség olvasható le nem kevesek arcáról, akik nem a római Kúriából valók: *Wyszynski* és a fatimai püspök tartoznak ehhez a csoporthoz. Végül nagyon-nagyon soknak arckifejezése félreérthetetlenül komor. Olyanok is, akiket semmi nehézségek között sem hagyott el optimizmusuk, lehorgasztott fejjel haladnak. Egyikük halkán szól oda: „Most kell imádkoznunk.” Nem, nincs semmi értelme tagadnunk: a zsinat utolsó hete nem volt örömteli hét. Az atyák túlnyomó többsége keserű csalódásokon ment át, úgy tapasztalta, hogy — az egyik legkiegyensúlyozottabb püspök szavát használva — „kiskorúak” gya-

nánt kezelik őket. Igen, az igazság kötelez annak megmondására, hogy bizonyos bizalmi válság uralkodik. Semmiképpen sem hitválság. De a bizalomteljes odafordulás fénye, amely ezt a zsinatot körülvette, most kialudt, vagy talán helyesebben: felhőkbe bukkott. Meg kellett élni, hogy egy csoport, egy kisebbség közelebb áll a pápához, mint egy még olyan nagy többség...

Döpfner bíboros Rómából visszatérve szintén csalódásának adott kifejezést a müncheni repülőtéren. Másnapi televíziós előadását mégis ezekkel a szavakkal fejezte be: „Arról azonban teljességgel bizonyos vagyok, hogy a zsinatnak a maga egészében jó kimenetele lesz.” S úgy gondolom, hogy a sok minden ellenére, amit mondandó leszek, bennünk is hasonló meggyőződés alakul majd ki.

*

A tárgyalási anyag magyarányu szükítése nyomán, amiről első beszámolómban szóltam, méltán fel lehetett volna tételezni, hogy viszonylag kényelmesen és higgadtan fog menni a harmadik ülészak munkája. Ám az ellenkezője történt: valami nyugtalanító gyorsaság hatalmasodott el. Több magyarozatát rebesgették ennek. A pápa — úgymond — kifejezte azt az óhaját, hogy szeretné befejezni a zsinatot, noha nem kívánja korlátozni annak szabadságát. A római Kúria, amelyhez *Felici* érsek, a zsinat főtitkára is tartozik, nem nézi jószemmel a zsinat elhúzódsát, mert ez csak zavarhatja az egyházkormányzás szokásos módjait. A püspökök már maguk is fáradtak. Egyébként pedig annyira megjavult a bizottsági előterjesztések minősége, hogy azokat hosszabb tárgyalgatás nélkül elfogadhatják a zsinati atyák.

Október elején a zsinat kezdett is elapadni, mint a túlságosan kiszélesedett folyó, amely egész csomó ágra oszlik, mielőtt belemernülne a tengerbe. Az érdeklődés alábbhagyott, a kezdeményezés megbénult. Akkor történtek azok az események, amelyek egyszerűben feszültséget teremtettek. Október 9-én *Felici* érsek két levelet nyújtott át *Bea* bíborosnak, a keresztény egység-titkárság elnökének. Az egyiket a zsidókra, a másikat a vallásszabadságra vonatkozó nyilatkozat tárgyában.

Meg kell itt jegyeznem, hogy a Szentszéket erősen nyugtalanították ezekben a napokban azok a politikai kihatásokkal fenyegető támadások, amelyek a muzulmán országokban a zsidókra vonatkozó nyilatkozatot érték. A vallásszabadságra vonatkozó nyilatkozatnál nem kellett ugyan közvetlenül ilyen kihatásokkal, de hosszabb távon ebből is adódhattak nehézségek. Feltehető volt például, hogy olyan katolikusnak tekintett országok, mint Spanyolország és Portugália, sérelemnek fogják föl a vallásszabadság deklarálását. *Ottaviani* bíboros arra is utalt, hogy a nyilatkozat kérdésessé tehet több konkordátumot. (Joggal felelték neki a zsinaton, hogy konkordátumokat a vallásszabadság kinyilvánítása esetén is lehet kötni, legfeljebb egyes meglévő konkordátumokat kell módosítani.) Nagyobb súllyal esett latba egyes teológusoknak az az állítása, hogy a tervezett nyilatkozat a katolikus teológia szempontjából kifogásolható érveket tartalmaz. Nem csoda, hogy a zsinat vezetősége: elnökök, moderátorok és a koordinációs bizottság gondolkodóba estek és valami megfelelőbb megoldást kerestek. Együttes ülésükön a többség arra a nézetre hajlott, hogy a zsidó-nyilatkozatot bele kell tagozni az egyházzól szóló skémába, amelynek második fejezete amúgyis foglalkozik a zsidókkal. Ilyen módon vélték elejét venni a politikai természetű beállításoknak. Maga a pápa is többször tanácskozott erről *Cicognani* bíboros-államtitkarral. Nem kétséges, hogy a legszerencsésebb megoldásnak ő is a zsidó-nyilatkozat beolvasztását ítélte, a vallásszabadság ügyében pedig annak a kisebbségnek figyelembe vételét kívánta, amely elleneszegült a tervezett szövegnek.

Felici főtitkár előbb említett két levélben nem hivatkozott a pápa kifejezett parancsára, csak sejtetni engedte, hogy a pápa óhaját közvetíti. A levelek azonban szoros értelemben vett utasításokat tartalmaztak: a két kérdésben küldjenek ki vegyes bizottságot, a zsidó-nyilatkozatot pedig tagozzák bele az egyházzól szóló skémába. A zsidó-nyilatkozatra vonatkozó levél a zsinati elnökségre hivatkozott, amelynek élén *Tisserant* és *Cicognani* bíborosok állnak, a vallásszabadságra vonatkozó levél pedig a koordinációs

bizottságra, amelynek ugyancsak *Ci-cognani* az elnöke. Nyomban felmerült a kérdés, hogy a koordinációs bizottság fejének jogában áll-e egyáltalán parancsokat adnia. Am bármiképpen is vélekedjenek hatásköréről, afelől nem lehetett kétség, hogy eljárása ellenkezett a zsinati ügyrendnek azzal az előírásával, amely a vegyes bizottságok alakítását és kibővítését szabályozza. Minthogy a szöveg ebben a tekintetben teljesen világos, a Feliclevelek nem csekély izgalmat keltettek. *Frings* bíboros, kölni érsek egymásután két értekezletet hívott össze szállítására és a résztvevők — valamennyien bíborosok — végül is beadványt fogalmaztak és juttattak el a pápához, amelyben intézkedését kérték a zsinat jogainak teljes mértékű tiszteletben tartása és munkájának háborítatlansága érdekében. A beadványt 17 bíboros írta alá. A pápa október 13-án este több bíboros-társával együtt kihallgatáson fogadta *Frings* érseket. Kijelentette előttük, hogy nem tőle származnak a levelekben foglalt utasítások, miért is tekintsék semmisnek azokat. Egyébként már a kihallgatás előtt ismertté vált, hogy *Felici* visszavonta mindkét levelét.

Az incidens így formailag el is múlt. Azzal azonban mindenki tisztában volt, hogy érdemben a helyzet nem változott. A zsinat amúgysem jó hangulatát ettől kezdve fokozott aggodalmak és gyanakvások rontották. Hozzájárultak ehhez azok a hírek is, hogy a konzervatív csoport vezető személyiségei külön megbeszéléseket tartanak, hol a Szent Officium épületében, hol másutt. Feltűnt az is, hogy *Ottaviani* és *Browne* bíborosok, a teológiai bizottság elnöke, illetve alelnöke, akik oly hevesen vonták kétségbe a püspöki kollegialitásra vonatkozó 1963 október 30-i szavazás érvényét, ezúttal semmi akadályt sem gördítettek a szinte egyhangú határozat elé. Tartózkodásukat csak egyféleképpen lehetett magyarázni, mert hiszen a kisebbség korántsem szerelt le. Erőfeszítései annak igazolására irányultak, hogy a legfontosabb kérdések még nem érettek meg a döntésre, el nem intézett kifogások gátolják az egyhangúságot, s ilyen körülmények között „lehetetlen”, hogy a pápa zsinati határozatokat hirdessen ki.

Így következett el a harmadik ülésnek utolsó hete, amikor azután egyik meglepetés a másikat érte. *Mario von Galli* három mozzanatot emel ki, mint amelyek különös módon csüggesztően hatottak a zsinati atyák zömére. Az egyik a *magyarázó jegyzet*, amelyet a pápa kívánságára az egyházművelő szék harmadik fejezete elé tettek. A püspököket elkedvetlenítette az eljárás módja. Senki sem vonhatja kétségbe a pápának azt a jogát, hogy saját teljhatalmánál fogva bármely zsinati szöveget az egyház tagjai számára kötelezően értelmezzzen. Ha azonban egy szöveg kollegiális aktus akar lenni, akkor kollegiálisan, azaz közösen kell meghatározni. A püspökök az előtt a választás előtt álltak, hogy vagy elejtik az egész székemát, vagy vita nélkül elfogadják a magyarázó jegyzetet. Ugyanez volt a helyzet az *ökumenizmus*ról szóló székemánál, amelyben a pápa 19 rendbeli módosítást hajtott végre. Ezeket a módosításokat utólag, minden tárgyalás és szavazás nélkül dolgozták bele a szövegbe. A püspökök megint az előtt a választás előtt álltak, hogy vagy elvetik az egész szöveget, vagy tudomásul veszik ezeket a nem zsinati természetű módosításokat. A harmadik mozzanat volt, hogy a vallásszabadságra vonatkozó nyilatkozat ügyében megvonták a zsinattól a megnyilatkozás szabadságát.

„Ha meggondoljuk, hogy ez a három esemény egyetlen héten, az utolsó héten futott össze — írja *Mario von Galli* —, akkor nem lehet szabadulni attól a benyomástól, hogy nem véletlenségekről volt szó, hanem egy klikk működött, egy rosszakarató klikk, amely kicsinyes mesterkedésekhez folyamodott. A tárgyalásokban alulmaradt kisebbség bosszulta meg magát. S ez a tény, valójában csak ez a tény volt az, ami felháborodást keltett. Tudták jól, hogy mind a három esetben a római Kúria körei avatkoztak be. Tisztán az alaki jog szempontjából talán mindezt védeni lehetett. De elkerülhetetlenül annak a benyomásnak kellett támadnia, hogy a pápa hivatalai magát a pápát kompromittálják tekintélyében. S ez az, amit bizalmi válságnak minősíthetünk.”

További kedvezőtlen mozzanatok mondja a *Christlicher Sonntag* a pápa záróbeszédét, amelynek második

felében a pápa kizárólag Szűz Máriával foglalkozott s végül is ünnepélyesen kihirdette „az egyház anyja” címet. „A zsinaton ugyanis a lengyel, olasz és spanyol püspökök kifejezetten kívánták ezt, a többség azonban elutasítván foglalt állást ellene, nem mintha kevésbé tisztelnék Máriát, hanem mert nem tekintették az új címmel való felruházást egy olyan zsinat feladatának, amely egyik legfőbb céljául tűzte ki a katolikus egyház ökuménikus kitárulkozását.”

*

Rouquette szerint önmagában vajmi jelentéktelennek látszik a püspöki kollegialitásnak az a tana, amelyet a zsinat megfogalmazott. A múlthoz képest valójában semmi sem változott. Amit a zsinat megvilágított, csupán az isteni megalapozottsága a kollektív cselekvésnek, már amennyiben a pápa kívánja és hozzájárul ahhoz. Annál inkább csodálhatjuk azt az elkeseredettséget, amellyel az alig több mint 300 főnyi kisebbség szembefordult vele. Ez a kisebbség mindenestre elégtétellel is fogadta a magyarázó jegyzetet.

Az ökumenizmusról szóló szkémában eszközölt 19 tekintélyi változtatás főleg enyhítő határozószavak betoldásából áll, mint: „gyakrabban”, „nem ritkán”. Egyetlen módosítást tekinthetünk súlyos megszorításnak, ha összehasonlítjuk a régebbi szöveggel — állapítja meg *Rouquette*. Eredetileg ez ekként hangzott: „A Szentlélek indítására megtalálják a szentírásban Istent, aki Krisztus által beszél hozzánk.” Az új szöveg: „A Szentleket hívva segítségül a szentírásban keresik Istent, mint azt, aki Krisztus által szól hozzánk.” Annak állítása helyett tehát, hogy a Szentlélek indítja a protestánsokat a szentírásról való elmékedésre, most csupán az áll, hogy a protestánsok segítségül hívják a Szentleket, ahelyett pedig, hogy megtalálják Istent, most csak annyit van, hogy keresik Istent. Hozzá kell fűznünk, hogy a szkéma bizottsági tárgyalásakor az egyik felszólaló pontosan ezt a módosítást javasolta — anélkül, hogy megokolta volna —, a keresztény egység-titkarság azonban elutasította, mert álláspontja szerint a protestánsok valóban megtalálják Istent.

Nem is annyira az egyes módosítások sértették azonban a protestáns megfigyelőket — véli *Rouquette* —, hanem a módosítások tömege. Miért volt ezekre szükség? Okát nem adták. Feltehető, hogy meg akartak nyugtatni egy lehetséges ellenzékét. Ezt az ellenzékét azonban, amely nagyon gyöngye volt, egyáltalán nem győzték meg az utólagos módosítások. Mutatja, hogy a végső szavazáskor, amikor a szkémába már beleiktatták a pápa 19 módosítását, még mindig 64-en szavaztak ellene, míg előzően átlag 80 volt a „nem” szavazatok száma. Kevésbé valószínű, hogy a módosítások magától a pápától eredtek volna. Jelek szerint olyasvalaki sugallta ezeket, aki nem ismerte a protestánsok érzékenységét, nem látta tehát előre az arányban nem álló kedvezőtlen visszhangot.

Még inkább megrendítette azonban a püspökök nagy többségét az a huzavona, amely a vallásszabadságról szóló nyilatkozat körül támadt. Látszólag eljárási kérdésről volt szó, valójában azonban az a kisebbség provokált, amely ellene van annak, hogy a katolikus egyház minden ember természetes jogának ismerje el a vallási vagy világnézeti választás szabadságát. Ez az elkeseredett kisebbség veszedelmet lát abban, ha az egyház elejti a múlt században hirdetett tanítását a csupán polgári türelmességről. „Ennek az ellenzéknek tagjai, főleg olaszok, nyilvánvalóan soha sem voltak igazi érintkezésben ateistákkal, vagy nem-katolikusokkal — szögezi le *Rouquette* —, nem jutottak el tehát annak felismeréséhez, hogy az ember jóhiszeműen és értelmi vagy erkölcsi eltévelyedés nélkül is lehet ateista, vagy nem-katolikus.”

A vallásszabadságra vonatkozó újjólag átdolgozott szöveget november 17-én osztották szét a zsinati atyáknak, ezúttal mint független szkémát, ezzel a meglehetősen furcsa címmel: *Szkéma a vallásszabadságra vonatkozó nyilatkozatról*. Hivatalosan bejelentették akkor, hogy november 19-én szavaznak róla. November 18-án azonban a főtítkárról közölte, az atyák közül többen időhaladékot kértek, hogy kellőképpen áttanulmányozhassák a szöveget, amely annyira különbözik az előzőtől, hogy valójában új szövegnek mondható. Ezért — folytatta a főtít-

kár — az elnöklő bíboros és a moderátorok akként határoztak, hogy másnap, azaz 19-én csupán arról fognak szavazni, vajon szavazásra bocsáthatják-e a szkémát.

Az elnöki tanácsnak és a moderátoroknak ezt a rendelkezését általában helyesléssel fogadták, másnap, november 19-én azonban *Tisserant* bíboros, az elnöki tanács elnöke anélkül, hogy megkérdezte volna a moderátorokat, váratlanul bejelentette, hogy a beigért szavazásra nem kerül sor. Az elnökség — mondotta a bíboros — arra az állaspontra helyezkedett, hogy olyan kérdést, amely a zsinat menetére vonatkozik, nem lehet zsinati szavazással eldönteni; a zsinatnak ebben az ülésszakában tehát nem lesz a szkémáról semmiféle szavazás.

A határozat rendkívüli izgalmat váltott ki a zsinaton. Félórába sem telt, már több mint ezer aláírás gyűlt össze a kérvényen, amelyet a pápa elé terjesztettek: „Szentséges Atya, esedekelve könyörgünk, nagyon-nagyon esedekelve, engedje meg, hogy a vallásszabadságra vonatkozó szavazás még az ülésszak befejezése előtt megtörténjék, nehogy rácsáfoljunk a keresztény és nem-keresztény világ várakozására.” A pápa feltehetően nem kívánta nyilvánosan dezavualni a Szent Kollégium dékánját. Másnap, november 20-án, az utolsó általános ülésen, *Tisserant* bíboros a pápa nevében közölte, hogy a szavazást a zsinati szabályzat értelmében kellett elhalasztani, de az elhalasztás mellett szól a zsinati atyák szabadságának tiszteletben tartása is, akiknek figyelmesen kell megvizsgálniok ezt az annyira fontos szkémát. A szkéma — folytatta a bíboros — a legközelebbi ülésszakon kerül tárgyalásra és pedig ha lehetséges, az összes többi szkémát megelőzve.

Tekintettel arra, hogy valóban újnak mondható szövegről volt szó, az lett volna hiba, ha a szkémát minden tárgyalás nélkül egyetlen végleges szavazásra bocsátják — írja *Rouquette* —, csak az nem érthető, hogy miért zárkózott el az elnökség egyáltalán minden szavazástól, beleértve a fenntartásokat is megengedő szavazást. A kisebbségnek így is módjában lett volna megtennie észrevételeit, a szavazás viszont kifejezésre juttatta volna a többségnek azt az akaratát, hogy

félreérthetetlenül nyilatkozzanak a vallásszabadságról. Erdemileg azonban az ügynek javára válik, hogy elintézése a negyedik ülésszakra maradt.

„Am ha minden rosszban van valami jó is, el kell ismerni, hogy az okozott rossz nagyon komoly és súlyos — állapítja meg *Rouquette*. — A püspökök engedelmisségi készsége nem csökkent a Szentszék irányában, de az a bizonyos érzelmi árnyalat, amely ehhez a hódolathoz fűződik, nagyon sok püspöknél elhomályosodott. Egész csomó csalódás sűrűsödött össze s egyiknek kihatása sokszorozta a másikat. Ilyen családások: az a csekély tartalom, amelyre a kollegialitás összezsugorodott, a javítások az ökomenizmusról szóló szkémában, *Tisserant* bíboros közbelépése, amelylyel a zsinati szabadság megsértőjének mutatkozott. És szabadjon azt is megállapítani, hogy a pápa záróbeszéde további csalódást okozott.”

*

Csak a tisztánlátást nehezítenék meg, ha tagadni akarnók, hogy a zsinat két irányzata utközött meg a harmadik ülésszakon. Az igazság az, hogy van egy kompakt tömb, amely 1800—1900 atyát foglal magába a 2200 közül. Ez a többség a hit érthetőbb megfogalmazását kívánja, visszatérést egy biblikusabb teológiához és jámborsághoz, hozzáalkalmazását a liturgiának és a tanításnak a mai idők feladataihoz és igényeihez, figyelembe vételét a katolikus világiak nagykörűségének, széleskörű elismerését a vallásszabadságnak és az állam egészséges laicizálásának. Azt kívánja, hogy igazi szabadságot engedjenek a teológiai és az ezegétikus kutatásban; anélkül, hogy ábrándjai lennének a keresztény egység nehézségeit illetően, tudatában van a különvált keresztény egyházak pozitív értékeinek, sikra száll amellett, ami közös, ígyleksszik kiküszöbölni a katolikus hit sérelme nélkül az akadályokat. Nem hajlandó anatómákkal dolgozni, inkább párbeszédbe óhajt lépni a mai civilizációval, hogy megértse ezt és megpróbálja magát is megértetni vele. Az egyház központi kormányzásának jobb szervezetét sürgeti, amely számot tudna vetni a jelen világ különféleségével és ugyanakkor növekvő egységével; az egyetemes püspöki kar hatásosabb részvételét kívánja az egész egyházért való

felelősségben; kevésbé jogászi, kevésbé közigazgatási, egyszerűbb, evangéliumibb stílust keres. Egyszóval mindazt, amit az „aggiornamento” kifejezés foglal magában. Nem forradalomról van szó — hangoztatja ez az oldal —, hanem bátor józanságról az egyház jelenlegi helyzetéből adódó konkrét követelmények irányában.

Ezzel a többséggel szemben áll a kisebbség amely hozzávetőleg 300 püspökből tevődik össze. Ez a kisebbség különösen érzékenynek mutatkozik azokkal a szellemi-ideológiai áramlatokkal szemben, amelyek a hitet fenyegetik. Ide sorolja nemcsak a marxizmust, de a laicizmust és az evolucionizmust is. *Rouquette* megjegyzése szerint úgyszólván mindenütt a „modernizmust” szimatolja. Attól tart, hogy a püspökök egyetemes küldetésének elismerése csökkentené a pápa hatalmát és visszakanyarodást jelentene az első vatikáni zsinattól. A relativizmus és a szinkretizmus veszedelemét látja az ökümenikus mozgalomban. Bizalmatlan a jelenlegi bibliai kutatások iránt. A világiak nagyobb szerepével kapcsolatban a laicizmus erősödésétől és a papi rend jogainak csorbulásától fél.

Ennek a kisebbségnek legfőbb hibája, hogy a történeti fejlődés félreismerésével egyedül igazságnak nyilvánít aránylag új és többnyire egyoldalú állásfoglalásokat, amelyek nincsenek tekintettel a kinyilatkoztatott hittételek bonyolultságára. Túl könnyen véli magát a zsinat „egészségesebb” szárnyának, magának igényelve az orthodoxia kizárolagosságát. Szám szerint csekély ez a csoport, de annál aktívabb mind a zsinaton, mind a zsinaton kívül. Amellett több olyan személyiség tartozik hozzá, akik kulcspozíciókat töltenek be a Vatikánban és így könnyűszerrel érintkezhetnek a pápával.

Rouquette felveti a kérdést, osztotta-e vajon *VI. Pál* ennek az ellenzéknek azt a nézetét, hogy a kollegialitás tana veszélyezteti a római primátust? Szerinte ez nagyon kevésbé valószínű. *P. Bertram*, akiről pedig úgy hírlik, hogy résztvett a magyarázó jegyzet készítésében, egyik cikkében azt írja, hogy az egyház központi kormányzati szerveinek több tisztségviselője aggodalommal tekint egy nemzetközi ta-

nács felállítása elé, amely a pápa mellett működne, s ez az aggodalmuk szabta meg tudattalanul is állásfoglalásukat a kollegialitás ellen. Voltak továbbá olyan társaik is, akik a püspöki konferenciák megnövekedő hatásköre miatt aggodalmaskodtak. Miután pedig ennek a kúriális körnek több olyan szószólója is van, akik nagyon közel állnak a pápához s akikre a pápának szüksége is van, meg lehet érteni, hogy *VI. Pál* engedékenységet kívánt tanúsítani irányukban. S talán nem is annyira a szavazatok egyhangúságát akarta ezzel biztosítani a zsinaton, mint sokkal inkább elejét venni azoknak a nehézségeknek és kényelmetlenségeknek, amelyek abból származhatnának, ha a világ püspöki karának törekvéseivel szemben a reakció állandó góca merevednék meg Rómában.

A *Katholische Nachrichten Agentur* két figyelemreméltó cikket is közölt *Walther Kampe* limburgi segédpüspök tollából, aki szintén tárgyalja azt a kérdést: mi készíthette *VI. Pált* arra, hogy tartózkodásából kilépve a már ismert módon érvényesítse tekintélyét? Maga a pápa erről nem nyilatkozott, tehát feltevésekre vagyunk utalva. Bizonyos — mondja *Kampe* —, hogy a két nagy okmányt az egyházzól és az ökumenizmusról teljességgel korunk haladó teológiájának szelleme hatja át, a harmadik ülésszak tehát a látszatok ellenére is azoknak a püspököknek győzelmét hozta, akik ezt a teológiát a zsinaton képviselik. A pápa viszont nem akart sem győzőket, sem legyőzötteket, s ezért sietett a kisebbség segítségére — egyes szövegek enyhítésével —, hogy megkönnyítse számukra a kihirdetésre megérett székemák elfogadását. Kitűnt viszont — teszi hozzá *Kampe* —, hogy „egy pápának sincs könnyű dolga, ha mindenkinek eleget akar tenni, mert az, aki mindenkit ki akar elégíteni, abba a veszélybe kerül, hogy végül senkit sem elégít ki”.

S *Kampe* meg is adja az okát ennek: „Senki sem vitatja, hogy a pápa a püspökök zsinatjában is érvényesítheti a maga egyedül álló tekintélyét, de nem érezhetjük nagyon szerencsésnek a módot, ahogyan ez történt. Ha egy kisebbség a pápai primátus segítségével keresztül tudja vinni akarátát a zsinat többségével szemben, akkor ez

csak árthat a pápa tekintélyének. Bármilyen nemesek lehettek VI. Pál szándékai, hogy közvetítsen és kiegyenlítsen, a módszer nem éppen felelt meg az éppen elhatározott püspöki kollégialitásnak, hiszen a pápa, mint annak feje, maga is beletartozik a kollégiumba... A pápa nemcsak az egyház feje, hanem a zsinat is. Zsinat tehát nem fogható fel pápa nélkül. Másrészt azonban a pápai teljhatalomnak határai is vannak, amire a zsinaton ügyelni kell. Bármilyen nagy a pápa tekintélye, semmiképpen sem abszolutisztikus vagy diktatórikus. A pápa saját teljhatalmánál fogva mindent elrendelhet, amiről úgy véli, hogy az egyház javát szolgálja. E tekintetben csak Krisztusnak felelős. Nem áll azonban az egyházon kívül, ő maga is az egyházhhoz tartozik. Következésképpen az egyházban meglévő más hivatalokat is, amennyiben azokat Krisztus létesítette, védeni és tisztelni tartozik. Nem kényszeríthet rá a zsinatra egy határozatot, amelyet a zsinat többsége elutasít. Legteljebb saját felelősségére életbe léptethet valamit akár a zsinat tartama alatt, akár utána.”

*

A légkör nem volt jó, ez teljességgel bizonyos — állapítja meg Alois Grillmeier is tanulmányában (*Stimmen der Zeit*) —, kérdés azonban, szenvedett-e maga az ügy is? Szerinte ez mindenekelőtt attól fog függni, mennyire sikerül a válságot feloldani és a zsinat hangulatát megjavítani. Figyelembe kell azonban venni a sok pozitívumot is, amit máris sikerült elérni. A jövőt illetően tehát „most már nem a manőverekkel, győzelmekkel és csalódásokkal kell foglalkoznunk, hanem azokat a szövegeket kell szemünk előtt tartani, amelyek az egész keresztény világ legélénkebb érdeklődésére számíthatnak”. S nem kétséges — teszi hozzá Grillmeier —, hogy ezek a szövegek akkor fognak igazában hatni, amikor a mostani benyomásokat és hangulatokat, a harmadik ülészak vitáit és összecsapásait régen elfeledtük.

Hans Küng professzor, a ma már világhírű teológus és zsinati szakértő is, miután szintén megállapítja, hogy a zsinat hangulata a harmadik ülészakban a felfokozott optimizmustól a kétségbeesett pesszimizmusig terjedő

széles skálán mozgott, végül is oda következett, hogy kritikai józanság és tárgyrealizmus birtokában minden nehézség és akadály ellenére bizakodhatunk a szerencsés kimenetelben. Szerinte hat tény mutatja, hogy a zsinat jó úton halad:

1. *Egyetlen ajtó sem zárult be.* S ezt nem szabad olyan magától értetődő valaminek tekinteni. Az előkészítő bizottságok tervezetei tele voltak elítélésekkel. A zsinat azonban megtagadta, hogy bármilyen fontos kérdésben véglegesnek szánt negatív döntést hozzon.

2. *Megszámálhatatlan ajtó nyílt ki.* Képzelnék csak magunkat vissza a XXIII. János pápaságát és a zsinat első ülészakát közvetlenül megelőző időkbe. Az volt akkor az általános vélemény, hogy a zsinat vállalkozásából semmi eredmény sem születik. Ezzel szemben nincs ma a hívőket és az emberiséget érintő egyetlen kérdés sem, amelyről a katolikus egyházban nyíltan ne tárgyalnának.

3. *Új szellem vált élővé.* Ez az új szellem a megújulás és reform, az ökumenikus megértés és a modern világgal való dialógus szelleme, amely a zsinat püspökeit és teológusait, s ezzel az egész katolikus egyházat megragadta. Olyan hatalmas ennek a szellemnek áradása, hogy a zsinati határozatok alapján mögötte járnak annak, ami az egyházban az új szellem révén már valósággá lett.

4. *Jelentős pozitív eredményeket értünk el.* Ha azokra az aggodalmakra gondolunk, amelyek a zsinat megnyitásakor uralkodtak, azt kell mondanunk, hogy a zsinat nem rosszul, hanem jól dolgozott. A liturgikus reform magában is megért volna egy zsinatot. Ami a dekrétumokat illeti, mindegyik megszámlálhatatlan lehetőséget és ösztönzést nyújt arra, hogy új utak nyíljanak a jövőben.

5. *A római Kúria reformja is lehetséges lett.* Az utolsó évszázadokban egy pápa sem akadt, aki olyan határozottan és programszerűen követelte volna a római Kúria reformját és a Kúria bírálót oly nyíltan védelmébe vette volna, mint VI. Pál. Bizonyos, hogy a reform nem olyan egyszerű, a zsinat azonban szilárd alapot nyújtott határozataival a pápának ahhoz, hogy végrehajthassa azt, amit maga is kívánatosnak mondott és amit az egy-

ház és a világ akkora nyomatékka-
vár.

6. *Nincs többé megállás.* A zsinat által a katolikus egyházban kiváltott megmozdulás olyan szélességet és mélységet ért el, hogy immár a saját bennrejlő törvényszerűségénél fogva folytatódnia kell. Az egész egyház a zsinat mögött sorakozott fel és az általa mutatott irányt követi. A katolikus egyház Tridentinum utáni, ellen-reformációs korszaka végérvényesen elmúlt. Új korszak kezdődött.

Rouquette hasonlóképpen meg van győződve arról, hogy a válságok és lehargoló benyomások ellenére a pápa záróbeszéde nyomán is olyan fejlemények remélhetők, amelyek majd visszatekintve kedvezőnek mutatják a harmadik ülészakot. Bár a kollegialitás jelenlegi megfogalmazásában nincs semmi újdonság, mert a szöveg csak azt rögzíti, ami eddig is fennállt, a pápa maga utalt arra, hogy az ekként tisztázott tannak olyan következményei lehetnek, amelyek nem lehet előre meghatározni.

Egyik ilyen következmény — *Rouquette* szerint — kétségkívül a Kúria reformja, amelyre a pápa különben is kitért beszédében. S remélhetjük, ez a reform nem csupán adminisztratív újjászervezésből fog állni, s nem egyedül abból, hogy növelik a nemolasz tisztségviselők számát a Vati-

kában, ami a tapasztadás szerint alig jelent valamit, hanem talán abból is, hogy tényleges befolyást biztosítanak a kormányzati szervezetben a megyéspüspököknek, mint e szervek teljes jogú tagjainak. Főleg persze a római mentalitás reformjára lenne szükség — emeli ki *Rouquette* —, aminek első feltétele, hogy egyeseket elmozdít-hassanak anélkül, hogy egyidejűen elő is léptessék őket. Gyakorlatilag ma ez lehetetlen, mert íratlan szabály, hogy nem lehet eltávolítani helyéről egy magas prelátust anélkül, hogy még fontosabb funkciót ne adjanak neki. Amit tehát biztosítani kellene, a tiszta szolgálat szelleme, mikor is egyedül az egyház java esik latba. A mentalitásnak ezt a reformját mozdíthatja elő, lépésről-lépésre haladva, annak a második intézménynek befolyása, amelyre *VI. Pál* igen óvatosan utalt záróbeszédében, amikor készségét nyilvánította, hogy időnként összehívjon és megkérdezzen egyes püspököket, akik jelenlétükkel bátoríthatják őt, tapasztalataikkal segíthetik, tanácsaik-
kal támogathatják.

*

Mindent összevéve tehát — s ebben vonhatom meg a mérleget — a második vatikáni zsinat harmadik ülészakának munkája az elkövetkező időkben még csodálatosan teremőnek és megújítóan bizonyulhat.

A KIS ÚT

Hat hétig feküdtem kórházban. Súlyos fájdalmaim voltak, ami miatt panaszkodtam is. Egy buzgó vallásos ismerősöm 'iguelmeztetett akkor, hogy a betegséget mint Isten akaratát kell fogadnunk és fel kell ajánlanunk elégtételül a magunk és engesztelésül mások bűneiért. Így kapcsolódunk bele — mondotta — az Úr Jézus megváltói működésébe. Próbáltam is ekként cselekedni, sajnos azonban, nem sikerült. A súlyos rohamok idején megfeledeztem minden jó feltételemről és csak a gyógyulásért imádkoztam. Most viszont, hogy visszanyertem egészségemet, szelgyenkezve gondolok tökéletlenségemre...

Keresztény hitünk szerint Isten szem előtt vagyunk: semmi sem történik az ő tudta és üdvözítő akarata nélkül. „Nemde, két verebet adnak egy garasért? és egy sem esik azok közül a földre a ti Atyátok nélkül. Nektek pedig még a fejetek hajszálai is mind meg vannak számlálva...” — mondta az Úr Jézus (Máté 10, 29—30). Hisszük, hogy az Isten üdvözítő terében a betegségnek, a szenvedésnek

is megvan a maga fontos szerepe. Talán büntetés — sokszor nagyon is jól ismert mulasztások, hibák kézzelfogható következménye. Talán figyelmeztetés, hogy foglalkozunk azokkal a dolgokkal is, amelyek nem a földiek köréből valók. De lehet, hogy sokkal mélyebb, sokkal rejtettebb értelmé van, amit talán soha nem értünk meg, legalább is ebben az életben soha. Lehet, hogy számunkra ismeret-

len veszélytől ment meg. Lehet, hogy a lelkületünket formálja mássá: csendesebbé, megértőbbé, elmélyedőbbé. Nem tudjuk. Az Isten útjai kifürkészhetetlenek. De a mi feladatunk nem is az, hogy napfényre hozzuk az Isten titkos szándékát, még kevésbé, hogy annak irányt és határt szabjunk, hanem, hogy alázatosan elfogadjuk, amikor is, ha a történések okát nem ismerjük, a rejtett összefüggéseket nem tudjuk felfogni.

Az Úr Jézus azt tanította, hogy így imádkozzunk: „Legyen meg a Te akaratod” — azaz akarnunk kell, hogy az Isten üdvözítő szándéka érvényesüljön, ne hiúsítsuk meg azt ellenkezésünkkel vagy egyenesen szembehelyezkedésünkkel. Ehhez tartozik az is, hogy igyekezzünk türelmesen elviselni azt a testi szenvedést, amelyet emberi erővel nem kerülhetünk el.

Az igazi szenvedés komoly, nagy dolog. Olyan valami, ami a lélek mélyéig hatol, az egész személyiséget megragadja és megrázza. A fájdalom beszűkíti a gondolkodást; az ember nem tud másra figyelni, érdeklődését nem tudja más irányba fordítani. A szenvedő ember kimondhatatlanul szerencsétlennek érzi magát és ebben a lelkiállapotban egyetlen vágya, egyetlen törekvése van: szabadulni a szenvedés szorításából. Ilyenkor a legnagyobb dolog, amit egyáltalában elérhetünk: a türelem.

Türelmesnek lenni annyit jelent, mint várni, hallgatni és magunkba mélyedni. A türelmes ember vár. Megérti, hogy a szenvedésnek ideje van és éppen ezért nem próbálja ezt az időt értelmetlen erőfeszítéssel megrövidíteni. A türelmetlen folyton változtatja helyzetét: dobálja a tagjait, lefekszik, feláll, jár-ke. Felváltva próbál hideget, meleget; az egyik gyógyszer a másik után veszi be. A türelmes ember viszont szót fogad az orvosnak, az ápolónak, az orvos környezetnek. Beveszi az előírt, vagy megengedett csillapítót, utána azonban igyekszik csendesen megvárni a hatást.

Csendesen... A fájdalom sokszor kiprésel az emberből egy sóhajtást, egy jajsztót — de a türelmes ember igyekszik ezeket is elfojtani. Nem panaszkodik feleslegesen és nem jajveszékkel hangosan.

A türelmetlen ember azt akarja, hogy mindenki tudomást vegyen a szenvedéséről. Nem engedi, hogy más pihenjen, amikor ő nem tud pihenni. Azt szeretné, ha mindenki vele érezne és vele szenvedne. A türelmes viszont kímélni igyekszik másokat. Nem okoz felesleges munkát, aggodalmat — még kevésbé fájdalmat. Azért magába húzódik, visszavonul és amennyire lehet, elrejt, eltitkolja a szenvedését.

De a keresztény ember türelme mégsem egyszerűen meghódolás a kényeszer, a vakon lesújtó sors-csapások előtt. A lelke mélyén még a leg súlyosabb szenvedések idején is ott él a remény, hogy a jóságos Isten még ezeket is az ő üdvössége érdekében engedi meg. Másrészt azonban ismeri a maga gyengeségét, fél, hogy kevés lesz az ereje és talán meginog a Gondviselésbe vetett bizodalma és azért imádkozik: „Ne vigy minket a kísértésbe” — Istenem, ne engedj erőmön túl szenvedni!...

Hogy mindenki szeretne szabadulni a szenvedéstől, magától értetődő, hiszen a természetes emberi érzés fél a szenvedéstől, a természet borzad a kintől és ösztönösen menekül előle. A fájdalomnak a szervezet egészséges állapotában éppen az az élettani és lélektani szerepe, hogy visszariasztsa az ártalmas, veszedelmes dolgoktól.

Természetes dolog, hogy a szenvedő ember felhasználja az összes lehető gyógyító eszközöket, de az is természetes, hogy a keresztény hívő fájdalomában Istenhez fordul és gyógyulásért imádkozik. Az evangélium szenvedő emberei is könyörögve nyújtották ki a kezüket az Üdvözítő felé, aki nem utasította el őket, hanem „meggyógyított minden nyavalyát”.

De az is igaz, hogy a szentek életében tökéletesebb, hősiebb magatartást is látunk, mint a csendes türelmet, a szenvedésekbe való belenyugvást és a passzív megadást. Nagy Szent Terézia életrajzában például ezt olvassuk: „A szenvedések nem csak hogy nem verték le, hanem Krisztussal egyesült lelke egyenesen örült nekik... szeráfi Krisztus szeretete készséggel ölelte magához a nagy testi szenvedéseket, amelyek életének állandó kísérői voltak.” Más szentekről azt halljuk, hogy így imádkoztak: Szervenni akarok, adj, Uram, több,

még több szenvedést!... Aquinói Szent Tamás, akiben szinte emberfeletti mértékben ötvöződtek tudomány és jámborság, már ismerte ezt a lelkiállapotot, írásaiban is foglalkozott vele, de mindig hangsúlyozta, hogy ezt természetes erővel megmagyarázni nem lehet. Ezt a magatartást csak az Istentől kiválasztott és az ő országában különleges hivatást betöltő személyek kapják, mint a Szentlélek ajándékát. Szent Tamás szerint: „Az átlagos hívő számára a baj és fájdalom megoldatlan probléma, azért üldözi és gyötri az embert. A kiváltságos lelkekkel azonban a Szentlélek megláttatja, hogy a történes szálai az Isten kezében futnak össze és így számukra megszűnik az a homály, amely a hittudományoknak a gondviselésre vonatkozó tanítását körülveszi. A Szentlélek rendkívüli adományai feltárják a világ folyásának középponti törvényét: minden a kiválasztottak érdekében történik. „Akit az Isten kegyelme ilyen magaslatra emel, annak a számára megváltozik a világ arculata, megváltozik a földi dolgok jelentősége és az Isten-közelség olyan boldogságot jelent, hogy az elfeledteti a legnagyobb testi szenvedést is. Ilyenkor azonban a kiválasztott lélek, már a misztika természetfölötti birodalmában van, amelybe hosszas erőfeszítések után is csak az Isten különleges ajándéka révén lehet eljutni. Viszont ha valaki megfelelő előkészület és a Szentlélek személyes hívása nélkül akarná a szentek gyakorlatait utánózni, veszedelmes tévutakra juthat. A hamis misztikába tévedt lélek vagy a kvietizmus, vagy a szubjektivizmus áldozata lesz.

A szentek Isten akaratában való

megnyugvása feltételezi, hogy a lélek a Szentlélek természetfeletti megvilágosítása révén valóban megismeri az Isten szándékát és azzal aktíve közreműködik — a hamis misztika kvietizmusa viszont csak passzív beleenyugvás, aminek a következménye önmagunk elhagyása és a kötelességek elmulasztása. Az igazi misztikában a lélek az Istent állítja gondolkodása középpontjába, mintegy Istenhez hasonul és annak megfelelően ítél és értékel — a hamis misztika ellenben szubjektivizmusba süllyed, saját érzelmeitől hagyja magát irányítani, gondolkodásának középpontjába pedig önmagát állítja. A hamis misztika ideig-óráig kielégítheti az embert, kellemes élvezeteket is okozhat, amit a félrevezetett lélek Isten-szeretnek hisz — de csak addig, amíg nem következik el az igazi nagy szenvedés ideje. A hamis misztikában a szenvedés idején elhomályosul a gondviselésbe vetett hit és meginog a belső meggyőződés — amint erre Szent Tamás nyomatékosan figyelmeztet.

A mindennapi ember, az átlagos hívő számára tehát a legfontosabb kötelesség: minél csendesebben, minél hangtalanabban, minél megadóbban várni a szenvedés idejének elmúlását. Mikor imádkozunk, elsősorban ezért a türelemért kell imádkoznunk. De ha előtör a lelkünk ből a sóhaj: Istenem, ments meg ettől a szenvedéstől, gyógyíts meg betegségeből — akkor sem kell szégyenkezniünk, mert abból is csak az tűnik ki, hogy olyanok vagyunk, mint a legnagyobb szentek kivételével minden ember ezen a földön: gyenge, erőtlén, esendő ember. De keresztény ember, akinek „bizodalma az Úr nevében van”. *Borbély Kamill*

NAPLÓ

HUSZ ÉVE TÖRTÉNT. *Ha a megszokott éjszakai zajban hirtelen csend áll be, az úgy ébreszti fel az embert, mint a dörgés. Így szoktam magamhoz térni a pincében minden hajnalban négykor. Valami rejtélyes okból akkor elhallgat a Gellért-hegyet ostromló s a tüzüket viszonzó ágyúszó, eláll az utcánkban éjjel-nappal robajló vonulás: a keskeny pesti utca két főútvonal közt, eléggé biztos útja a lovasszekereknek és mindenféle gépkocsinak, s a magunk pincéje, ahol öten lakunk, elég közel van a ház utcai frontjához. A karórámon négy óra öt percet jeleznek a zölden foszforeszkáló mutatók, egyébként sötét van, fulladság és majdnem hogy meleg. Hány hete élünk itt? Már karácsony előtti mindenkit az óvóhelyre kergettek le a dörgéstől megreszkető falak, a betört ablakok, a lakásokban csak a vadhideg tanyázik és újjnyi vastag már a por, de ki törődne ezzel, amikor fontosabb dologról van most*

szó. Arról, hogy éljünk, hogy túléljük, hogy ne essünk áldozatul a védekezés ostoba erőszakának, hogy megőrizzük idegeinket az óvóhelyre lecsapó raziák s pincérelől pincére szállongó rémhírek közt.

Felébredék és sötétben fuldokolva alvók közt eszembe jut a mára jószolt képtelen híresztelés: hogy a Nagykörút összes házáit egymásba robbantják a németek, s a három-négymeletes romtorlasz mögül fogják védeni azt a területet, amit az bekerít... Ha megvalósítják, esetleg hetekig még foglyai lehetünk a pesti oldal maradék-védelmének és ki tudja, hogy azalatt mire képes az embertelen terror, amely markáiban szorongat bennünket? Magamhoz térek az alvás öntudatlanságából, egyenesen a halálfélelembé, amely között élünk, ha ugyan ezt életnek lehet nevezni. Felkelek — felöltözve alszom — és kitapogatódzom a pincefolyosóra. Kanyarulataiban parányi fénygömbök: cípőkrémes dobozokba telepített viaszmécsék. A nyitott fáskamrákban álom, sóhajtozás és félálom neszei mozognak. Nemcsak engem ébresztett fel a csend, Akik a lakásunkból valami szükségeseget lehozunk, ilyenkor szoktunk felmenni, többnyire férfiak, még össze is gyűlünk az egyik lakás ablaktalan kamrájában rádiót hallgatni — vén telepes készüléken — tegnap óta tudjuk, hogy a Rákóczi tér a Körút túlsó oldalán már a szovjet csapatoké. A miénket keresztelő utca egyenesen nekivezet a Rákóczi térnek, nincs messzebb kétszáz méternél, négy háztömb van közöttünk, de a moszkvai rádió magyar adásából kell megtudnunk a róla szóló hírt, — az életünk néhány nap óta csak erre a háztömbre szűkölt le, ahol „élünk”.

— Várj meg, én is megyek — suttogja a sötétben éppen a rádiós barátom. Kitámolygunk az előtérbe, kinyitom a pánclajtót, felmegyek a lépcsőskön s a hosszú, védett folyosón át ki a keskeny udvarra. Sötét akna felett, a koromfekete égen teljes pompájukban ragyognak a csillagok. A hideg maróan éget, de a levegő tiszta, mind a ketten úgy isszuk szomjasan, akár a vizet a fuldokló. A csend rémületes. Lépéseink alatt a lépcsőházban csikorgó üvegcserepek olyan zajjal hallatszanak, hogy attól félünk, felverjük az egész házat. Az emeleten először a vak kis kamrába megyünk be, ahol a rádió van. Stralmas gyertyafénynél, apró karácsonyi gyertya világánál végre sikerül elfogni egy éppen magyarul beszélő külföldi állomást. Felsorolja a pesti utcákat, amelyek most jutottak a felszabadító hadsereg kezébe. Jól értettük? A Rókk Szilárd utca és a Sándor tér is köztük van. Tehát a körúton is átjutottak már. Már csak mintegy száz méternyire vannak.

— Nincsenek száz méterre sem — reménykedik a barátom, neki is az életet jelenti, hogy minél hamarabb itt legyenek, ő is katonaszökevény, minden papiros nélkül, és tegnap a mi háztömbünkben már a harmadik ház pincéjébe jutott el a razzia. Akkor abbahagyták. De ma? Mi lesz ma? Latolgatja, hogy ide bújnak el a vak-kamrába; ha annak ajtaja elé toljuk az előszoba-szekrényt, akkor se találják meg, ha feljönnek a lakásokba. Csak kibírja-e azt, hogy bizonytalan ideig kell várni s főképp kibírja-e azt a gondolatot, hogy ráomlik a ház? Ettől tartani éppen nem nagyon kell mostmár, de mindenkinek elfogyott az idegereje ahhoz, hogy bezárva legyen, egyedül, egy sötét lyukban.

A lépcsőházban megint csörömpölnek az üvegcserepek, valaki bejön az előszobába. Fásult, idősebb férfi. Elmondjuk neki a hírt.

— Akkor talán még ma! — reménykedik.

Ülünk a vaksötét kamrában, a gyertyát eloltottuk takarékoságból, három cigarettára parázsló vége izzik. Mindössze ennyi az élet... Hány óra addig? Hány cigarettára még? Elszívjuk és szétmeccsünk, hogy ami kell, lehurcoljuk még a tűzszünetben. Az óvóhely felélenkül a hírré. Rettenetes a bezártság a szűk térbe. Már klausztrófóbiások vagyunk valamennyien, azok is, akik nem tudják. Kimenni! Csak a Sándor térig és a Múzeum kertig! Csak a szomszéd utcákba! Csak a mi utcánkba! De mikor?

Délután az is bekövetkezik, nemcsak időben, de helyben is váratlanul. Az óvóhely bejárata előtti folyosóban sétálgattunk — én tudom, hogy a klausztrófóbiától gyötörve — éppen mi hárman, akik hallgattuk a rádiót, egyszer csak az udvar felőli csapóajtón belép egy vattakabátos férfi meg az egyik kapuőr. Az — amint utóbb kiderült — az udvaron pillantotta meg a fegy-

veres szovjetkatonát, aki a másik ház udvarát elválasztó fal hasadéknál jött. Erre örvendezve odaszaladt hozzá s megértette a kérdést, vannak-e németek a házban?

— Hol az óvóhely? — kérdezte az. Vele jött megmutatni. Rábámultunk és össze-visszaölegettük, ő is bennünket. Nemsokára már kiinn voltunk az utcának, ahol akkora forgalom hömpölygött át, mint talán sohasem, amióta megvan az utca. Fiatal orosz tiszt volt a házba érkező igazgatók között és mikor meghallotta, hogy én író vagyok, megmondta, hogy ő otthon, civilben irodalomtanár. Néhány magyar művet is említett, köztük Katona József Bánk bán-ját.

— Itt lakott majdnem szemközt, az egyik szomszéd házban és talán ott írta — tolmácsolták neki válaszat. Azonnal látni akarta és odavezettem, csak kis kabátban volt, egészen fegyvertelenül. Nézte a házat, az emléktáblát, amely azt hirdeti, hogy itt lakott Katona József, Karacs Ferenc rézöntőmester házában. A fiatal orosz irodalomtanár arcán bámulat ült és tisztelet. Nőtteséhez nyúlt és felírta a dátumot és az időt: 1945. január 12-ike volt, délután fél három múlt öt perccel... (Ijjas Antal)

GARRIGOU-LAGRANGE EMLÉKÉRE. 1964 február 15-én hunyt el Rómában, nyolcvanhétéves korában *Reginald Garrigou-Lagrange*, az Angelicum egyetem kiváló professzora. Ötvenöt éves tanári működés után szállt sűrbe. Az ötvenöt évből ötvenet töltött egyfolytában az Angelicón. Munkásságának értékét és elismerését hirdették 1957-ben azok az ünnepek, amelyekkel a tudományos világ nyolcvan éves születésnapján köszöntötte. XII. Pius pápa külön levélben fejezte ki elismerését: „Nagyon jól tudjuk, — írta a Szentatya —, milyen odaadó buzgalommal teljesítet szerzetesi kötelességeidet, tudjuk azt is, milyen tekintélyt szereztél a thomista filozófia és a teológia szolgálatában. Ezt a szent teológiát tanítod ötven éve. Ebből az ötven évből negyvennyolc éve hirdeted a teológiát a szent tudományok római őrhelyén, amelyet Angelicumnak neveznek.” Valóban utolsó lehelletéig állott az őrhelyen. A jubileum után még két évig megtarthatta a „theologia mysticáról” szóló kollégiumát, azután a kor és a betegség kényszerítette, hogy végleg megválnjon szeretett katedrájától.

Garrigou-Lagrange 1877 február 21-én született Franciaországban. A középiskola elvégzése után az orvostudomány felé tájékozódott, de hamarosan felveszi a dominikánusok fehér ruháját. Alapos bölcseleti és teológiai kiképzés után, 1905-ben a párizsi Le Saulchoire teológiai főiskolán kezdi meg tanári működését, majd 1909-ben az akkor alapított Collegium Angelicumra küldik. Itt először az alapvető hittant tanítja, majd helyet kap a Szent Tamás Summáját értelmező tanárok között, és ezen a katedrán, ahol a dogmatika és a morális majdnem valamennyi nagy problémáját előadja, fejti ki tudományos és pedagógiai tevékenységét, amely utat mutatott arra, hogyan lehet a látszólag száraz skolasztika köntösében a keresztény hit éltető gondolatait felfedezni és az apostoli munkában kamatoztatni. Működésének apostoli jellegét megvilágítják az egyik munkás-papnak, *P. Jacques Loew*-nek szavai, aki elmondja, hogy amikor egyszerű embereknek akarta megvilágítani Isten és saját életük misztériumát, a teológia forrásaihoz fordult és ott látta kibontakozni a legértelmesebb választ a legégetőbb problémákra. „Kockáztatva, hogy egyeseket mosolyra fakasztok — írja — állítom, hogy a legalkalmasabbnak és a legújzerűbbnek Szent Tamás teológiáját találtam, amelyet a mester tanítványai, köztük Garrigou-Lagrange, *Journet*, *Gilson*, vagy *Maritain* közvetítettek. Persze nem kész recepteket találtam, hanem azokat a világos, nagy és átfogó szempontokat, amelyek helyes szemszögből világítják meg korunk problémáit és segítenek kibogozni a csomókat, amelyek oly sokszor látszanak megoldhatatlanoknak keresztények, sőt papok előtt is.”

Tudományos kutatásainak, elmélyedő elmélkedéseinek és egyetemi előadásainak maradandó emléket állított műveiben. Tizennégy francia, tíz latin nyelven írt nagyszabású könyvet találnak irodalmi hagyatékában, nem beszélve a megszámlálhatatlan kisebb nagyobb tanulmányokról, kritikákról, amelyek a különböző folyóiratokban jelentek meg.

Munkásságának kezdetén korának legfőbb bölcseleti kérdései kötötték le érdeklődését. *Kant*, *Hegel* és *Bergson* tanítása, az agnoszticizmus és a pozitivizmus, a materialista és az evolucionista monizmus fenyegetik a keresztény kinyilatkoztatás természetes alapjait, elsősorban az Isten-probléma helyes megoldását. Első nagy művében — *Dieu, son existence et sa nature* — nemcsak a kantianomiaiakra ad választ, hanem a klasszikus istenbizonyítékokon túl kidolgozza a transzcendens valóság fogalmi megmaradásának útját és egyben tisztázza a módszert a természetfölötti kinyilatkoztatás felismerhetősége felé is. Ezeknek a gondolatoknak fényében fejti ki Szent Tamás nyomán Isten tulajdonságait és tevékenységeit, ahol már a teológiai forrásokból is merít. A *De revelatione per Ecclesiam catholicam proposita* című kétkötetes munkája, amely az alapvető hittannak a kinyilatkoztatásról szóló részét tárgyalja, szembe néz mindazokkal a problémákkal, amelyek a modern filozófia részéről a keresztény hittel szemben felmerülnek. A kinyilatkoztatás és a természetfeletti rend mibenlétének fogalmi tisztázása, a dogma, a misztérium, a csoda, a jövendölés mibenlétének kifejtése, a hitprobléma és a hitigazságok hitelreméltóságának igazolása maradandó értékű alapokat nyújt a fundamentális teológia számára akkor is, ha módszertanilag és a pozitív anyagot figyelembe véve az újabb kutatások további kiegészítést követelnek.

Érdeklődése azonban hamarosan mélyebb teológiai kérdések felé fordul. Lelki alkatának alapvető jellegzetessége a végső igazságok kutatása, átélése, hirdetése. Az igazságot szomjazó lélek teljes odaadásával mélyül el a természetfölötti életét kinyilatkoztató Isten és az istenlátásra meghívott emberi lélek kölcsönös vonatkozásainak vizsgálatában. Életének nagy problémája: a kegyelem, amely a hívó istenismeret és a szeretetből fakadó cselekvés útján az emberi értelmet és akaratot a természetfeletti élet teljes kibontakozása felé irányítja; a keresztény élet, amely a keresztységben nyert megszentelő kegyelemben, a belénk oltott természetfeletti erényekben és a Szentlélek ajándékaiban gyökerezik, a „megkezdett örök élet”, amely már itt a földön az istenközelség távlatában bontakozik ki. A kegyelem — Szent Tamás szavával élve — „csiraszerűen tartalmazza a mennyei dicsőséget” és belső dinamikája már itt a földön az isteni jelenlét tudatos átélése és az ebből az élményből fakadó életalakítás felé mutat. Garrigou-Lagrange fiatalsága az erkölcsstan, az aszkétika és misztika megújulásának korszakára esik. Az elmúlt századok teológiájának erősen individualista, voluntarista és jogászai gondolkodása elszakítja az erkölcsstant az aszkétikától és különösen mely szakadékokat von az aszkétikus és a misztikus élet közé. Az erkölcsstan elmerül a szorosán vett parancsokból fakadó kötelezettségek kazuisztikus értékelésében, az aszkétikának hagyja mindazt, ami a keresztény tökéletesség körébe tartozik, a misztikában pedig csak Isten rendkívüli, egyes különleges lelkeknek nyújtott kegyelmeit látja, amelyek a keresztségi kegyelmeken kívül, mint „*gratiae gratis datae*” jutnak egyes kiválasztottaknak osztályrészüil. *Arintero*, *Gardeil*, *Saudreau* indítják meg a szellemi áramlatot, amely visszatér a középkor nagy teológusainak az atyák hagyományán és a szentíráson épülő elgondolásaira.

Ennek a gondolatnak ápolására indítják meg 1919-ben a francia dominikánusok a *Vie Spirituelle* című folyóiratot, amely a mai napig is a mélyebb, teológiailag megalapozott lelki élet forrása. Garrigou-Lagrange szívvel-lélekkel ennek a szellemi megmozdulásnak a szolgálatába szegődik. Az Angelicón már 1917-ben megkezdte a tudományos theologia misztika előadását. A *Vie Spirituelle*-ben az első huszonhat évet felölelő tartalomjegyzék öt oldalon hozza idevágó tanulmányainak címét, amelyek között körülbelül száz nagyobb értekezésről olvashatunk. Tanulmányainak gyümölcse és foglalatja két legfontosabb műve: a *Perfection chrétienne et contemplation* és ennek mintegy folytatása a *L'amour de Dieu et la Croix de Jesus*. A küzdelmek hevétől megtisztultan, megnyugodva írja meg azután szintetikus, összefoglaló művét, a *Trois ages de la vie spirituelle*-t, amely a lelki élet teológiájának elméleti és gyakorlati síkjában szinte egyedülálló, maradandó értékű foglalatja, bár az előző két mű nagyobb dokumentációval, a kérdések dinamikusabb tárgyalásával a tudományos gondolkodás számára többet nyújt. A lelki élet nem osztható

erkölcsi, aszkétikus és misztikus részekre. A lelki élet egységét biztosítja forrása, a keresztségben nyert isteni kegyelem, amely természeténél fogva az önkifejtődés, tökéletesedés felé mutat. Az egy erkölcsi élet keretében az aszkétikus út eszköz jellegű, a misztikus út pedig ugyanennek az erkölcsi kibontakozásnak magasabb fokozatait jelzi. A misztika ugyanis nem más, mint a lelkünkben kegyelmileg lakozó Szentháromságnak mintegy tapasztalati átélése és élvezése a szeretet sugallataitól átfűtött szemlélődésben. Ezért elvileg minden keresztény lélek hivatva van a belénk oltott szemlélődésre. Igaz, Isten kegyelmei egyik emberben inkább az aktív téren mutatkoznak meg, a másikban előtérben lépnek a szemlélődés kegyelmei. De az igazi apostoli tevékenység is mindig a belső imádság felé elmélyülő belső életből meríti táplálékát.

E sorok írója több éven át hallgathatta Garrigou-Lagrange előadásait, a „theologia mystica” területén is. Ezekben az előadásokban az Angelicum akkor négy száz személyt befogadó terme, mindig zsúfolásig megtelt. Gyönyörű, erősen franciás kiejtésű latin nyelven folyt, a professor ajkáról a szó. Az első mondatokat jegyzetéből, a katedrán ülve mondta, azután rátalált egy gondolatra, leszállt a katedráról és valami bámulatos szemléletességgel és eleven-séggel világitotta meg a legnehezebb tanításokat is. A nagy élmény, a belső átélés ereje lüktetett minden szavában, ezért tudott élményt fakasztani és gondolatot ébreszteni. Még az is, aki némi kritikával hallgatta fejtegetéseit, amelyekben nem kímélte ellenfeleit, kénytelen volt vele járni az eszmék szédítő magaslatainak világában. Tanításait lehet és kell is kritizálni. Nézőpontja túlságosan „a priori”, a spekulatív teológia oldaláról indul ki és Szent Tamás gondolataihoz idomítja pozitív forrásait, különösen a nagy spanyol misztikusok, Szent Terézia és főként Keresztes Szent János írásait. De a lényegi tanításban mindinkább kialakul az egység a teológusok között. Ma amikor a második vatikáni zsinat liturgikus konstitúciója a kinyilatkoztatás nyomán a liturgiában a Krisztus életében részesedő hívő önmagát megszentelő és Istent dicsőítő magatartását hangsúlyozza, új szint és új fényt nyer Garrigou-Lagrange álláspontja. A mai teológiai kutatás, a pozitív források felé érzékenyebb fülekkel halad tovább azon a nyomon, amelyet Garrigou-Lagrange vágott évtizedekkel ezelőtt a teológiai gondolkodásban.

Garrigou-Lagrange alakja ma is úgy áll előttem, mint a keresztény hit és a hitben gyökerező teológiai igazság lelkes, rendíthetetlen harcosának képe. Ezért az intuíció és az élmény, amelyet közvetít, maradandó és örök érték, akkor is, ha ma már megkopott kissé a hangszerelése. Ma a teológia új, nem annyira harci fegyverzetben, hanem a béke és megértés bölcselőinek köntösében halad tovább a huszadik század új problémái között.

(Zemplén György)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. *Egység* című versének az a kilenc sora, amit Kassák Lajos mottóul írt új kötete elé,* nemcsak *A tölgyfa levelei* költeményeire illik; jelégül illik egész pályája, legalábbis pályájának második, nagy szakasza fölé. Címével együtt: mert ez a mű — az 1935-ben megjelent *Földem Virágom* óta úgy látjuk — egyre inkább az egység jegyében áll, s egysége teljesebb és érlelődik egyszerűbbé is, súlyosabbá is kötetről kötetre. De — az ilyen érlelődéseknek, a nagy életművek beérésének törvényei szerint — a beteljesedésnek mintegy visszaható érvénye van: olyan fennsíkra visz, és olyan távlatot ad, hogy onnét már harmonikusan, szükségszerűen, szervesen beillik, belesimul az egységbe az is, ami annak idején nemcsak *hatott* lázadásnak, szembeszegülésnek, rendhagyó jellegűnek, hanem valóban az is volt, és az is akart lenni. Mikor a tölgyfa kiterelődésedik, minden ága, minden levele úgy illik a helyére, ahogyan van, és ahogyan nőtt, sebeivel, forradásaival, szeszélyes fejlődésének minden nyomával; mert minden szeszélynek, sebnak, forradásnak, túlbujánzásnak, minden látszólagos rendellenességnek megvolt a maga értelme, és igazában csak egyetlen értelme volt: az, hogy a tölgyfa tölgyfává legyen. A költő azzá, akivé egyéniségének, jellemének tör-

* *A tölgyfa levelei*. Magvető, 1964.

vényei szerint lennie kellett. Nagy dolog az, ha elmondhatjuk valakiről, hogy betöltötte határait. Kassák Lajosról elmondhatjuk. A lehető legteljesebben megvalósította önmagát. A maga egységét.

A kötet mottója így szól: „Szétosztottam magam — és megbontatlan maradtam — elszántan — fegyelmezetten — a kemény — nyersanyaghoz hasonlóan. — Olykor átváltozom — virággá — vagy fegyverré.” S nem véletlenül lett mottó: minden szava fontos, és úgy, amint van, tömör és teljes önjellemzés. Egy pálya csúcspan egyben nyugodt visszatekintés is: olyan emberé, olyan szellemé, és olyan jellemé, aki tudta, mit akar csinálni magából, és azzá is faragta magát, amivé akarta. „Elszántan, fegyelmezetten” — szinte kulcszavai a maga „klasszicizmusát” elért Kassák Lajos Lírájának; de kulcs-értékű az utána következő két sor is: „A kemény — nyersanyaghoz hasonlóan”. Kassák Lajos sosem dolgozott előre gyártott elemekkel; sosem alkalmazott megtanulható szabályok szerint kész költői díszítmenyeket: verseit valóban „a kemény nyersanyaghoz hasonlóan” formálta ki: úgy, ahogy önmagát is. És mert az anyagnak, akármilyen kemény — és talán minél keményebb, annál inkább — megvan a maga benső törvénye, erőrendszere, kohéziója: sosem az anyag természete ellen, hanem mindig az anyag természete szerint dolgozott. Ha fába faragott, a fa struktúrája szerint faragta szobrát, és ha vasat formált, nem úgy kezelte, mintha kő volna. Függetlenül attól, miféle irodalmi mozgalmakkal és irányokkal és izmusokkal milyen kapcsolatban volt, nem „irodalomban” dolgozott, hanem „anyagban”; a saját anyagát alakította, s nem valamiféle kölcsönzött, ide-oda görgő irodalmi hordalék-anyagot használt föl műveihez. Izmusai nem természet-váltások voltak, hanem a fejlődés természetes fokozatai: idő, és nem anyag. Ezért van, hogy visszatekintve oly egységes ez a pálya és ez a mű; ezért vannak benső megfelelései; ezért van, hogy a mai Kassák szavára nem egyszer a fiatal Kassák visszhangja felel, meglepően bizonyítva, mennyire egy és ugyanaz ez a hang, időbeli változataiban. „A távol és a közel — egy kenyéren — él bennem” — olvassuk az *Egység* elején; s ez megint kétszeresen jellemző; jellemzi egyrészt Kassák lírájának, és lírai élményének tágasságát, „térségét”, távlatos tér-konstrukcióját; jellemzi másrészt — és talán nem is szándékosan — mai lírájának azt az egységét, mely az időbelileg, az élet és stílus fejlődésében távolít és közelít egybefoglalja. Ki ne gondolna például a *Rekviem egy asszonyért* meg az *Elporzott évek* olvastán a negyven évvel ezelőtti, és ma már irodalomtörténeti nevezetességű *A ló meghal a madarak kirepülnek* című nagy versre? Ugyanaz a hang, ugyanaz a lélegzés, ugyanaz az érverés; csak az üteme lett lassúbb és megfontoltabb dobbanású, kilencszázhuszonnégytől hatvanötig.

„Az idő nyertett akkor azaz papagájosan kinyitotta — szárnyait...” Így kezdődött *A ló meghal*, 924-ben. Ma, és már régóta elképzelhetetlen Kassáknál egy ilyen verskezdet, ez a képes és metaforikus bőség, ez az expresszív áradás, a költői dikciónak ez a hőmpölygő sodra. Az a harminc esztendő, ami a *Földem Virágom* óta eltelt, a fokozatos egyszerűsödés harminc esztendő korszaka Kassák Lajos költészetében. Nemcsak a szecessziós és impresszionista díszeket nem tűrte soha; magáról is sorra letördelte mindazt, amit — akár expresszionista, akár szürrealista — „dísznek” érzett; mindazt, amiről az idő távlatában kiderült, hogy stílusjegye volt egyik vagy másik irányzatnak; egyre határozottabban hántott le a lényegről minden járulékot. Mert, mint *A tölgyfa levelei* „ars poeticája” mondja — a *Kontrafény* című vers: — „A költemény — nem nyalánkság — elkényeztetett gyermekek számára”; a költő legyen „szigorú” és „kemény”, már-már puritán, ami eszközeit illeti: „Ne ömlengjetelek költők — szépen fésült soraitokat — ne tetézzétek meg — csillogó mázzal — édes porcukorral.” Mindez természetesen összefügg a költőnek azzal a morális és társadalmi, s egyáltalán emberi hivatásával, rendeltetésével, melyet Kassák Lajos oly nyomatékosan hangsúlyoz, és valósít meg: dugárukkal szemben legyen a költő „vámór”, legyen úttörő, a csüggedtek vígasztalója, legyen „akaratos és elszánt”. Ne álmai dzsungeleiben kószáljon, hanem „lépjen ki a költészet búvköréből a fénybe”, éljen „a széljártokban”, nyissa ki a szemét és határozza meg magát; hogy ki, és hogy „mit keres ezen a tájon”.

Van a kötetben egy *Két szemed* című rövid vers; ezt is idézni kell, ha *A tölgyfa levelei* költőjét jellemezni akarjuk. „Két ikercsillag az égen — vigyáznak rám — hogy munkámat végzem” — kezdi; s ez a közismert metafora, a szem csillaga, Kassáknál, Kassák költészetének légkörében egyszerűen új távlatot kap, azzal, hogy ezt a csillagot kihelyezi az égre: „Két ikercsillag az égen”, a munkáját végző fölött örködve — ez a kozmikus elhelyezkedés jellemzi, emberi-művészi helyzetének ez minden romantikus vajákoság nélkül való meghatározása, komponálóan tudatos „betájolása” az égítes-tek, emberek, és természeti nedvek világának erővonalai és térségei közé. S így folytatja: „Betűket szavakat mondatokat írok — a sima papírlap — arcom gyüretlen vonásait tükrözi. — Se bánatom se gyűlöletem nincs ma. — Tiszta vagyok mint a megfürdetett újszülött — Csak gyarapodom — csak érlelődöm — amíg az irgalom angyala őriz.”

Ezt érezzük benne: ezt a nyugodt, biztos „gyarapodást és érlelődést”, a világ dolgaival és erőivel való harmóniában, van küzdelemben néhol, ami csak egy magasabb, kivívandó harmónia lépése; és „az irgalom angyalának” jelenlétét érezzük benne. „Nem a múlt üledéke — az alkotás mai öröme éltet — fáradhatatlan ébrenlét — térben és időben.” *A tölgyfa levelei* ennek a fáradhatatlan ébrenlétnek a lírája. Már-már a lecsonkozottságig egyszerű költészete arra törekszik, hogy a tárgyak, jelenségek, tünemények saját vonalait engedje érvényesülni, minden hozzáadás, minden dekoráció, minden — akár érzelmi, akár stílári — cizellálás nélkül. Színei, változatai éppen ezért mintegy a dolgok mögé rejtőznek, sosem kihívóak vagy tetszelgők. De hogy milyen változatai vannak, azt érzékelhetjük, ha egymás mellé állítjuk az *Elhagyott tárgyak* puritán „objektív líráját”, azt a regisztráló tárgyilagosságot, amely például az „Annakidején — rezesbandával üdvözölték” kezdetű hatodik darabot jellemzi (s ez, Kassákhöz híven, megintcsak egy-ütemben-haladás az európai líra egy fontos áramával, azzal, amelynek a magyarul éppen most megjelent Jean Follain az egyik neves képviselője), a *Baltoni verseny* szinte Dufy levegős, vidám színeire emlékeztető képét, vagy a *Vonzás* „szürrealista” látomását.

*

A német irodalom kincsháza óta, melyet annak idején Keresztury Dezső szerkesztett, első nagyszabású vállalkozás *A világirodalom gyöngyszemei* sorozat kilencszáz lapos *Német költők antológiája*,* ugyancsak Keresztury Dezső válogatásában, szerkesztésében és előszavával. Anyaga a legrégibb költői emlékektől, a Hildebrand-daltól és az Edda-daloktól máig tart, s az újabbak közt olyan félig-meddig már „klasszikusnak” számító költők olvashatók benne, mint Loerke, Weinheber, Becher vagy Brecht, hanem a legmaibbak is, mint Krowol, Celan, vagy az osztrákok mai negyvenes nemzedékének egyik legérdekesebb egyénisége, Michael Guttenbrunner. A gyűjtemény tehát — egy szükségképpen korlátok közé szorított antológia lehetőségei közt — teljességre törekszik; s amire törekszik, lényegében el is érte.

Hogy a Minnesang milyen, és miféle költői értékei vannak, azt a magyar versolvasók már sejtették eddig is, szórványos fordításokból, meg abból a szép könyvből, melyben pár éve a Helikon adta közre Walter von der Vogelweide verseit; és abból a másik, *Énekelj, aranymadár* címűből, melyben Lator László válogatta egybe a német lovagköltők lírájának java anyagát. E középkori anyagban lényegesebb meglepetéssel tehát nem találkozunk, legföljebb egy-egy pompás fordítói teljesítmény szerez újra örömet (elsősorban Rab Zsuzsáé, aki olykor elragadó frissességgel tolmácsolja, és hozza közel hozzánk ezt a régi költészetet, egyszerre éreztetve meg „tudós” és naív voltát), s legföljebb azon lehetne — fölösleges — vitát kezdeni, vajon valóban jogos-e a származásuk szerint német költők *latin* verseinek fölvétele a német költészet antológiájába, az olyanoké, mint a híres *Suscipite flos florem*-é például — aminek ha semmi egyéb nem, hát Szedő Dénes szép fordítása indokolná a jelenlétét; — s nem lehetne-e egyszer egy olyan antológiát csinálni, amely az „igazi”, római-latin költészet utáni latin költészetet ismertetné.

* *Német költők antológiája*. Móra Ferenc könyvkiadó, 1963.

Á német költészetben kevésbé járatosak számára az első meglepetéssel a barokk szolgálat; ez az a terület, amelyből még ez a nálunk igazán bönek számító válogatás is csak ízelítőt ad, az olvasóban pedig fölkelte az érdeklődés mellett az óhaját is: bár egyszer külön gyűjteményt kaphatna a német barokk költészetből (melynek egyik újrafelfedezője Johannes R. Becher volt). S egy másik ilyen óhaja: az oly sokat emlegetett és alapján véve oly rendkívül jelentős expresszionizmus külön antológiája (kitűnő ilyen német antológiák példájára); mert akármilyen lelkiismeretes gondnal tartja is számon ez a gyűjtemény az expresszionizmus költőit külön-külön, abban a sorrendben, ahogy évről-évre következnek: maga a költői mozgalom — és fontossága — így nem domborodik, nem is domborodhat ki eléggé.

Nem is domborodhat: ez már az ilyen egyetemes jellegű antológia természetéből következik. Adja, amit egyáltalán adhat, s többet nem tehet. Gottfried Benn-től például négy verset közöl, hét lapon; hogyan kívánhatna valaki ennél többet ilyen keretek közt, anélkül, hogy a szükségeszerű és természetes arányokat föl ne dülátná? Mégis, adhat-e kellő fogalmat Benn jelentőségéről, s kemény, anti-lirikus, agresszív lírájának minőségéről négy versnyi anyag, mely ráadásul még a lehetőség szerint a benni „skála” hangjaiból is érzékeltetni akar valamit? Vagy egy másik kérdés. Ringelmatzot egyetlen jól megválasztott költemény is be tudja mutatni (*Kuttel Daddeldu tengerész karácsony ünnepe*, Végh György fordításában); ebből mindenki megérezheti, ki és mi Ringelmatz. De ott van közvetlenül előtte Ernst Stadler, az expresszionizmusnak ez az igen jelentős és rokonszenves alakja, az első világháború egyik első áldozata (szinte közvetlenül szemközt a másik ilyen nagy első-áldozattal a franciák oldalán, Péguyvel): hogyan nyerhetnének akár csak halvány fogalmat is Stadler nagyarádású, hömpölygő ritmusú lírájáról egyetlen, tíz soros, zárt formájú költemény alapján? Egyáltalán: van értelme egy költőt egy verssel szerepeltetni, hacsak az a vers nem olyan jelentős és jellemző, hogy egymagában képviseli az egész embert, s egész líráját? Viszont: melyik antológiászerkesztőt vinne rá a szíve és lelkiismerete, hogy fontos értékeket, vagy csak irodalomtörténetileg fontos alakokat mindenestől mellőzzön? Kivált akkor, amikor nyilvánvalóan kevésbé jelentőseket fölvesz, olyan megfontolásból, amit csak javallani lehet: hogy ha egyszer az antológia a magyar olvasónak szól, kerüljön bele, ami a magyar olvasót érdekelheti, ami magyar vonatkozású (és tegyük hozzá: még az is, ami egy-egy korra művelődéstörténetileg erősen és sajátosan jellemző, ízt, „szagot” ad a korról... de hát ebből több már igazán nem fért volna a terjedelmi korlátok közé; örülnünk kell, hogy ennyire is futotta, és ilyen értő, hiteles válogatásban).

Ami a fordításokat illeti: adva volt a „kész anyag”, mint minden antológiánál; a fordítandónak a fordításában Keresztury Dezső igyekezett foglalkoztatni a fiatalabb fordítókat is, lehetőséget adva nekik képességeik bizonyítására. Epp a sokféleség folytán aztán egyik-másik költő hangja kicsit „széttöredezett”, nem lett elég egységes. Az optimális megoldás mindig az, ha egy költőt, legfőképpen két rokon hangú tolmácsol. De itt is közbeszólnak az antológia-szerkesztés kényszerűségei: elsősorban azzal kell dolgozni, ami van. Néhol mégis támadnak elenvetési az olvasónak. Rilke esetében például, ahol szívesen elengednénk a *Párdúc* négy fordításából hármat, s látnánk három másik verset helyettük. A négyféle *Párdúc*-változattal összesen tizenkét Rilke-vers szerepel, kilenc fordító munkájaként! Akármilyen remeklés Rab Zsuzsa *Orfeuszi Eurydiké*, *Hermész*-e, akármilyen gondos és hű Szabó Ede első, Keresztury Dezső nyolcadik *Duinói elégiá*-ja: tizenkét vers kilenc ajkról, kilenc hangon, kilenc tollfogással mégse adhat egységes Rilket. Amellett vajon nem lehetett volna éppen Rilke esetében arra bízni nagyobb anyagot, aki ma a legtöbbet fordít Rilket, valóban rilkei módon, s aki itt egyáltalán nem szerepel mint Rilke-fordító: Nemes Nagy Ágnesra?

Töredezettnek hat egy-egy költő, s ennek a szerkesztőnél senki nem volt inkább tudatában: előszava tanúsítja. Tegyük hozzá még valamit. A magyar fordítók, főként Szabó Lőrinc, meg az „objektív” (más, bár nem szerencsés szóhasználat szerint „realista”) fordítás-igény érvényesülése óta sok területet jól „kiírtak”, sokféle hang szól már lehető leghívebben, leghasonlóbban ma-

gyarul. A német hang, miért, miért nem, még nem szól elég jól, és bizonyos német hangok meg egyáltalán: rosszul szólnak. Sok minden van itt még, amit, úgy látszik, ki kell írni; sok minden, amire még meg kell lenni a megfelelő magyar hangot. Keresztury Dezső antológiája amellett, hogy gazdag anyagú, jól szerkesztett, úttörő munka (a maga egykori úttörő munkájának nagyobb arányú megismétlése), ilyen téren is fölmérésnek tekinthető.

*

Végül néhány szót egy mesekönyvről. Költő könyve: Végh Györgyé;* Pacsaji, a csalafinta róka történetét mondja el, kártevéseit az Erdőországban, ahol a barátság törvényei uralkodnak, a Nyugalmazott Elefánt bölcs és jóindulatú kormányzása alatt. Pacsaji naív és furfangos csinytevéseit Végh György sok ötletességgel, kedves írói *trouvaille*-jokkal meséli el; kitalált világához kitalált valami eredeti, félig-írott, félig-beszélt stílust, közvetlen, irónikus és mulatságos előadásmódot; s közben szerét ejti annak is, hogy jó magyarságra tanítson, mégpedig játszva, tréfás színonima-gyűjtéssel, vagy szereplőinek, esetleg önmagának rendreutasításával. Valószínű, hogy azok a kis olvasók, akik jót mulattak Pacsaji kiütésén, s előzőleg az erdő lakóinak sok-sok ügyetlenségén, türelmetlenül várják, hogy a történet további bonyodalmaival is megismerkedjenek, és mielőbb olvashassák a tudós és oktondi Bagoly Tivadar Tihámér további tudósításait, vagy még tudósabb apjának kétségkívül lebilincselő emlékiratait. (*Rónay György*)

SZÍNHÁZI KRÓNIKA. Németh László: „Villámfénynél című drámáját a Katona József Színház újította fel. „Társadalmi dráma” — így mondja a színlap. Valójában a „társasági” jelző talán pontosabb lenne. Mert bár a cselekmény mögött ott kísértének a második világháborút megelőző évek Magyarországnak társadalmi feszültségei, a konfliktusban csak mellékes szerepet játszanak. A probléma ugyanígy bármilyen más társadalmi környezetben fölvetődhetnék, a lényeges csak az, hogy polgári szereplők legyenek. Ez a fajta házassági probléma felvetés ugyanis sajátos módon a polgári irodalom jellegzetessége. Illetve talán nem is a polgári irodalom elsősorban, hanem azé a polgári életformáé, amelyből ez az irodalom kinőtt.

A „Villámfénynél” főhősének, dr. Nagy Imrének házassága és ezzel együtt egész élete válságba jutott. Tizenkét évi házasság után ugyanis fel kellett ismernie, hogy elhibázott lépés volt, amikor feleségével a közös úton elindultak. Az asszony nem tudta követni az ő szellemi fejlődését, s így szakadék támadt kettőjük házasságáról vallott koncepciója között. Az asszony végig kitartott eredeti törekvése mellett, melynek célja a békés családi élet és az egyre gyorsuló jólét. A körorvosban viszont felébredt a szociális lelkiismeret és hivatásának tudata. A jövőben már mindent ennek akar alárendelni, a vagyoni föltálozása árán is.

Az ilyen fajta összeütközés egy évszázaddal ezelőttig, szinte elképzelhetetlen volt. Mikor (körülbélül éppen száz évvel ezelőtt) Ibsen megírta a „Nórát”-t, a darab még óriási felháborodást keltett. Itt persze súlyosbító körülmény volt, hogy a „Nóra” bizonyos értelemben a fordítottja a „Villámfénynél”-nek, mert ott az asszony lázad fel saját egyéniségének védelmében az anyagias és az ő emberi problémáit figyelembe nem vevő férjjeel szemben. Tehát kétszeres szakítást jelentett a házasságról vallott és addig általánosan elfogadott felfogással. A házassági válság azóta nemcsak polgárjogot nyert, de nagyon népszerű is lett az irodalomban. Az életet követte és mintázta e téren. Amikor ugyanis a szekularizálódott társadalom, a polgári törvényhozás kereteibe utalt, felbontható együttélési szerződéssé tette a házasságot, kiemelve abból a lényegében vallási szférából, amelyben addig a választ egyébként megengedő protestáns országokban is volt, szükségképpen az említett válságok csíráit is elültette. A házasfeleknek a helyzetükre vonatkozó reflexiója változott meg alapvetően. És bár az egyház az isteni törvény alapján változatlanul kitartott és kitart a felbonthatatlan, szentségi házasság eszménye mellett, azt nem

* Pacsaji csalafinta kalandjai. Móra Ferenc könyvkiadó, 1964.

tudta megakadályozni, hogy ez az újfajta reflexió a hívek körében (vagy legalább is a híveknek abban a rétegében, amely a polgári életformát tette magáévá) általánossá ne váljék. Azelőtt a házasságban nemcsak a munkamegosztás volt pontosan körülírt, de általános volt a házasságnak az a hierarchikus szemlélete is, amely természetesen tartotta az asszony engedelmisségét és a családi közösségért minden felelősséget a férfi vállára hárított. A polgári társadalomban (a „polgárin” itt mindig életformát és nem osztályt értve) ez is alapvetően megváltozott.

Mivel vádolja Nagy Imre doktor a feleségét? Hogy az asszony a családi összeköttetések segítségével neki szerzett körorvosi állás és a hozományba kapott (s azóta megkészszerezett) földbirtok révén voltaképpen lebeklyázta őt, lenyeste szárnyait. S most, tizenkét év után odáig jutott a helyzet, hogy választatnia kell házassága (és családapai tisztje, hiszen két lánya van) és élet-ésmérménye között, mert a kettő összeegyeztethetetlen ellentétbe került egymással. Bármiről beszélnek, nem párbeszéd folyik többé közöttük. Egymás mellett mennek el mondataik. Németh László hibátlanul érzékelteti ezt a tökéletesen kiútatlan (vagy legalább is annak érzett) helyzetet. Ellenáll a banalitás kísértésének is. Sata, a főjegyző luzerni intézetből visszatérő, hamvas bájú lánya, akit megejt az orvos reménytelen magányossága és hajlandó lenne segítő kezet nyújtani feléje, nem válik ama bizonyos harmadikká a játékban, hogy közönséges szerelmi háromszög történeté egyszerűsítse. Neki csak a katalizátor szerepe jut, hogy a körörvos helyzete (legalább is a saját megítélése szerint) még világosabbá váljék. Nagy doktor végetnemérő tirádákban bizonygatja, hol és mi módon hibázta el az indulást és hogy milyennek kellene lennie a szerinte eszményi asszonynak, feleségnek. Az ifjúság nevében eligazításért hozzá fordul butuska diákmozgalmi ifjúnak is csak annyit tud mondani, hogy legyen igényes a párválasztásban.

Németh László harminc évvel ezelőtt írta ezt a darabot. Ma már bizonyára ő is némi bonhomióval nézi azt a tüzes lelkesedést, amellyel akkor orvos hősének igaza mellé állt. És talán osztozik velünk abban az érzésben, ami azt diktálná, hogy felrohanjunk a színpadra és megállítsuk egy pillanatra Nagy doktor szóáradatát: lassabban a testtel doktor úr! Az lehet, hogy a feleségének világszemlélete, életésmérménye, nemcsak ön felől nézve, hanem objektíve is sekélyes. De nem gondolja, hogy ebben ön is hibás egy kissé? Hiszen ön hangoztatja legtöbbet, hogy a házasság közös vállalkozás.

És ez az a pont, ahol vissza kell térnünk a bevezetőben mondottakhoz. A házassághoz fűződő új reflexióhoz. Az kétségtelennek látszik, hogy a házasság az új helyzetben elveszítette azt a támasztékot, amit a társadalom régebben struktúrájából eredően nyújtott neki. A tapasztalat szerint még azokban a katolikus országokban is, amelyek nem ismerik el a pusztán polgári házasság érvényét. És nem is valószínű, hogy a régi állapotot bárhol is vissza lehessen állítani. A társadalmi szerkezet és közfelfogás nyújtotta segítség helyébe a személyes felelősségnek kell lépnie. A felismerésnek, hogy minden házasság, már az első pillanattól kezdve kompromisszum. Az olyan egocentrikus szemléletre, ami Németh László hőseit tölti el, és aminek lényege az, hogy a másik csak olyan lehet, amilyennek én szeretném, és nem olyan, amilyen valójában, nem lehet igazi közösséget felépíteni.

A Katona József Színház előadása nagyjából és egészében méltóan szolgálja a nemesveretűen írói szöveget. Kállai Ferenc teljes átéléssel jeleníti meg a nemes szándékú, de mindent és mindenkit végzetesen énközpontúan szemlélő orvos alakját. Méltó párja Bakos főjegyző szerepében Raksányi Gelért. A későbbi „Iszony” Bodolai Ferkójának alakja kísért már ebben a figurában. Bara Margit az orvos feleségének szerepében sajnos jóval alatta marad az előadás általános színvonalának. Már sokkal jobb Olty Magda a jegyzőfeleség szerepében, bár Margitja kissé túl városiasra sikerült és adós maradt a sajátos falusi izekkel. A megszokottan kitűnő Töröcsik Mari lebegő finomságú Satája. Sztankay István találó portrét rajzol a tényérsupkás mozgalmi átákról. Egészben véve jóleső találkozás volt, igazi irodalommal.

(Doromby Károly)

KÉPZŐMŰVÉSZET. *Lyka Károly*, a nagy magyar művészeti író a közel-múltban volt 95 éves; a budai otthonában ma is munkálkodó kiváló tudós egyik tanulmánykötetét — „*Kis könyv a művészetről*” — ebből az alkalomból ötödik kiadásban jelentette meg a Képzőművészeti Alap kiadója.

Az 1869-ben született Lyka festőnek indult, de csakhamar művészeti kritikus és műtörténész lett. Megjelent pár tucat önálló munkája és párszáz cikke, értekezése a művészettörténet különböző korszakairól és alkotóiról, s maga is tevékeny harcosa volt annak a küzdelemnek, amely az impresszionista és nagybányai festészet elismertetéséért folyt a század elején. „Az új piktorok mellé az új kritikuskok is felsorakoztak, elsősorban Lyka Károly, Bródy Sándor, Ignóty, Rózsa Miklós, akik fenntartás nélkül hangoztatták az újítók jelentőségét s iparkodtak megkönnyíteni fejlődésük lendületét”, — írta Kassák Lajos 1947-ben. Elsősorban Lyka érdeme a budapesti képzőművészeti főiskola reformja is, — itt azután évtizedeken keresztül tartotta híres esztétikai és műelemzési óráit.

Írásait a stílus világossága és könnyedsége, az előadásmód szerénysége s kivételes erudíció jellemzi. Igazában a „fauve”-izmussal, kubizmussal s a század elején megszületett többi nagyjelentőségű modern irányzattal már nem tudott megbarátkozni, amint ez a most kiadott kötet „Újabb festészeti irányok” és „Kubista álmok” című fejezeteiből is kitűnik. De — bár szívéhez legközelebb a „plein-air” festészet állott — éles ítéletű, tárgyilagos műkritikusként felismerte jópár olyan művész értékeit is (például Barcsay Jenőét), akiknek szemlélete messzire eltávolodott a levegő és a napfény színjátékainak ábrázolásától.

Példaszerű Lyka munkássága abban a tekintetben is, hogy teljesen távol áll tőle az apodiktikus vagy ingerült hang és az ellenfél jóhiszeműségének kétségbevonása; sosem ütött írásaiban „övnél alul”, sosem követelte magának a döntőbíró szerepét korunk művészeti iskoláinak versengésében, az ő állásfoglalásai — egy-két idős, különben tiszteletreméltó munkásságú szobrászunkkal és festőnkkel ellentétben — mindig híjjával voltak a vaskalapos türelmetlenségnek. Lykának megvannak a maga szilárd (nemegyszer talán kicsit öreguras) véleményei, de azokat nem kívánja tekintélye súlyával ráerősztokolni olvasójára, nem kíván a jövő útjába sorompókat állítani. Milyen nobilisan írja: „Helyesen cselekszik a tárlatlátogató, ha némi óvatossággal formálja meg ítéletét oly munkákról, amelyek nem illeszkednek rögtön az eddig megszerzett művészeti fogalmai körébe”. Az ő művészi ideáljai Szinyei-Merse, Ferenczy Károly, Mednyánszky voltak, de nem mondja, hogy az impresszionizmus-utáni művészet nélküli a szépséget, ehelyett így fogalmaz: „E képek egészen más szépségérzést keltenek a szemlélőben, mint amilyen eddig az emberekben kialakult.”

Írásainak jellegzetes vonása a csendes humor, az ízes-derűs mikszáthi mosoly, a finom ironia. A milleniumi idők történeti festészetéről szólva két mondattal — szinte a sorok között — fejezi ki véleményét e festők konjunkturalis, nem belső szükségszerűségből fakadt munkásságáról: „Egy művész, aki korábban alföldi parasztokat festegetett, most Zrínyi Ilonával földadatja Munkács várát. Egy másik is vár-föladást festett, Nógrád várát, odáig azonban olyan képeket, mint a „Melyik itt a Lizy kisasszony?” vagy a „Hol a flóres?” címűek.” Kommentárt nem fűz a közölt adatokhoz, nem is szükséges, — az olvasó e pár sor után pontosan tudja már, hová tegye, mire becsülje az effajta „művészetet”... — A Mentor-galéria az avantgardizmus fóruma volt a 20-as évek Budapestjén. E művészi törekvések — mint már fentebb említettük — Lykától nagyrészt idegenek maradtak; ennek megfelelően így jellemzi a Mentor kiállításait: „De csak szobatiszta, minden realizmustól purgált egyéniségek nyertek bebocsátást, akiket nem fertőzött meg a valóság.”

Öröm olvasni Lyka legapróbb írásait is. T. S. Eliot írja „The Function of Criticism” című művében: „A kritikus tevékenysége akkor a legmagasztosabb és leghatékonyabb, amikor valamiképp egyesül, együtt él a művész munkájával, alkotásával.” Ilyen típusú kritikus Lyka is. Könyveiből, tanulmányai-ból nemzedékek okultak; akik ma Magyarországon művészettörténettel foglalkoznak vagy érdeklődnek a képzőművészetek iránt, egytől egyik adócai és

lekötelezettjei neki. S adatgazdag, alapos, megbízható munkáit — minden bizonnyal — az utánunk jövő generációk is gyakran fogják lapozgatni.

(Kár, hogy a 34. számú kép alkotójának: Modigliani-nak hibásan szerepel a keresztnéve. A hiba a 130. oldalon megismétlődik.)

*

*Amadeo Modigliani*ről, a XX. század elejének nagy olasz festőjéről (1884—1920), az École de Paris fiatalon meghalt mesteréről írt könyvet *André Salmon*, Apollinaire, Max Jacob, a festő Derain, Blaise Cendrars baráti körének egykori tagja. A könyv nem túlságosan mély (úgy látszik, a hírneves emberekről szóló életrajzi regények szerzői ritkán tudnak ellenállni a szentimentalizmus kísértésének), mégis szívesen olvastuk, mert Salmon — a kortárs — színes és nagyjából hiteles képet ad az európai irodalomnak és művészetnek azokról az éveiről, amelyekben Picasso, Cocteau, Vlamincq, Pierre Mac Orlan, Gino Severini, Kisling s más jelentős alkotók munkássága kiteljesedett.

Egyesek talán helyteleníteni fogják, hogy Salmon sok „pletykával” tűzdelté tele könyvét. Ezt mi nem vetjük szemére a szerzőnek, hiszen — mint Tersánszky írja egyik munkájában — „a lenézett pletyka megnemesedett alakjában voltaképp a dolgok minőségéről regélő, a lelkeket, jellemeket számba vevő és fölöttük ítékező irodalom”. A sok kis személyi történet tehát nem lenne ártalmára a könyvnek (hogyan meg tudják világítani ezek egy-egy korszak társadalmát, mentalitását, jellegzetes figuráit, — gondoljunk csak az emlékiratok mestereire: Peypys Sámuelre vagy Saint-Simonra), Salmon könyve esetében a baj inkább az, hogy az elmesélt apró históriák egyrésze eléggé érdektelen. A „Modigliani szenvedélyes élete” című munkát ennek ellenére sem tudjuk „rossz könyv”-nek, „receptre készült giccs”-nek nevezni, mint ezt *Bor Ambrus* tette az *Élet és Irodalom* 1964. december 19-i számában megjelent ismertetésében, számonkérve még azt is Salmontól, hogy elmulasztotta könyvében a Modigliani-festményeket behatóbban elemezni. A könyv — a mi véleményünk szerint — távolról sem remekmű, de becses *forrásmű*, tele olyan ízekkel és adalékokkal, amelyek közelebb hozzák a mai olvasóhoz a 10-es évek kavargó és vajúdo szellemi életét. Salmon elment a még élő kortársakhoz (Severini, Foujita stb.) s megszólaltatta őket. Ha könyvének semmi egyéb érdeme nem lenne, márcsak e közbeiktatott baráti visszaemlékezések miatt is érdemes volt megírni és kiadni. Milyen boldogok lennénk, ha Grünwaldról, Giorgioneról vagy Hercules Seghers-ről fennmaradtak volna egykorú feljegyzések, — ha minden művésznek lettek volna Boswelljei, Eckermannjai, *André Salmon*-jai... A könyvben valóban kevés a műelemzés; munkája jellegénél fogva azonban erre nem is törekedett Salmon. Aki a képek műtörténeti vagy esztétikai méltatására kíváncsi, annak rendelkezésére állanak Maurice Raynal, Gottthard Jedlicka, Claude Roy, Pierre Descargues és mások Modigliani-monográfiái.

Babits írta Adyról: „Átvonulása közöttünk olyan volt, mint az igazi császáré, ki aranyakat szór a nép közé minden lépésénél.” Babits e szavai Modiglianira is ráillenek: a sokat betegeskedő és nyomorgó művész élete utolsó éveiben — mikor rátalált önmagára — festményeinek, szobrainak és rajzainak aranyával ajándékozta meg embertársait. Csendéletet egyet sem festett, tájképet is csak kettőt, összes többi képe portré és leány-akt; rendkívüli mértékben érdekelte a női szépség és az emberi jellem; nagyszerű arképeit ismerjük Brancusi és Lipchitz szobrászokról, Diego Rivera és Chaim Soutine festőkről, Picassóról, Max Jacob és Cocteau költőkről. Vallásos tárgyú műveket nem festett, de alkotásaiban jelen van a szeretet, a megrendültség és a részvét szelleme, s ez ad bizonyos „vallásos hangulatot” képeinek, mint ezt Salmon is meglátja. Keveset olvasott, de Dante „Isteni Színhjáték”-át alaposan ismerte, és sok részletét kívülről tudta.

Salmon könyvét szép illusztrációkkal, jó papíron, de nehézkes, gyenge fordításban adta ki a Képzőművészeti Alap kiadóvállalata. A 155. oldalon az első bekezdésben négyyszer is szerepel Emmanuél „*Gondoin*” festőművész neve. Azonban ezt a korán elhalt, nagytehetségű művészt — Octave Mirbeau-ról, az íróról és Georges Clémenceau-ról, a politikusról és publicistáról készí-

tett kiváló portrék mesterét — *Gondouin*-nak hívták. Az elfranciásodott öreg japán festő a fordításban következetesen „Fujita”-ként szerepel, pedig fonetikusán vagy Fuzsita, vagy inkább: francia írásmóddal *Foujita*.

*

Scheiber-émlékkiállítás. „Nagy árnyakról bizalmasan” című memoár-kötetének második, bővített kiadásában Tersánszky J. Jenő azt írja *Scheiber Hugóról* (1873—1950), hogy a két világháború közötti idők ismert művésze „festőink egyik legnagyobbja” volt. Prominens frónk „ajánló sorai” után — megnézve a Nemzeti Galéria *Scheiber-émlékkiállítását* — csalódás ért bennünket. Ötletesség, ügyes kéz, a modern művészet külsőségeinek csillogó átvétele jellemzi az ott látható munkákat, de mélyebb és valódiabb értékeket csupán kevésben tudunk felfedezni. Pseudo-modernség, *modernizmus* volt az, amit *Scheiber* kialakított az ellesett, mélyebb meggyőződés nélkül elsajátított kubista, konstruktivista, futurista, expresszionista formajegyekből. Munkái között a legtöbb figyelmet érdemlik író-portréi (Babits, Török Sophie, Kassák, Komor András); ezek nagyobb koncentrációval készültek, mint félóra alatt „lekent” egyéb művei. Kevés lett volna *Scheiber* tehetsége? Nem hinnénk. Életművének másodlagosságára Németh László szavai adják meg a magyarázatot: „A tehetségnek csak egyik fele a talentum, — a másik fele a talentumokkal való sáfárkodás”. A tehetségnek ez a „másik fele” hiányzott *Scheiberből*... (*Dévényi Iván*)

*

Hornyánszky Gyula kiállítása. Másodszor került megrendezésre egy év leforgása után szerény keretek között *Hornyánszky Gyula* kiállítása. Fokozódó elmélyültségről, magára találásról tanúskodtak olajfestményein a szögletes-kemény arcok, magányos háztetők. Tollrajzain kezdeti szikár, görcsös, vágott fatörzseit, torzóit egyre szétágazóbb, sokrétűbb, anyagtalambb képződmények váltották fel, s alakzatainak zárt, sajátos, teljessé vált világa szerves fejlődéséről tanúskodik.

Hornyánszky nem elemez: képeit magyarázó részletek nélkül helyezi a szemlélő elé. Egy háztető, beékelve a többi közé, sallangmentes, egyszerű falusi templomtorony, vagy egy eldőlt fatörzs, egyedül álló szék — a geometriai konstrukció hangsúlyozottan, de szervesen épül be formáiba. Ami jellegzetessé teszi, az tárgyára való koncentrációja. A hozzátartozó apróságok, kisebb jelentőségű elemek félrelökődnek, hogy a festő által látott kép egészen letisztulva, csak azokkal a jegyekkel lásson napvilágot, melyek *Hornyánszky* életérzésének fő vonalait alkotják. Mert képeim nem az élet egészét látattja, nem az egyetemet kísérel megragadni. Megelégszik a perifériálissal, hogy ezt a látásmódját saját érzéseinek egyre őszintébbé válása során leplezetlenül, mint aki nem tehet mást, kifejezésre juttathassa.

A világban nem olyan nyersanyagot lát, amit hosszan kellene analizálnia; az elétáruuló részletet, jelet, jelképet ragadja meg. Nem menekül, neki nincs Aix-en-Provence-a. Balatonja. Megszenvedte a világot, amelyben él. Szomorú, háromlábú széke, fekete varja, brutális pumája, kendőzetlen arcképei, csúcsos fedelű, a mesék világára emlékeztetői, göcsörtös, emberi testeket idéző fatörzsei már aligha az elidegenedést, vagy a diffúz félelmet jelentik. Egy olyan generáció hírnöke ő, mely már ezen is túl van, nem deformálódik, mert állapota a természetes azonosulásé. Az elesettben, a kilátástalanban, a szenvtelenben megkeresi az emberi és fizikai állandókat: ezért tűnnek képei néha egy-egy részlet ábrázolásának. De mögöttük olyan festőt találunk, aki fenntartás nélkül azonosul azokkal, akiknek arcképét megörökítette.

Az eltelt néhány évszázadban megváltozott az emberi világ külső arculata. Művészeti forradalmak keresték az egyén számára elfogadható magatartást. *Hornyánszky* azok közé tartozik, akik számára ez a világ és kérdései nem újak. Beleszületett, s a kísérletezések kereste megoldások közül azok, melyek alkatával összeesnek, már ösztöneiben vannak. Semmivel sem okosabb másoknál, csak neki a változás már állandóság, s az állandókról sem hisz egyebet, mint hogy éppen soron vannak. Így aztán festményei, sokszor könyörtelenül nyílt ábrázolásmódjuk ellenére sem lehangelőak, s mentesülnek a sallangok-

tól. Azok a fikciók, előítéletek, melyekkel a századforduló táján birkóztak, neki már nem újak, eleve leszámolt velük. Eleve felvértezett született már s ez megvédi attól, hogy törődjön velük. A népiességgel ugyanúgy, mint a hazai avantgarde nehéz gyökérverésével. Csak magával harcol, hogy a látvány által felidézett állapotát megfogalmazhassa, s ezt a két évszázad távlatában átalakult világ nyelvén teszi. (Ungváry Rudolf)

ZENEI JEGYZETEK. (Lamberto Gardelli hangversenye az Allami Hangversenyzenekarral.) Gardelli hangversenyeit mindig a zene ünnepeiként tartjuk számon. Sajnos, az operaszínpadon sokkal gyakrabban csodálhatjuk meg rendkívül szuggesztív, egyéni karmesteri művészetét, mint a hangversenyteremben. Egy-egy koncertje után hosszú ideig dül a vita, vajon helyesen választotta-e ki műsorszámait, nem kellene-e gyakrabban az olasz és francia romantika kiemelkedő alkotásait megszólaltatnia. Gardelli ugyanis, noha izzig-vérig romantikus alkat, szívesebben vezényli a bécsi klasszikus mesterek műveit. Ezekről mindig tud valami — gyakran meghökkentően újat mondani, értelmezése pedig gyakran felülmúlja a hagyományost, szebb, kifejezőbb annál. Mostani hangversenyén is kivált Haydn és Beethoven egy-egy szimfóniájának tolmácsolásával aratott nagy sikert.

Haydn utolsó londoni útjáról szánalmasan kevés dokumentumunk maradt. A D-dúr, úgynevezett „London” szimfónia első előadásáról szerencsére részletesen szól a zeneszerző, naplójában. „1795. május 4-én jutalomkoncertem volt a Haymarket színházban — írja. — A terem tele volt válogatott, előkelő közönnyel.” A Haydnra kíváncsi angol előkelőségek előtt szólt meg — egyéb művek társaságában a London-szimfónia. (A reális érzékű mester egyébként a művek fogadtatásáról ennyit jegyzett naplójába: „Ezen az egyetlen estén négyezer forintot kerestem. Ilyesmire csak Angliában lehetséges!”) A London-szimfónia önmagában nem túl lényeges, annál jelentősebbek a londoni szimfóniák együttesen. Lezárják Mozart forradalmát és előkészítik Beethoven és a romantika felé vezető utat. A teljes és régebbi szimfónia-fogalom újra-értékelése kezdődik ezekben a művekben. A London szimfónia túlaradó lírájú lassú tétele már a romantikus szimfónia első lélegzetvétele. A klasszikus szimfónia búcsújának első pillanata ez, az új század méhében pedig már ott forr Beethoven II. és IV. szimfóniája, amelyekben Haydn formateremtő művészete és a kezdődő romantika találkozik. (Gardelli tökéletesen érezte ezt a búcsúzó és újra kezdő hangulatot. Talán a záró tételt kicsit feszezebbre fogta a megszokottnál, de így is érdekes hatást keltett.)

Tízegyházy évvel Haydn szimfóniájának londoni bemutatója után került sor Lobkowitz herceg bécsi palotájában Beethoven IV. szimfóniájának első előadására. A művet Oppersdorf Ferenc, zenekedvelő gróf rendelte Beethovenról és bemutatója után ötszáz forintot fizetett érte. A szimfónia látszólag nem egyéb, mint megkésett hódolat Haydn emlékezetének, lényegében azonban már a romantika első lélegzetvétele. Szépen ír erről Szabolcsi Bence: „Mennyire szakadékos, nyugtalan és nyugtalanító világ ez, kiismerhetetlen még a derűjében is!... Beethoven úgy köröz itt a maga bontakozó, új céljai felett, mint a nagy ragadozómadár, amely már kiszemelte, hol kell lecsapnia”.

A szimfónia romantikusan kiélezett kontrasztjai vezethették Arnold Scheringet, amikor Schiller verseiből magyarázta költői tartalmát. Kétségkívül érdekes kísérlet volt ez, hiszen elsősorban a romantika felé módosította a szimfónia karakterét. (S ezzel igazolni látszott E. T. A. Hoffmann Beethoven értelmezését.) A romantika legnagyobb zeneszerzőinek egyébként érdekes megjegyzéseit tartja számon a zenetörténet a IV. szimfóniával kapcsolatban. Weber ugyan nem szerette, Berlioz azonban igen, s értékes útmutatásokkal színezte az első tétel képét. (Zárójelben jegyzem csak meg, hogy a IV. szimfónia első tételének egyik motívuma a C-dúr mise Glóriájában ismétlődik.)

Beethoven műve — amint látjuk nem is egy helyen érintkezik a romantikával. A szimfónia utóélete is sokhelyütt a német romantikához kapcsolódik. Schumann ugyanis mintának tekintette Beethoven IV. szimfóniáját s a maga B-dúr szimfóniájában nem is egy helyen került hatása alá. Mendelssohn lip-

csői bemutatkozásakor vezényelte a IV. szimfóniát. Bartha Dénes Beethoven kilenc szimfóniájáról írott könyvében idézi ennek a hangversenynek egyik méltatását. „A IV. szimfónia, melyben a részletek óriási gazdagsága teljes fényében képes megcsillantani a karmester művészetét, mindig alkalmat adott arra, hogy Mendelssohn, mint karmester, legnagyobb sikereit arassa vele. Lipcsében még sohasem hallották a szimfóniát ilyen tökéletes előadásban. A bevezetés, az Adagio és a Finale teljesen új, remek műalkotásoknak tündek; egész sor elragadó részletet fedeztünk fel bennük, melyekről korábban senki sem vett tudomást.” — Ezzel a jellemzéssel méltathatjuk Gardelli produkcióját is. (Kár, hogy a Richard Strauss műben sem ő, sem a zenekar nem halt a lehetséges szépségek legmélyére.)

(Zenei könyvekről.) A XX. század zenei életének egyik legjelentősebb zenei csoportosulása a francia „hatok”, akik nem iskolát alapítottak, csupán célkitűzéseik közös volta sodorta őket együvé. A kis csoportot kezdetben csak baráti kötelek fűzték össze, lassanként azonban a modern zene területén is sikerült néhány kérdésben közel kerülniök egymáshoz. Honegger a legnagyobb művész és a legnépszerűbb is köztük, a legérdekesebb egyéniség azonban kétségkívül Darius Milhaud, akinek önéletrajzi visszaemlékezéseit *Eletem partitúrája* címmel jelentette meg a Zeneműkiadó Justus Pál fordításában.

Maga a cím nem sok jót ígért. A csodagyerekből lett zeneszerzők szirupos életrajza szokott ilyen címetek viselni. Szerencsére Milhaud önéletrajza messze esik az ilyesfajta népszerűsítésektől. Sőt, inkább a hagyományokkal való makacs szembeszegülése imponál az olvasónak. Hiszen már fiatal korában sem oozozott a kor Wagner rajongásában, sőt vezérmotívumait dagályos csörömpölésnek érezte és zenei útikalauznak csúfolta. Talán ekkor döbbent rá először a fiatal Milhaud, hogy a hagyományoknak nem hinni kell, hanem inkább éber, éles ítéllettel meg kell szűrni őket. Mert csak így teremthet magának új formanyelvet az új idők új muzsikusa.

A század zenei forradalma szinte minden országban az irodalomból merítette első ösztönzéseit. (Érdemes ilyen szempontból utalni Szabolcsi Miklós kitűnő tanulmányára, amelyben megkísérelte egybevetni Bartók zenei forradalmát József Attila és Derkovits Gyula eredményeivel.) Milhaud és a „hatok” többi tagja is sokat tanult, sokat köszönhetett a kor irodalmi forradalmának, elsősorban Claudelnek, Cocteau-nak (aki *A kakas és Arlekin* című esztétikai alapvetésében hadat üzent minden zenei nagyképűségnek) és Gidenek, aki a zenei alkotásokban is mindig a szöveg klasszikus tisztaságát értékelte. Milhaud könyvében azonban másokról is szó esik: például Francis Jammesről, az éteri tisztaságú költőről, aki az életben és az irodalomban is megtalálta és kifejezte a csodákat.

Milhaud önéletrajásának legszebb, irodalmi szempontból is kiemelkedő része utazásainak megörökítése. Szinte a festő ecsetjének bőségével idézi fel az ismeretlen tájak exotikumát és szépségeit. S közben mindenütt meg-megcsendülnek e tájak népi zenei motívumai, melyeket Milhaud később a saját zenéjébe emel át és formál klasszikussá, örök értékűvé. (Érdekes fejezetek könyvének a fiatal Szovjetunióról szóló rész. Színes, objektív beszámoló ad a kulturális forradalom első időszakáról.)

Milhaud a fasizmus elől Amerikába emigrált. Könyvének mégsem a hontalanság és a keserűség a végső tanulsága, hanem a világ békés megújulásának eleven erővel ható hite. És ez adja műve értékét és rangját. (Rónay László)

FILMEK VILÁGÁBÓL. Az igazságnak mindig az teszi a legjobb szolgálatot, aki igazat mond... Előljárónak és summázásként egyaránt meg lehet ezt állapítani Jancsó Miklós új filmjéről, az „Így jöttem”-ről.

1945 tavaszán vagyunk. Menekülők kis csoportja kísérel kibúvót találni a „zöldsapkások” gyűrűjéből. Orosz szavakat tanulnak egy öreg katonától, a velük levő lány férfiruhát ölt: a helyzet a teljes bizonytalanságot tükrözi. Velük van egy pannonthalmi gimnazistafiú is, aki szemlátomást csupán a lány miatt csatlakozott a csoporthoz. Mikor azonban észreveszi, hogy a lány más-

hoz tartozik, elvállik tőlük. Egy darabig magában csatangol, ám hamarosan pár marcona alak állja útját, oroszul állítják meg, ruháját, értéktárgyait követelik. Lódobogás hallik, kozákok jönnek. A támadók fejveszetten menekülnek, kislül, hogy a hadseregből megszökött útonállók. A rablókat a kozákok helyben kivégzik, a gimnázista személyazonossága tisztázódik, ennek ellenére hadifogságba kerül.

Nem sokáig marad a táborban, ám addig is van mit tapasztalnia. Főleg honfitársai részéről. Egy oroszul tudó, fiatal magyar őrmester parancsolgat a foglyoknak. Egyik társuk mindenáron szökni akar — előbb fürdőzés közben s akkor a vízalatti szögesdrót, majd vízfordáskor, akkor pedig az őrmester akadályozza meg. Vízfordásból visszatérőben nem egyezik a létszám: egyik fogoly — szintén szökési szándékkal — a kimenetelkor észrevétlenül hozzájuk csatlakozott. A kapuőr most a „felesleges embert” — a gimnázistát véli annak — szélnek ereszti.

A fiú szabad tehát, ám holmija a táborban maradt. Egy elhagyott állásban húzza meg magát és az ott talált pokrócba s német katonaköpenybe burkolózva elalszik. Oroszok ébresztik és mivel németnek vélik, ismét fogságba esik. Kiléte, ha nehezebben is, újra tisztázódik. Egy fiatal tiszt megszánja, így kerül egy Pannonhalma-környéki romos tanyaházba, hogy ott egy vele csaknem azonos korú orosz katonának segítsen a marhacsordát őrizni. „Rabtartója”, Kolja, tejjel és sajttal kínálja, a magyar fiú mohón eszik, éhes. Bizalmatlanul méregetik egymást, egyik sem ért a másik nyelvén. A gimnázista csakhamar elűnja a dolgot, közel van Pannonhalma, szökni próbál. Kolja kétségbeesetten kiabál utána s látván, hogy nem áll meg, géppisztolyából egy sorozatot lő elébe. A fiú nem mer moccanni, megadja magát sorsának. Kolja odarohan hozzá, hevesen magyarul, egy figyelmeztető táblára mutatag, ám csak miután az orosz újabb sorozattal felrobbant pár aknát, érti meg a fiú rabtartója viselkedését. A terep alá van aknázva, Kolja az életét mentette meg.

Ez a kis, közbjáték közelebb hozza egymáshoz a két fiatait. Bizalmatlanságuk ugyan még nehezen oldódik, ám a kényszerű együttlét, egymás megismerése előbb bajtársi viszonyt alakít ki, ami csakhamar igaz barátsággá mélyül. Hozzájárul ehhez az is, hogy a gimnázista közben néhány orosz szót is megtanul, s így már lassanként beszélgetni is tudnak. Egy közeli víztárolóból hordanak vizet s a magyar fiú egyik útján messzebbre is elmerészkedik és közben rábukkan egy elhagyatott, romos kastélyra. Kis kupacnyi krumplitt lel az árkádok alatt, teleszedi a vödret s épp indulni készül, amikor különös csoport közeledik: sovány, sokat szenvedett arcok, csfkos fegyencruhákat viselő, imbolygó alakok. A náci koncentrációs táborok agyonkínzott rabjai vannak hazatérőben. Felfedezik a gimnázistát s német köpenye miatt szökött SS-nek nézik. Agyukat előnti a gyűlölet, körülfogják a fiút s vadul ütlegelni kezdik. Szorult helyzetéből Kolja menti ki. Mikor pedig a KZ.-rabok vádaskodni kezdenek, jól le is gorombítja őket, amiért ennyien támadtak egyetlen emberre. A gimnázista kiléte ismét kiderül s az egyik férfi fel is ajánlja, szökjön velük, ám ő elhárítja a segítséget, nehogy orosz barátja miatta bajba kerüljön.

Kolja nemes viselkedése s a gimnázista bajtársiassága végképp áthidalja a kettejük közötti szakadékot. Együtt játszanak, békákra lövöldöznek, fürdőző lányokat riogatnak. Egy napon tehenek lépnek aknára s a két bajtárs az elpusztult állatok húsából ugyancsak belakmározik. Koljára nézve, aki a háborúban haslövést kapott s emiatt szigorú diétán kellett élnie, végzetes lesz ez a lakoma. Fájdalmak gyöttrik, rosszullétei egyre szaporodnak. A gimnázista hasztalan kér segítséget, a tejért jövő oroszok rá se hederítenek. Végso kétségbeesésében felölti Kolja egyenruháját, magához veszi fegyverét s kiáll az országufra. Menekültek szivárognak vissza nyugatról, a fiú közülük szerez — géppisztollyal kényszerítve — orvost. Sajnos, későn érkeznek, Kolja halott.

A gimnázistát már nem köti semmi, megszökök barátja ruhájában. Egy állomáson vonatra száll, mintegy maga elől akar menekülni, amolyan „mind-egy hová” alapon. Egy nénike kenyérrel kínálja s ő magyarul köszöni meg. Ez lesz a veszte. A menekülők csoportja, akiktől elkényszerítette az orvost,

felismeri. Lerángatják a vagon tejetéről, földre teperik, ütik, rugdalják ahol csak érik. A vonat közben megindul, az utasok felugrálnak, így menekül meg. Ruhája csupa rongy, arca merő vér. Lassan feltápáskodik, tekintetén látszik, hogy éveket öregedett, gyalog nekivág a poros országútnak s ő is elindul az ismeretlen, a jövő felé...

Ez a film nem eposz, nem valami emelkedett hangot involváló hőskölte-mény, inkább egyszerű, sallangmentes napló. Feljegyzi az eseményeket, annak a tavasznak pár hetét mutatja be, amely oly jelentős fordulatot hozott számunkra. Érződik ez minden kockáján s ennek ellenére megmarad a realitá-sok síkján. Látószöge nem táruul szélesebbre annál, mint amennyire egy akkori szemlélő, egy gimnazista megfigyelése, felfogó képessége, csekély élettapas-zalata terjedhet. Így, a műfaj adta kereteken belül, nem is beszélhet felsza-badulásról, legalább is nem a mai értelemben, hiszen ez akkor még nem volt mindenki számára nyilvánvaló. Ilyen hangsúlyt itt csak utólagos okoskodással, mintegy retrospektíve lehetne használni s ez a jelen esetben hiba is lenne.

Gondoljuk meg, mit érezhetett, miként vélekedett, mit láthatott egy akkori tejfelesszájú fiatalember? Mindenekfelett és legelsősorban szörnyű bi-zonytalanságot. Mindenben és mindenütt. A németeket s a nyilasokat minden jóézésű ember szívből gyűlölte, tőlük megszabadulni csak örömet jelenthe-tett. Am az oroszok nagy kérdőjelet jelentettek. Mi hivatalosan a németek szövetségei voltunk, gyanú alatt álltunk tehát csaknem mindannyian, s ők mint idegen, győztes hadsereg vonultak be hozzánk. Nyelvüket nem értettük, szokásaikat, gondolkodásukat nem ismertük. Csupán mende-mondákra vol-tunk utalva s ezek inkább rosszindulatúak voltak. Csoda-e hát, ha örültünk is nekik s ugyanakkor féltünk is tőlük? Mindezekhez járul még az is, hogy előzőleg végigéltük a háború rengeteg borzalmát, a terror idegtépő rettenétét.

Ez az izzó bizonytalanság, ez a torkunkat fojtogató „jaj, mi lesz?” érző-dik a film elején s ez vonul végig rajta egyre csökkenő intenzitással. Úgy, ahogy lassanként a két nép megismerte egymást, ahogy fokról-fokra szót értettünk. Abban a mértékben, ahogy az ismeretség egyéni kapcsolatokat hoz-zott létre, Lassan, nagyon lassan ment ez végbe s nem egycsapásra. Lassan, mert hiszen a háború, ez a mindent felfaló szörnyeteg az embereket is meg-vadította. A patakokban ömlő vér, az állandó életveszedelem mindent de-morazilált — még a győzteseket sem kímélte. Kellett hát eleinte a szigor, a vasfegyelem. Csakhogy akkor mi ezt nem nagyon értettük, mert a mi soraink teljesen szétzilálódtak, nem volt mihez kapcsolódnunk. Mi akkor máról hol-napra, sőt, óráról-órára vészeltük át az időt.

Jancsó Miklós, aki rendezői erényeit már az „Oldás és kötés” című al-kotásával bebizonyította, most szinte fölényes biztonsággal varázsolja elénk ezeket a nehéz időket. Kamerájának tárgylencséje valóban „objektív”, nem szépít semmit, realisan láttat, ám ez nem jelent egyben hűvös semlegességet. Tárgyilagossága tele van szenvedéllyel, az igazságot s ezen keresztül a két nép barátságát kívánja szolgálni. Azzal, hogy merészen szembenéz a történ-tekkel, hogy láttat, hogy a tiszta humánumon, a természetes emberségen kívül szinte semmi mást nem hangsúlyoz, hogy nem erőszakol semmiféle véleményt. Mindezt rábízza a nézőre, akinek ilyenén nem esik nehezére egyetérteni az alkotókkal.

Somló Tamás felvételeiben puritán egyszerűsége törekedett, nem enge-dett a panoráma csábításának s talán éppen ezáltal érte el, hogy többet adott fotografált helyszínnél, eleven tájat vetített elénk. Igen, ez a táj valósággal élőlien, együtt örül és szenved a cselekvőkkel, szereplővé lépett elő.

A darab színészi gárdája kitűnő — különösen az orosz színészek. Szinte kirívó a különbség a két főszereplő esetében; Kozák András, sajnos, nem tudott felnőni *Szergej Nyikonyenkó* klassziséhoz. S ez talán a film egyetlen hibája. (*Bittei Lajos*)

TOLNA ÉS A HUNYADIÁK... Ötszáz esztendővel ezelőtt, 1463-ban Hu-nyadi Mátyás országgyűlést tartott Tolnán s ahol éveken keresztül többször is megfordult bizonyos tudományosságáról, okosságáról híres Máté prépost-nál. Ha e krónikához hozzávesszük, hogy ez a tolnai országgyűlés a nagy

király első országgyűlését, azaz nyilvános politikai szereplését is jelentette a rákosmezői után — akaratlanul el kell gondolkoznunk: nyitját, okát kell keresnünk, hogy vajon miért és hogyan esett a maga feje, kemény akarata és hajlíthatatlansága szerint minden ízében uralkodói Corvinus választása a térben és ismertségben Budától s a Hunyadi-ház birtokterületétől annyira távol-
eső táj felé?

Cikkünk Tolnája a várost jelenti, azt a kicsiny, de mindig igen mozgalmas és tengernyi történelmi, társadalmi, gazdasági tényezőktől megmutató magyar várost. Pest és Mohács között a Széchenyi-féle szabályozási tervek megvalósításáig itt volt a legnagyobb dunai kikötő s akár csak Mohácson Alta Ripá-nak nevezték. A Duna királyian gazdag kanyargása, mélysége, tájának kedvessége, mezőinek dús televénye és népének munka- és alkotókészsége okozhatta, hogy már Szent István is tartott a városkában országgyűlést, amikor is a körülötte épült várost „katonai őrhelyé rendelte”... Ez az ezeréves rendelkezés határozta meg a kicsiny település fontosságát s egyszerre nemcsak várát, de körötte terülő határt, az egész megyét nevezték el róla, mint Szent István rokonának birtokterületét. Tőle alig négy kilométernyire fekvő megyeszékhely, Szekszárd, mindenestre csak fél századdal később léphetett nyomába s ha terjeszkedésével természeti védetségében messze le is hagyta, mégis ez a dunamenti halászáros és katonai őrhely lett székhelye a nagy Hunyadi első országgyűlésének és II. Lajos alatt, 1518-ban a középkori Magyarország utolsó nagy főrendi fölvonulásának is. Az addig való Tolna és Sárkőz kapujában a magyar kézművesség és népművészet kincseshányójának bizonyult, de az ott letelepült rendek (domonkosok, pálosok, ferencesek) révén a tudományosság is. Ez a mohácsi vészig tartó lüktető vallási és tudományos élet hozhatta s, sürgethette a táj felé *Sztárai Mihályt*, a nagytehetségű protestáns prédikátort is, aki a Mohácsnál a papjait, püspökét veszített pécsi egyházmegyéhez tartozó városka lelki vezető nélkül maradt magyarságát a maga hitére téríthette s Tolna után az egész Sárkőzt az új hit felé vezethette. 1763-ban — a török csapatok kiűzése után — indult ismét virágzásnak a katolikus hitélet és akkor fogtak hozzá a mai műemlék plébániatemplom építéséhez. Ezt a templomot teljes egészében Tolna dolgozó népe emeltette, föld- és szőlőművelők, kézművesek, halászok, hajósok, papok és tanítók: magyar és német katolikusok. Ez a hatalmas újjáépítési kedv szinte napjainkig fellelhető a kis városban, ahol melegen őrzik az itt gyűlésező királyok és az egykori huszárezred emlékét, de egymást érő munkával jubilálnak újabb újabb restaurációkkal. Építkezésekkel, gazdasági és kulturális alkotásokkal dokumentálják szerepük fontosságának tudatát. A közeli gemenci erdő búbajos csodái egyik legszebb filmünkben kaptak emléket, a Fácánkert növény-nemesítő állomásai a modern mezőgazdaság irányának helyességét igazolják, sőt a kis Dombori-pusztára szorult egykori hatalmas dunai központként számoltartott hajóállomása még ma is jelentős, — s a holt Duna-ág sötétzöld tóként mozdulatlanokodó partjai fölött tornyos fellegvár képét mutató selyemgyár, Tolnának, de Tolna vármegye népének is munkalehetőséget nyújt.

A küzdelmek és pusztítások csapásai elnyomták ugyan a városka történelmi időkben elnyert jelentőségét, mégis érezhető falai között és határdűlői nevében a messiás múlt kiváltsága és kiemelkedő kitüntetése, melyet Szent Istvántól és a Hunyadiaktól kapott. Az utóbbiaké a hálából eredt, amelyet Tolna megye és a Sárkőz, hittel, áhitattal, büszkeséggel, gazdagsággal, szeretettel és csodálattal körülvelt szigete Bata iránt éreztek. *Ranzanus* nápolyi követ írta 1475-ben, hogy „Bata kis hely ugyan, de naggyá és híressé lett a benne történt csoda által”.

A csoda, Bata kiváltsága, hírének, fontosságának megalapozója az a bizonyos *Vérző Ostya*, melyből „időnkint Krisztus vére csöppen, amiként egykori papjának kezei között történt”. Ez a csoda eredményezte, hogy 1434-ben IV. Jenő pápa oklevelet adott ki, melyben búcsús helyé nyilvánította a bátai apátság templomát.

Az apátságot a legdaliásabb magyar király: Szent László alapította és a búcsú-oklevelet Zsigmond kérte számára akinek hadvezére legkedvesebb katonája, Hunyadi János volt. Az a Hunyadi János, aki hat évvel később, 1440-

ban „hálás szívvel borult a bátai Vértő Ostya templomának oltárához”, mert a közelében lévő czikádori apátság mezején vívta élete első győzelmét: „kemény harcok után leverte” a Czilleiek, Garák büszke seregét. A boldog emlékezetű Fajth Jenő apátplébános írta az egykori apátság helyén föllállított új plébánia új historiájának lapjaira 1939-ben a bátai hegyen ragyogó templom felszentelési ünnepén: „Minden adományozó és alapító között is kitűnik Báta iránt a Hunyadi-ház áhitatos hódolata és tiszteletteljes rajongása. Ahogy Hunyadi János a nevezetes czikádori csata előtt, úgy felesége, rokoni és fiai is életük minden fontos állomása előtt imádságra, könyörgésre indultak a bátai Vértő Ostyához, valójában kegyelmet, segítséget osztó Krisztushoz. Hunyadi János a csata előtt és után, hadjáratai és bajai közben minduntalan idetért Szilágyi Erzsébettel és rokonaival Hunyadi László, a legtragikusabb sorsú magyar lovas, Hunyadi Mátyás, a dicsőséges király, a kismizmizett Corvin János herceg heteket töltött a bátai monostorban és értékesnél értékesebb ajándékokat adományozva a templomnak, a monostornak és az ősi magyar falu dolgos népének.”

A Hunyadi ház dicsősége valójában Bátáról, Tolna megye legnevezetesebb helyéről indult el azzal a bizonyos diadalmas csatával, melynek mezejét — akkor Czikádor, ma Bátaszék területét — a bátai Kolostor-hegyről mindenkor szemlélhetjük. Hunyadi János nemcsak 1440-ben, a csata előtt kért segítséget Istentől a bátai Szent Vér oltáránál, de utána is mind ő, mind családtagjai a legtávolabbi tájakról időnként ide zárandokoltak. Báta későbbi búcsús seregei is a Hunyadiak nyomdokaiiban lépkedtek, az ő példájukat követték, míg 1539-ben, száz esztendőre a búcsút engedélyező pápai bulla elnyerése után a település „tízezernyi hívójével, templomával, monostorával, falujával el nem pusztul”. De egykori létét, fontosságát, szerepét az emlékeken kívül a főljegyzések is dokumentálják. A Hunyadiak sorsa szorosan beletartozott Tolna megye határaiba, attól a pillanattól kezdve, hogy Hunyadi János Bátánál földjére lépve, megnyerte élete első és sorsdöntő csatáját, egészen Corvin János herceg lemondásáig. Ez magyarázza talán, hogy Mátyás is Tolnán tartotta első országgyűlését és oda Máté préposthoz többször is eljárogatott.

A komoly, véres történelmi események mellett találtuk azokat az emlékeket, melyeket Bátától Tolnáig járva, közel és távol Sárköz mezején, mint csillogó hímes népi bokrétát gyűjthettünk együvé, pontosan azokból az „előidőkből”, amikor a Hunyadiak Tolna földjére léptek. Ez a bokréta nem kap ugyan új hárttyát a kódexekben, de jegyei; „a büökkmakk, a madár, a csillagvirág, a tolnai népi hímzések, szóttesek édes formái a történelmi időktől napjainkig világhírűek. Onnan, Bátáról két gondos nagyasszony, *Szilágyi Erzsébet és Kanizsai Dóra* vitték magukkal a sárközi, tolnai vetélő, orsó és himzőtű kincsetéző csodáit, hogy a vér és harc emlékeit feledtetve, gyönyörködéssel, szeretettel, békés életre neveljék népjüket. (Dénes Gizella)

SZARKA GÉZA ELBESZÉLÉSEI. *Hívom az élőket* címmel adta ki a *Szent István Társulat Szarka Géza* elbeszéléseit. A *Vigilia* régi munkatársát nem kell külön bemutatni olvasóinknak. Írásából gyakran közöl folyóiratunk.

Az elbeszélések elé írt néhány sor nem bevezető vagy magyarázat: vallo-más. Azt mondja Szarka Géza, hogy a rejtett embert kereste, az elrejtett jóságot. Keresésében a szenvedés segítette.

Az ötven elbeszélés ennek a kutatásnak eredményeként került a kötetbe, mintegy számadás arról, hogy mit végzett és talált. Ezért a *Hívom az élőket* csak részben novelláskötet, a szerző szellemében nézve munkanapló is. Talán ez magyarázza sajátos, fojtott líraiságát, az író cselekvő részesedését az elbeszélésekben. Az életút egy szakaszában az emlékek kilépnek halotti merevségekből, egyre nagyobb részt kérnek a jelenben és a valósághoz vegyülve áthangolják az emberek szemléletét.

Így keverednek Szarka Géza írásaiban az élet sajátos elemei az emlékezéssel átszőve, melyek hol előre nyúlnak, összehasonlíthatnak, hol csak magyarázatot adnak a jelenre.

Ez az elbeszélés-gyűjtemény nem törekszik műfaji sajátosságra. Mellőzi a modern novella megvillantó jelképszerűsét, nem a szaggatott képsorok egymásra zuhanó mozgalmasságával ábrázol. Szarka Géza sokat ír a zenéről. Egyik — éppen címadó — elbeszélésében a hős megfújja az A-sípöt. Ehhez az egy hangon, egyetlen dallamon kifejezett mondanivalóhoz hasonlatosak történetei. Jellemzőjük azonnal kibukkan, már az első darab olvasásakor és hűségesen végigvezet az utolsóig. Nagyon egyszerűen, egyfajta tudatos alázattal írni, nem keresve a meghökkentőt, a rendhagyót, hanem azt, ami állandóan itt van, elérhető közelben. Szarka mély emberségét hőseinek megválasztása is jellemzi. Kis emberek ezek, hétköznapi egyszerűséggel, s amit megír róluk, azt belül hordozzák, csak a figyelő szem hántja ki a látszólagos érdektelenség alól.

Az emberek mögött kitarul a vidék írásaiban. Dunántúl sokszínű és sokrétű, de tarkaságában egységes arca. Sokszor úgy érzi az olvasó, hogy a táj is beleszó és formálja hőseit. Ilyennek születtek ez alatt az ég alatt az emberek, jellemük is a táj színéhez hasonló változatot mutat. Az író pedig nem messziről figyel. Nem a távlat sokszor tárgyilagossabb és tisztultabb szemléletével, hanem egészen közel megy hozzájuk. Leül a konyha melegében, benéz a kis szobák homályába, kibogozza a szemérmes rejtekedést és elhallgatja azt, melyet ítélete szerint nem kell a nyilvánosság elé tárni.

Ebből a családi magatartásból adódik az a meghittség, mely vállalja a megnyilatkozó ember őszinteségét azon a fokon is, melytől szívesen elfordul az érdektelen.

Mosolya keresetlenül jóízű, s talán akkor legelégedettebb, hogy úgy érzi, minden nehézségen, kilengésen túl, nem rosszak az emberek, csak megértésre van szükség, segíteni kell egy-egy ajándékot érő szóval, vagy figyelemmel. Két ember kapcsolatában a kölcsönös megbecsülés az alapvető feltétel. S ha úgy látja, hogy sikerül elérni ideig, akkor elégedett igazán. Ilyen mosoly érződik az „Esz a Sógor utcában” az „Osztyálfőnöki óra” történeteiben, ahol nagy szavak nélkül vall az igaz emberségről.

Soha nem tagadja az élet nehéz és bonyolult valóságát. Az Istenbe vetett hit, a reá hagyatkozás ott, ahol nem láthat tovább az emberi értelem, éppen olyan természetes hőseinél, mint az állandó tudat, hogy Isten árnyékában élnek, s ezért a legdöntőbb pillanatokban sincsenek egyedül. Talán ez a soha nem ingadozó szemlélet teszi, hogy az elbeszélések sokrétűsége egyetlen körképpé oldódik a kötetben, elrejtett szálon kapcsolódnak egymáshoz és minden újabb darab tovább szélesíti Szarka Géza világát, melyért nem ment meszszire, közelében találta meg.

Vasutasok, nagyapák, kertészek, kovácsok, egy kisváros, falu társadalma, mely az író szemében levetette jellegtelenségét és vall önmagáról, anélkül, hogy mesterkélt lenne a vallomás.

Értéke éppen itt mutatkozik, hogy az emberben mindig egyéniséget lát, aki tudatos vagy ösztönösen feladatát végzi és az író nem tesz mást, csak megmutatja az olvasónak, ami rejtezik benne.

Nem egyszer megelégedik azzal, hogy felvázolja a környezetet, elmondja a történetet, a végső csattanót, anélkül, hogy részletes lélektani elemzést adna, vagy utalna a továbbiakra. Ez a befejezés mindig arra mutat, hogy nagyobb erők öröködnék felettünk, hová nem ér fel az emberi tekintet.

Az A-síp hangja tisztán szól soraiban.

(Márkus László)

AZ „ISTVÁN” KERESZTNÉVRŐL. Egy barátom, aki tudja, hogy névtudományal foglalkozom, nemrégiben megkérdezte tőlem: melyik a hazánkban legsűrűbben előforduló, s egyben „legmagyarosabbnak” mondható férfi keresztnév? Egyetlen nevet, határozottan egy nevet nem jelölhetek meg — feleltem neki —, mert az egyik korban ez a férfi keresztnév, a másikban meg amaz a leginkább divatozó. Napjainkban például a László vezet, a múlt században viszont a József volt a legkedveltebb, a XVI—XVIII. században pedig — jeles kutatónk, Karácsony Sándor Zsigmond számításai szerint — a János. A középkor neveinek statisztikáját még nem állították össze, bizo-

nyosat hát nem mondhatunk, de annyit eddigi ismereteink alapján is megállapíthatunk, hogy a Péter, András, István, Miklós mellett a János akkortájt is igen jelentős százalékot tett. Barátom azonban csupán a név viselőinek nagy számát nem fogadta el a tisztázandó fogalom ismérvének, mondván, hogy Hans alakban a János a legismertebb német, Iván alakban a legáltalánosabb orosz keresztnév is, olyannyira, hogy Majakovszkij az oroszország jelképeként szerepelteti „Százötvenmillió” című költeményében: „Oroszország nem rom már, nem koldus, de erők tornya: egyetlen Iván!” (Szabó Lőrinc fordítása: Csillag 1953. 7. sz. 1011. lap). Barátom szerint tehát a János, de a László és a József sem alkalmas arra, hogy tipikusan magyar keresztnévnek tekintsük őket, hiszen Lengyelországban is sok a Wladyslaw, a Joseph-fel meg éppen Dunát lehet rekeszteni Ausztriában. Nem, amit ő tudni akar, az nem kizárólag az etimológia vagy statisztika kérdése. Arra válaszoljak, hogy melyik név az, amelyet más népek és főleg szomszédaink jellegzetesen magyarnak tartanak? Ezzel eljutottunk oda, hogy a kérdést tulajdonképpen így kellett volna megfogalmaznia: melyik a magyarságra legjellemzőbb férfi keresztnév?

Ha a magyar keresztnév-állományt vizsgáljuk, bizonyos mozgást figyelhetünk meg. A János név „megterheltsége” ma mintegy 20%-os, szemben az említett régebbi nagy népszerűséggel (XVI. század 10%, XVII. század 14,2%, XVIII. század 19%). Más egykor gyakori nevek részaránya is leszállt, míg ismét másoké a névdivat hatására emelkedett. Van azonban egy nevünk, amely a magyar névtörténet egész folyamán állandó mutatóval rendelkezik. A XVI. századtól kezdve, azaz majdnem félévezredes adatokkal bizonyítható, hogy ez a név nincs kiteve a divát hullámzásának, hanem mindig az első három-négy leginkább használt keresztnév között található, s ez az István. Ma is szilárdan tartja a 4—5%-ot, ami a névanyagban igen tisztességes helyet jelent. Ez a százalékarány persze csak átlag, vannak országunkban falvak, sőt vidékek, ahol az István név eléri a 15%-ot is. Így volt ez régen is. Rendre nevezhetnék meg hajdani összefrások alapján jobbágyfalukat, ahol a XVII. században minden negyedik-ötödik ember István. S ez természetes is. Első királyunk ünnepe már Szent László elrendelte, megparancsolván az augusztus 20-i templomlátogatást és munkaszünetet. Tisztelete sohasem szűnt meg a magyarság körében, mint azt az 1938-ban megjelent Szent István Emlékkönyv három kötetének tanulmányai is mutatják. Számos kiváló férfi (a XVI. században például Losonczi, Dobó, Báthory, később Gyöngyösi stb.) adott ösztönzést az e névre való keresztesítésre. Az István keresztnév kedvelt volta mellett negatív érveléssel is bizonyíthatunk: nincsen, illetőleg igen ritka az István vezetéknev, noha nálunk — különösen a székelységben — gyakori a keresztnévből alakult vezetéknev (Pongrácz, Osváth, Domokos, Gaál stb.). S ennek oka nyilván az, hogy az István viszonylagos nagy „megterheltsége” következtében — a János-hoz hasonlóan — nem volt alkalmas megkülönböztetésre. A vezetéknevek — mint ismeretes — azonosító, megjelölő funkcióból merevedtek megkülönböztető névvé, s erre a célra a keresztnévek közül csak a ritkán előfordulók feleltek meg.

A keresztnévek földrajzi elterjedésének egyenlőtlensége, illetőleg egyes nevek némely vidéken való feltűnő sűrűsége már a XVI. században szemet szűrt Fischart Jánosnak. Gargantua című híres munkájában azt írja, hogy „a nürnbergi Sebaldnak, az augsburgi Ulriknak, a skótot Andrásnak, a spanyolt Ferdinándnak, a portugált Jakabnak, az angol Richardnak vagy Edwardnak, a cseh Vencelnak, a lengyel Szaniszlónak, a magyart Istvánnak, a pomerániai Ottnak, a flamandot Balduinnak... hívják” (116). Tehát már a XVI. század derekán el volt terjedve külföldön az a nézet, hogy a magyar embernek általában István a keresztnéve. A névkutatás megerősíti Fischart állítását, illetőleg helyesebben „megérzését”. Európában mindenütt van István, de sehol aránylag annyi, mint nálunk. A legritkább északon, Skandináviában és Finnországban. Az Egyesült Államokban húsz keresztnév is használatosabb, mint a Stephen. Bizvást állíthatjuk tehát, hogy eddigi történetünk folyamán államalapító első királyunk, Szent István nevét tekintették a magyarságra legjellemzőbb férfi keresztnévnek.

(Mikesy Sándor)

JEGYZETLAPOK. (*Balzac „zenéje”*.) Rendkívül fontos a fordításnál eltalálni Balzac „hangszerelését”, melódiaját, ritmusát. Nála ez a kifejezésnek olykor döntő eszköze. A ritmus egyes helyeken fontosabb nála a néha bizarr szöszerint való értelemnél. Használ lehetetlen szavakat, melyeknek igazi értelmét csak ritmikai helyük, funkciójuk, csak hangzati értékük, szonoritásuk adja meg. A mondatok áradása, ritmusa, zenei-ritmikai hullámozása nélkül egyes részei, sőt egyes regényei (*Szamárbőr, Séraphita, Louis Lambert, A völgy liliuma, Száműzöttek*, s részben *Az aranyszemű lány*) teljesen laposan, képtelenül vagy émelyítően hatnak. Ezek „kétszólamú” írások; elhanyagolhatatlan szólamuk a ritmus, a zene. Ha enélkül fordítjuk: csonkák, süketek. Értelmetlenek.

(*A szisztémák veszedelméről.*) Az irodalomban az eleve föltett szisztémák — legyenek „klasszikusok”, „romantikusok”, másmilyenek — nem sokat érnek; az írónak nem szisztémája törvényeit kell ráhúznia a valóságra, hanem a valóság törvényeit ábrázolnia a műben.

Turgenev írja erről Tolsztojnak 1857 januárjában: „A rendszer csak annak fontos, aki nem bírja fölfogni az egész igazságot, hanem a farkánál fogva akarja elkapni; a rendszer az igazság farka, de az igazság olyan, mint a gyík: kezünkben hagyja a farkát, maga pedig elszalad — tudja, hogy hamarosan úgysis új farka nő.”

Még előbb Victor Hugo, 1827-ben, a *Cromwell* előszavában, ezt írta ugyanerről: „E dráma szerzője semmitől sem irtózott jobban, mint a dogmatizmustól a művészetben. Isten óvja tőle, hogy azok közé kíváncsozzék, akik — akár klasszikusok, akár romantikusok — szisztémájuk szerint való műveket alkotnak, s arra kárhoztatják magukat, hogy mindig egyformán gondolkodjanak, mindig bizonyítsanak valamit, és más törvényeket kövessenek, mint amelyeket alkatuk és természetük elébük szab. Bármilyen tehetségesek is egyébként ezek az emberek: mesterkéltn művük a művészet számára nem létezik. Mert az efajta mű elmélet, nem pedig költészet.”

(*A szorgalomról.*) Fiatal író erősen közepes munkái. Az a baj, hogy semmi bajuk sincs; olyan kereknek, hogy azonnal elgurulnak, emlékük se marad. Ez a fiatalember mindig a könnyebb ellenállás irányában dolgozik; ügyesen versel, korrekt stilisztia, azt hiszi, ez minden. Eppen ezért fölényes is; minden mozdulatával tudtomra adja, hogy tehetséges.

Alapjában véve tehetséges is. Csak még hiányzik valami hozzá.

Fontanet idézem neki. „Aki manapság komolyan veszi művészetét, és teljesíteni akar benne valamit, annak — természetesen és mindenek előtt — tehetségesnek kell lennie; de rögtön utána művelnie, belátónak, ízlésesnek és vasszorgalmúnak.”

Az ifjú szippant a cigarettájából, kifújja a füstöt.

— Fontane? — kérdi és a levegőbe néz. Aztán, hirtelen: — Ja, tudom. Az a bágyadt öreg mókus.

És legyint. Fontanera, rám és a szorgalomra.

(*Katedra.*) Valamikor regen, másfél vagy két évtizeddel ezelőtt, szentül hittem, hogy Troilusnak egyetem katedrán lenne a helye. Később megfeledeztem erről, míg aztán élelem nem került egy cikke, melyben kijelentette, hogy egyetemi katedrán lenne a helye.

Utóbb még két tanulmányában, három könyvében, négy nyilatkozatában és öt naplójegyzetében közölte ugyanezt a világgal.

Azóta kételkedem benne, hogy valóban katedrán a helye.

Az ilyesmi sokkal meggyőzőbben hangzik, ha más mondja rólunk, mint ha mi hirdetjük magunkról. (*r. gy.*)

Felelős kiadó: *Saad Béla.*

S Z E R K E S Z T Ó I Ü Z E N E T E K

D. L. E. Budapest. — Olvasónk felvilágosítást kér a katolikus egyház főpapi rangjairól és címeiről, mert az a benyomása, hogy még a katolikus lapok sem következetesen ezek használatában. A félreértés nyilván abból származik, hogy — amint az leveléből kiderül — valóban nem ismeri ki magát a sokféle cím között. Itt most megmagyarázzuk az általa felsorolt címzéseket. Az *érsek*, latinul *archiepiscopus* vagy *metropolita* (ez utóbbi elnevezést nem latin szövegekben is gyakran használják), a szervezett hierarchiával bíró területeken a több egyházmegyéből álló egyháztartomány élén áll. A saját egyházmegyéjét megyéspüspökként kormányozza. Az egész tartomány rangidős püspöke, az egyházi igazságszolgáltatásban feljebbviteli fórum. A *megyéspüspök*, egy egyházmegye élén, teljes kormányzói hatalommal álló püspök. A *címzetes érsek* és *címzetes püspök*, mint a nevük is mutatja, nem valóságos egyháztartomány vagy egyházmegye élére kapott kinevezést, hanem valamelyik időközben megszűnt érseki vagy püspöki székhely titulását viseli. Ez azonban nem zárja ki, hogy valamelyik tényleges egyházmegye ordináriusa legyen. *Ordinárius* ugyanis, szentelési ragjától függetlenül, az a személy, aki kinevezés, megbízás alapján valamely területen egyházkormányzati hatalmat gyakorol. A *segédpüspök* olyan címzetes püspök, akit egy megyéspüspök mellé neveztek ki, hogy az egyházmegye püspöki teendőinek ellátásában segítsezzék. Ha ez a kinevezés *utódlási joggal* történt, ez azt jelenti, hogy ha a megyéspüspök meghal, az illető automatikusan az elhunyt örökébe lép, mint megyés főpásztor. Ilyenkor természetesen átveszi a tényleges egyházmegye címét is, és az a cím, amire addig volt szentelve, fölszabadul. *Felszentelt püspöknek* hívják az olyan címzetes püspököt, akinek nincs a segédpüspökéhez hasonló egyházkormányzati beosztása. Az ún. *választott püspök* magyarországi sajátosság volt. Azok az egyházi személyek viselték ezt a címet, akiket a király nevezett ki megszűnt magyar egyházmegyék címére, az egyházi püspöki rendet azonban szentelés útján nem kapták meg, és így nem is voltak igazi püspökök.

Kórustag. — Az antifóna eredetileg refrén szerű mondat volt, amelyet a zoltárok minden versé után ismételtek. Az ókeresztény egyházban még így énekelték. Később azonban általánossá vált a szokás, hogy csak a recitálva mondott zoltár előtt és után énekelték. Magyar szövegek gregorián dallamra éneklése szerintünk egyáltalán nem lehetetlenség. Természetesen, ha a liturgikus reform keretében erre sor kerülne, a szövegeket némileg át kellene dolgozni ebből a szempontból. Ez azonban minden nagyobb nehézség nélkül megoldható lenne.

„Halottégetés és feltámadás”. — Azt hisszük barátja félreértette a dolgot. Az egyház nem azért tilalmazta a múltban a halotthamvasztást, mert azáltal „lehetetlenné válik a feltámadás”, hanem azért, mert a feltámadás tagadásával csináltak propagandát mellette és a hamvasztás a feltámadás hite elleni tüntetésnek számított. Hiszen nyilvánvaló, hogy a földbe temetett test ugyanúgy „porrá lesz”, mint az elhamvasztott. A feltámadás egyébként misztérium a katolikus tanítás szerint, amit Isten kinyilatkoztatásából tudunk. Azt azonban, hogy a feltámadott testnek milyen kapcsolata lesz jelenlegi testünkkel, arról semmit sem tudunk.

Lelki élet. — Azt kérdezi levélírónk milyen gyakran kell gyónni menni annak, aki „nagyobb lelki tökéletességre” törekszik. Nos, azt hisszük nem szerencsés a kérdést így felvetni. Mert végül is itt nem számokon múlik elsősorban a dolog. Természetesen mindig tanácsos azonnal gyónni menni, ha halálos bűnt követtünk el. Ezen túl azonban kinek-kinek tényleges lelki szükséglete a mérvadó és leghelyesebb a kérdést a lelkiatyával megbeszélni. Abban igaza van, hogy a gyóntatás a legfárasztóbb papi munka és tiszteletreméltó az a gondolata, hogy a híveknek ezt figyelembe kellene venni. Papjaink azonban szívesen vállalják ezt a fáradságot a lelkek szolgálatában. Ha ön, mint írja, minden vasárnap áldozik, feltehető, hogy havonként egyszernél sűrűbben nem kell gyónnia. Ismételjük, nem a gyakoriság a döntő, hanem az, hogy a gyónás és az azt megelőző lelkiismeretvizsgálat valóban komoly felmérése legyen annak, hogy mennyit haladtunk a legutóbbi alkalom óta.

Biblia. — A vitában önnek volt igaza. Az „őszövetség” valóban nem a választott nép, a zsidóság egész történetét öleli fel, hanem csak Ábrahámmal kezdődik, aki a „szövetséget” Istennel a biblia leírása szerint megkötötte. Az új szövetség megkötője az egész emberiség nevében a megtestesült Isten fia, Krisztus.

Egy laikus hívő. — Olvasóink az egyház szertartásainál bevezetett liturgikus újításokat kifogásolja, mondván, hogy a katolikusok nagy hányadát csak az évszázados tradíciók szálai fűzik egyházukhoz, s az egyház most ezeket a szálakat eltépni igyekszik, sőt még a hűséges híveket is összezavarja a folytonos újításokkal. Olvasóinknak figyelmébe ajánljuk Radó Polikárp professzornak éppen ebben a számban közölt tanulmányát, amelyben a zsinat liturgikus konstitúcióját ismerteti és részben kitér az olvasóink által hangoztatott aggályokra is. Kétségtelen, hogy ez a rendelkezés is egész sor jelentős változást hoz majd a szertartások és főleg a mise rendjében. Megnyugtathatjuk azonban olvasóinkat, hogy ezeket az intézkedéseket a legilletékesebb, legfelsőbb és leghozzáértőbb személyek dolgozták ki. Részben talán éppen azért, hogy az egyházhoz tartozás ne pusztá tradíció legyen, hanem valóságos élet. Az egyház azt akarja, hogy hívei ne csak passzív szemlélői, hanem aktív résztvevői legyenek az istentiszteletnek és szertartásoknak. Ugyanúgy, mint az őskeresztények. Próbáljunk tehát valóban élni az új lehetőségekkel és hamarosan felismerjük majd szépségüket.

Naptárreform. — A naptárreform kérdésében a II. vatikáni zsinat nyilatkozatot bocsátott ki, amely a Liturgikus Konstitúció magyar kiadásának függelékében is megjelent (Szent István Trásulat 1964). A nyilatkozat szerint a zsinat semmiféle naptárreformot nem ellenez (a húsvét rögzítéséhez is hozzájárul) és az Apostoli Szentszék csak abban az esetben foglalkozna külön a problémával, ha alapos okból olyan rendezés merülne fel, ami, egy szabad nap beiktatásával megbontaná a hetek egymásutánját.